

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

**ТРГОВИНА ЉУДИМА КАО ПРЕТЊА
ЉУДСКОЈ БЕЗБЕДНОСТИ**

Завршни master рад

Ментор:

др Светлана Станаревић,
доцент

Кандидат:

Наташа Пајић

Београд, 2017.

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	4
2. ТЕОРИЈСКО-ПОЈМОВНИ ОКВИР	7
2.1. ОД ДРЖАВОЦЕНТРИЧНЕ ДО ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	8
2.1.1. Људска безбедност: појам и развој концепта.....	11
2.2. ПРЕТЊА	19
2.2.1. Претње људској безбедности.....	20
2.3. ТРГОВИНА ЉУДИМА	23
2.3.1. Различита одређења трговине људима	23
2.3.2. Основна обележја трговине људима	26
2.3.3. Критеријуми класификације трговине људима	28
2.3.4. Трговина људима као процес.....	30
2.3.5. Теоријски приступи од значаја за предмет истраживања.....	31
2.4. ПРЕДМЕТ, ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА И ИСТРАЖИВАЧКА ПИТАЊА	38
3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР.....	43
4.ТЕМАТИЗАЦИЈА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА КАО ПРЕТЊЕ ЉУДСКОЈ	
БЕЗБЕДНОСТИ	45
4.1. ЧИНИОЦИ КОЈИ ДОПРИНОСЕ РАЊИВОСТИ ЉУДИ.....	45
4.1.1. Индивидуалне карактеристике и околности	47
4.1.2. Социо-економски и културни чиниоци	50
4.1.3. Политички чиниоци.....	60
4.1.4. Еколошки чиниоци	63
4.2. УТИЦАЈ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА НА РАЗЛИЧИТЕ ДИМЕНЗИЈЕ	
БЕЗБЕДНОСТИ ЉУДИ.....	64
4.2.1. Лична безбедност жртава трговине људима	64
4.2.1.1. Насилје и експлоатација	65
4.2.2. Здравствена безбедност жртава трговине људима	91
4.2.3. Безбедност исхране.....	98
4.2.4. Економска безбедност жртава трговине људима	99

4.2.4.1. Економска зависност жртава у процесу трговине људима.....	99
4.2.4.2. Економска несигурност жртава по изласку из ланца трговине.....	101
4.2.5. Безбедност заједнице.....	103
4.2.5.1. Социјална изолација жртве.....	103
4.2.5.2. (Ре)интеграција жртава трговине људима.....	104
4.2.5.3. Стигматизација жртава – могућност ревиктимизације.....	108
4.2.6. Политичка димензија безбедности жртава трговине људима.....	110
4.2.6.1. Кршење људских права у процесу трговине људима	110
4.2.6.2. Жртве, проститутке или илегални мигранти? Неадекватан третман жртава трговине људима од стране органа формалне социјалне контроле.....	113
5. СИНТЕЗА НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ УВИДА У ИСТРАЖИВАНИ ПРОБЛЕМ	116
6. ЗАКЉУЧАК.....	122
ЛИТЕРАТУРА.....	124
БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА	135

1. УВОД

Током периода Хладног рата традиционалне војне претње биле су у фокусу истраживача. По његовом окончању у први план избијају и друге не-војне претње које су и раније постојале, али које се у новим социоекономским и политичким околностима интензивирају, међу којима посебно место заузима трговина људима. Као безбедносни проблем, трговина људима утиче на све нивое безбедности – од људске до међународне. Управо због дугогодишње доминације традиционалних приступа и промишљања о безбедносним претњама, велики број радова анализира трговину људима као претњу националној или међународној безбедности. Безбедност људи, која је у процесу трговине примарно и непосредно угрожена, често је у другом плану. Отуда потреба да се у овом раду укаже на овај запостављени аспект истраживања трговине људима. Према томе, генерални циљ овог истраживања јесте систематизација увида у досадашња теоријска сазнања, као и најзначајније налазе емпиријских истраживања која тематизују трговину људима као претњу безбедности људи.

Последњих неколико деценија тема трговине људима је веома актуелна не само у медијима и програмима међународних тела и невладиних организација, већ и у академским круговима. Посматрано на глобалном плану, 80-их и 90-их година 20. века феминистички покрет који је постао све активнији, између осталог, учинио је и тему дечије проституције и трговине женама знатно видљивијом. Томе су свакако допринеле крупне промене на глобалном плану, у друштвеној сфери, политичко-економској, кроз интензивирање друштвених процеса као што су миграције и многи други. Захваљујући феминистичким радовима, проблем трговине људима почиње да се тематизује и истражује и у широј академској заједници. Академско интересовање за трговину људима интензивиранио је захваљујући великим напорима међународне заједнице почетком 21. века на превенцији и спречавању трговине људима. Миленијумска декларација УН-а, усвојена 2000. године, као један од осам циљева наводи мир, безбедност и разоружање, у оквиру којег наглашава и значај интензивирања напора на сузбијању трговине људима. Иако до почетка 21. века није било јединствене дефиниције трговине људима у академској заједници, постојао је консензус да трговина људима представља грубо кршење људских права. Доношењем Протокола из Палерма (Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала) предвиђене су обавезе држава у погледу пружања подршке жртвама и започето је супротстављање трговини људима на глобалном нивоу. Може се рећи да његово доношење представља прекретницу у истраживању овог

проблема будући да одређење трговине људима садржано у овом међународном инструменту готово сви аутори користе као полазно одређење. Тако је последњих петнаест година трговина људима предмет бројних дебата између научника, истраживача, политичких актера и активиста.

Трговина људима је глобални феномен, присутна је на свим континентима и у свим државама света. Ипак, судећи према доступним подацима о распрострањености и обиму овог проблема, људи који живе у неразвијеним земљама и државама које пролазе кроз економску и друштвену транзицију далеко су рањивији на трговину људима од оних који живе у развијеним индустријским земљама. Како Кели (*Kelly*) примећује, посматрано глобално, Азија се издваја као доминантни извор жртава, али ни европске земље не заостају претерано. Највећи број жртава, пре свега жена и деце, пореклом је из источне Европе и бивших југословенских република (*Kelly, 2007*). Једно од доминантних објашњења трговине људима јесте да она почива на економском принципу понуде и потражње, где понуду чине рањиви појединци, а потражњу за јефтиним услугама и јефтином радном снагом обликују крајњи корисници. Трговци се јављају у улози посредника између понуде и потражње. Отуда су се у досадашњој литератури о чиниоцима који доприносе рањивости људи на трговину издвојиле дебате о сиромаштву као главном покретачу. С тим у вези, ваља напоменути да се трговина као претња људима превасходно посматра у контексту ширих миграторних кретања. Како истраживачи примећују, путеви трговине људима и путеви (и)легалних миграција се укрштају. Управо се најчешће истиче да се сиромашни појединци у потрази за бољим животом одлучују на миграцију ка земљама које су доживљене као обећане, при чему на том путу један број њих заврши у рукама трговаца. Процеси либерализације и отварања тржишта и граница који су уследили након периода застоја глобалне мобилности током Хладог рата, интензивирали су можда и највећи талас (економских) миграција од Другог светског рата до данас. Такве околности представљају погодно тло за деловање криминалних група које се баве трговином људима.

И док су дебате о томе шта чини људе рањивим на трговину и те како присутне, аутори су сагласни у погледу негативних последица које трговина има на људе. С друге стране, када је реч о људској безбедности, иако се експлицитно не опредељују за уже или шире одређење исте, приметно је да велики број аутора трговину људима посматра (готово искључиво) као директну претњу животу и физичком интегритету појединца. Знатно мањи број аутора овај проблем посматра у ширем контексту угрожавања, те се у њиховим радовима трговина посматра не само као непосредна, већ и као индиректна претња и осталим сферама живота људи.

Полазећи од људске безбедности схваћене у ширем смислу, у овом раду настојимо да укажемо на значај холистичког посматрања трговине људима и то не само као директне претње личној безбедности, већ и као (ин)директне претње здрављу, економској безбедности и осталим димензијама људске безбедности.

Имајући у виду све речено, трговина људима је веома актуелно питање које захтева већу пажњу академске заједнице. Поред научног значаја који се огледа у доприносу постојећем фонду научних знања, истраживање трговине људима има и практични и друштвени значај, који се, пре свега, огледа у могућности укључивања приступа оријентисаног на појединца (*human-centered approach*) у постојеће и будуће стратегије и политике превенције трговине људима, као и програме помоћи жртвама.

2. ТЕОРИЈСКО-ПОЈМОВНИ ОКВИР

Јасно и прецизно дефинисани појмови представљају основу сваког истраживања, те ће стога у овом поглављу рада бити представљена три основна појма – људска безбедност, претња и трговина људима.

У првом делу поглавља бавимо се различитим приступима појму и концепту људске безбедности. Најпре смо указали на различита одређења и значења генеричког појма безбедности, а затим и на различите нивое анализе у студијама безбедности, од глобалне до људске безбедности. Након тога, приказан је развој концепта људске безбедности као теоријске основе за анализу безбедности појединца. Укратко су изложена различита одређења људске безбедности са посебним освртом на академске дебате око ширег, односно, ужег одређења садржаја овог појма. На крају су табеларно приказане вредности људске безбедности према димензијама које представљају први корак ка операционализацији концепта схваћеног у ширем смислу.

У другом делу поглавља приказан је појам претње. Поред различитих одређења присутних у литератури, у овом делу долазимо и до одређења које сматрамо најприкладнијим за потребе овог истраживања. Најпре су приказане претње безбедности уопште (схваћеној као национална односно међународна), а потом и претње људској безбедности, са посебним освртом на трговину људима.

У трећем делу поглавља представљен је појам трговине људима. Најпре су приказана различита одређења овог појма релевантна за предмет истраживања. Након тога, укратко су представљене карактеристике трговине, као и критеријуми класификације различитих видова трговине људима. Затим је трговина људима приказана као процес који се одвија кроз више повезаних фаза. На крају, представљени су теоријски приступи од значаја за предмет истраживања.

У четвртом делу поглавља дефинисан је предмет истраживања, постављени су циљеви и истраживачка питања која ће нас водити у овом истраживању.

2.1. ОД ДРЖАВОЦЕНТРИЧНЕ ДО ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Појам безбедности се константно (ре)дефинише и за њега се везује велики број дефиниција, због чега значење овог појма варира у односу на контекст у којем се употребљава. Отуда, многи сматрају да је реч о „суштински спорном концепту”¹ (Baldwin, 1997: 10) или, пак, „двосмисленом симболу” (Wolfers, 1952: 485). Значење овог појма се превасходно везује за слободу од претњи. У том духу и Бери Бузен (*Barry Buzan*) сматра да је „безбедност тежња ка слободи од претњи” (Buzan 1983, према: Ејдус, 2012: 34). Надаље, Арнолд Волферс (*Arnold Wolfers*) указује на две веома значајне димензије безбедности - објективну и субјективну. У субјективном смислу, безбедност подразумева „одсуство страха да ће дате вредности бити угрожене”, док у објективном смислу, „мери одсуство претњи по усвојене вредности” (Wolfers, 1952: 485). Ричард Улман (*Richard Ullman*) безбедност посматра у односу на рањивост, тј. повећање безбедности повлачи смањење рањивости, што имплицира да је безбедност одсуство рањивости (Ullman, 1983: 146). Представници Копенхашке школе полазе од тога да је безбедност дискурзивна конструкција, говорни чин којим представници власти проглашавају стање угрожености при чему се позивају на право употребе било којих мера у циљу спречавања развоја претећих догађаја (Buzan & Hansen, 2010:33). Кен Бут (*Ken Booth*) безбедност посматра као нешто што је *више од опстанка*, „где оно *више* представља извесну слободу од претњи које одређују живот, дакле, неке животне изборе” (Booth, 2007, према Вилијамс, 2012: 45). Надаље, Пол Вилијамс (*Pol Williams*) говори о две основне филозофије безбедности - безбедности као *робби* (нагомилавање моћи) и безбедности заснованој на *еманципацији*, поштовању људских права и остваривању социјалне правде (Вилијамс, 2012: 45).

Имајући у виду комплексност појма безбедности, аутори се ретко опредељују за давање конкретне дефиниције, већ прибегавају коришћењу сета аналитичких питања на основу којих могу утврдити основни садржај појма².

Појам безбедности је имао другачије значење у различитим историјским контекстима³. Тукидид, Кант, Хобс и Клаузевиц спадају у најзначајније класичне мислиоце који су својим схватањима рата и мира поставили темеље студија безбедности (Buzan & Hansen, 2010: 9; Ејдус, 2012: 49). Настанак модерне државе утицао је на перцепцију

---

¹ С тим у вези, Ејдус (2012: 34) наводи да се већи број аутора слаже да је „концепт безбедности неодређен, запуштен, недовољно објашњен, еластичан, па чак и суштински споран концепт који је у толикој мери вредносно оптерећен да је готово немогуће постићи консензус око једног општеприхваћеног значења”.

² За сетове аналитичких питања који се користе за концептуалну анализу безбедности, видети: Липовац, 2014: 49-71.

³ Сматра се да су епикурејци и стоици у 1. веку пре нове ере увели појам *безбедност* како би њиме означили осећање одсуства туге и бриге (Wæver, 2004: 54).

безбедности, те се идеје настале у том периоду, могу повезати са идејом националне безбедности у 20. веку (Waever, 2004). Надаље, код Хобса и других мислилаца тог доба држава је била у фокусу интересовања, али сам појам *безбедност* односио се на појединца. „Крајњи смисао и мера безбедности је безбедност појединца (*individual security*), али се она постиже остваривањем одређених услова у држави” (Waever, 2004: 55).

Бројни проблеми у међународној заједници у 20. веку наметнули су потребу научног изучавања безбедносне динамике. Током Хладног рата безбедност је била државоцентрична и оријентисана на рат и војне претње. Околности настале окончањем Хладног рата створиле су услове за проширивање (секторска анализа)⁴ и продубљивање (нивои анализе)⁵ безбедности и по хоризонтали и по вертикали, а за то су најзаслужнији представници Копенхашке школе на челу са Бузеном (Липовац, 2014).

Вејвер (*Waever*) примећује да питање нивоа анализе⁶ нужно подразумева питање *безбедност за кога* (Waever, 2004: 55). Како Ејдус наводи, „нивои анализе представљају аналитичка сочива, која помажу да се комплексна целина међународне безбедности подели на различите представе према размери, почев од најмање размере (индивидуалне) која је на најнижем нивоу анализе, па све до највеће (системске) која се налази на највишем нивоу анализе. У литератури се најчешће помињу четири нивоа анализе - индивидуални (људски), национални (државни), регионални и међународни (системски)” (Ејдус, 2012: 212-213).

На системском нивоу у аналитичком фокусу је, с једне стране, безбедносна динамика која се у међународном систему одвија између држава, а с друге стране, безбедносна динамика која је резултат процеса глобализације (Ејдус, 2012)⁷.

Крај Хладног рата није само утицао на промене у промишљању међународне безбедности и начине на које глобализације утиче на њу, већ је подстакао и интересовање за регионалну безбедносну динамику, па се тако и регионална безбедност издваја као

---

⁴ Бузен прави разлику између војног, политичког, економског, социјеталног и еколошког сектора (Buzan 1991a: 19 према: Липовац, 2014: 51).

⁵ Продубљивање безбедности подразумева да се поред међународног система и државе, уведе нови референтни објекти – појединац, друштво и регион. (Липовац, 2014: 51)

⁶ Кенет Волц (*Kenneth Waltz*) у књизи Човек, држава и рат из 1959. године започиње дискусију о нивоима анализе у науци о међународним односима, с тим што он говори о три представе међународних односа - човеку, држави и међународном систему. Термин нивои анализе уводи Дејвид Сингер 1961. године, али он разматра само ниво државе и међународног система (Ејдус, 2012).

⁷ Дакле, на овом нивоу једно од централних питања односи се на број великих сила у међународном систему и њихов утицај на међународну безбедност. С тим у вези, неки аутори истичу стабилност мултиполарног система, други биполарног, док трећи сматрају да униполарни систем обезбеђује боље услове за мир него претходна два. Питање поларитета постаје секундарно у постхладноратовском периоду, када се интензивира процес глобализације, као централно обележје глобалне социјалне динамике (Ејдус, 2012). Утицај глобализације на међународну безбедност и међународне односе уопште разматрали су бројни аутори, те се могу издвојити три школе (глобалисти, скептици и трансформационисти) које различито посматрају улогу овог процеса у променама насталим након Хладног рата.

посебан ниво анализе (Ејдус, 2012). У књизи *Regions and Powers: The Structure of International Security* из 2003. године Бузан и Вејвер указују на специфичне обрасце регионалне безбедности и безбедносну међузависност земаља региона, тј. безбедносну динамику која се остварује на нивоу региона - *регионалне безбедносне комплексе*. Под овим појмом Бузан и Вејвер подразумевају „скуп јединица чији су главни процеси секуритизације и/или десекуритизације толико повезани да се њихови безбедносни проблеми не могу разложно анализирати или решавати одвојено“ (Buzan & Wæver, 2003: 44).

За разлику од региона, држава је деценијама била кључни референтни објекат и најзначајнији предмет истраживања безбедности (Вилијамс, 2012), а како Ејдус (2012: 229) истиче, овај појам има готово магијску моћ будући да позивање на угрожену националну безбедност обезбеђује легитимитет, између осталог, за суспендовање владавине права или пак напад на друге државе. Сам појам *национална безбедност* везује се за Волтера Липмана (*Walter Lippmann*) који га је први пут употребио 1943. године означивши да је „нација безбедна онолико колико се не налази у опасности у којој мора да жртвује своје централне вредности уколико жели да избегне рат, као и онолико колико је способна да, уколико је изазвана, те вредности сачува у том рату“ (Ејдус, 2012: 231). Надаље, Војин Димитријевић наводи опстанак, политичку самосталност, квалитет живота и територијални интегритет као четири групе вредности националне безбедности (Димитријевић 1973, према: Ејдус, 2012: 231). Дакле, референтни објекат⁸ националне безбедности је држава.

Национална безбедност је у периоду након Другог светског рата била у фокусу академске заједнице као најважнији предмет истраживања. Околности које су настале окончањем Хладног рата утицале су на промене у промишљању безбедности, што је омогућило да се људи, појединци и њихови безбедносни проблеми (*индивидуални ниво безбедности*) нађу у првом плану за многе аналитичаре, попут помињаног К. Бута, који појединца ставља у средиште безбедности, тј. његову еманципацију⁹ као циљ (Вилијамс, 2012). Краус и Вилијамс примећују да може бити угрожено само благостање појединаца, али не и држава као апстракција (Krause & Williams, 1996: 233). Идеја индивидуалне безбедности уобличена је и промовисана 90-их година прошлог века концептом људске безбедности. Имајући у виду да људска безбедност заузима централно место у овом раду,

---

⁸ Референтни објекат може се одредити као „актер или објекат који је изложен претњи“ (Williams, M. 2003: 513), односно, „ствари за које чини да су егзистенцијално угрожене, а имају легитиман захтев за опстанком“ (Buzan, Wæver & de Wilde, 1998: 36)“.

⁹ Бут еманципацију одређује као „ослобођење људи(појединаца и група) од физичких и људских ограничења која их спречавају да учине оно што би они иначе слободно изабрали да учине...Еманципација, теоретски, јесте безбедност“ (Booth, 1991: 319).

у наставку ћемо укратко приказати развој идеје и концепта људске безбедности, затим указати на њихове интелектуалне темеље, различите приступе и одређења, као и на вредности људске безбедности.

2.1.1. Људска безбедност: појам и развој концепта

У овој целини најпре ћемо указати на интелектуалне темеље и развој концепта људске безбедности. Након тога, приказаћемо различите приступе и бројне покушаје дефинисања људске безбедности са посебним освртом на увек актуелне дебате између заступника ширег, односно, ужег схватања. На крају, укратко ће бити представљене вредности људске безбедности.

Интелектуални темељи концепта

Концепт људске безбедности се у студијама безбедности утемељује 90-их година прошлог века, али сама идеја о безбедности појединца и широком спектру претњи којима је изложен јавља се знатно раније. „Концепт људске безбедности вуче своје корене још из доба просветитељства, када се личне слободе стављају наспрам диктатуре апсолутиста“ (Ђорђевић, 2013: 75). Рађање националне државе је утицало на промене у промишљању безбедности те су безбедност људи и индивидуализам уопште пали у други план, а до промена на овом пољу долази крајем Хладног рата. Отуда је значајно указати на доприносе Ј. Галтунга и Копенхашке школе.

Проширивање и продубљивање безбедности је, између осталог, допринело приближавању студија мира и студија безбедности. Значајно је споменути допринос представника Копенхашке школе, који су поред војних претњи, проширили истраживачко поље безбедности и на друге не-војне претње, те су поред нивоа државе и међународног система, продубили истраживачко поље безбедности признавањем региона, друштвених заједница и појединаца за референтне објекте којима је потребна заштита.

Норвешки социолог и математичар, један од родоначелника студија мира, Јохан Галтунг (*Johan Galtung*) такође је знатно допринео развоју концепта људске безбедности (Вајрај, 2000: 24-25). Од посебног значаја је његово разликовање позитивног и негативног мира. Негативни мир је, најпре, означео као одсуство директног насиља, да би га касније проширио одсуством структурног и културног насиља. Такође, позитивни мир је првобитно означео као интеграцију људског друштва, а касније као јединство директног, структурног и културног позитивног мира.

Надаље, од великог значаја је и његова типологија насиља. Галтунг под насиљем подразумева „стање када су људска бића под таквим утицајем да је њихова постојећа

телесна и ментална оствареност испод нивоа њихове потенцијалне остварености” (Galtung, 1969: 168). Он разликује три типа насиља - директно, структурно и културно насиље. Под *директним насиљем* подразумева намерно деловање одређеног актера (самостално или у колективитету) који чини насиље с циљем изазивања одређених последица док се *структурно насиље* се односи на ненамерно, индиректно насиље које је уграђено у глобалну структуру, односе између људи, заједница, држава, региона (Galtung, 1969). У основи директног и структурног налази се симболичко - *културно насиље* (намерно и ненамерно) које им обезбеђује легитимитет (Galtung, 1990: 291).

Из наведеног се може закључити да је Бузенов ниво *индивидуалне безбедности*, где он препознаје појединца као објекта којем је потреба заштита, значајно утицао на осамостаљивање људске безбедности као засебног приступа. Такође, утицај Галтунговог разликовања директног и структурног насиља може се уочити на опсегу претњи које наводе заговорници ужег (примат се даје директним претњама) и ширег (поред директних подједнако су важне и индиректне претње) схватања људске безбедности (Tadjbakhsh & Chenou, 2007), о чему ће бити више речи на наредним страницама.

Развој концепта људске безбедности

Зачеци концепта људске безбедности, како Бајпаи (*Bajpai*) наводи, датирају из периода 60-их, 70-их, 80-их година 20. века и могу се повезати са све већим незадовољством преовлађујућим схватањима развоја и безбедности у том периоду (Бајпаи, 2000:4). Извештаји независних међународних комисија, чији су чланови и академици и интелектуалци, значајно су допринели променама у промишљању безбедности указујући на потребу алтернативних приступа.

Уобличење идеје људске безбедности и настанак концепта везују се за период након Хладног рата, када долази до урушавања СССР-а, нестанка равнотеже снага, интензивирања либерализације и глобализације, као и интеграционих процеса на подручју Европе. Такође, идеја *Мировне дивиденде* (*Peace Dividend UN*) додатно је охрабила напоре усмерене ка конституисању људске безбедности (Липовац и Глушац, 2011: 58). Надаље, „појам људске безбедности доспева у политички и академски дискурс захваљујући *Извештају о људском развоју* (*Human Development Report*) из 1994. године који формулише појам људске безбедности“ (Липовац и Глушац, 2011: 60). Људска безбедност је у поменутом извештају дефинисана као сигурност од хроничних претњи (болести, глад, репресија) и заштита од изненадних и штетних поремећаја у свакодневном животу (Alkire, 2003: 14; Tadjbakhsh & Chenou, 2007:1). Дакле, људска безбедност се посматра кроз слободу од страха (*freedom from fear*) и слободу од ускраћености (*freedom from want*) (Gasper, 2005).

Приступи људској безбедности

Разумевање идеје људске безбедности захтева разматрање како академског промишљања тако и приступа различитих политичких актера. Поред академске заједнице, питањем људске безбедности баве се и независне међународне комисије, развојне агенције, владе појединих држава, тако да се приступи људској безбедности могу поделити према томе на који начин наведени актери приступају људској безбедности. Отуда, могуће је разликовати четири групе приступа:

- 1) Приступ УНДП-а, изражен првенствено у Извештају из 1994. године - слобода од оскудице (*freedom from want*);
- 2) Приступ независних међународних комисија (нпр. Огата-Сен комисија: људска безбедност подразумева заштиту виталног језгра од свеобухватних и критичних претњи које спречавају остварење људи; слобода од страха и слобода од оскудице);
- 3) Приступ влада појединих држава (нпр. Канада - слобода од страха; Јапан - слобода од оскудице);
- 4) Приступ академске заједнице.

Када је реч о приступу академске заједнице, могуће је уочити дихотомне интерпретације људске безбедности и с тим у вези две школе: *минималистичку*, која заступа ужи приступ и *максималистичку*, која заступа шири приступ у односу на садржај (вредности и претње превасходно) појма *људска безбедност*. Ужи приступ (неки од заступника су *Kith Krause, Andrew Mack, S. Neil MacFarlane*) ограничава се на насиље и с њим повезане претње (нагазне мине, малокалибарско оружје, унутрашњи сукоби, криминал), док се шири приступ (неки од заступника су *Jennifer Leaning, Sabine Alkire, Kanti Bajpai, Caroline Thomas, Taylor Owen, Edward Newman*) залаже за схватање да је људска безбедност много више од сигурности од насиља (Tadjbakhsh & Chenoy, 2007: 48-49). Слобода од страха, схваћена у терминима директног насиља, и слобода од оскудице схваћена као структурно насиље су нераскидиво повезани.

Покушаји дефинисања људске безбедности

Од када је промовисана у Извештају о развоју UNDP-а из 1994. године, људска безбедност је у фокусу како академске заједнице, тако и политичких лидера и доносилаца одлука (Ђорђевић, 2013; Ђорђевић и Мијалковић, 2011). Многе државе су, попут Канаде, Норвешке, Јапана, концепт људске безбедности усвојиле као основу спољне политике (Alkire, 2003). Па ипак, не постоји јединствено схватање људске безбедности. Различити аутори и политички актери (UNDP, владе Канаде, Јапана, Норвешке, Европска унија и

други) другачије одређују овај појам опредељујући се за ужи (подразумева слободу од страха – *freedom from fear*) или шири приступ људској безбедности (подразумева слободу од оскудице – *freedom from want*) (Tadjbakhsh & Chenoy, 2007). Комисија за људску безбедност (позната као Комисија Огата-Сен) 2003. године је донела извештај под називом *Људска безбедност сада (Human Security Now)* којим је овај концепт шире промовисан (Gasper, 2005).

Сабина Елкир¹⁰ (*Sabine Alkire*) истиче да је основна сврха људске безбедности заштита виталног језгра људских живота од свеprisутних претњи (Gasper, 2005: 225). „Витално језгро означава рудиментарни али мултидимензионални скуп људских слобода које почивају на практичном уму. Обухвата слободу од страха и слободу од оскудице. Ближе се одређује одговарајућим процедурама у конкретном контексту” (Alkire, 2003: 8). Како Елкир истиче, неки аутори посебно наглашавају *слободу од потреба (freedom from need)* (Alkire, 2003). У том смислу, фокус је на аспектима рањивости људи и различитим факторима који томе доприносе, без обзира да ли они произилазе из структуралних претњи или насиља.

Надаље, приступ Керолојан Томас (*Caroline Thomas*) је у својој суштини холистички будући да она у јединствену целину обједињује материјалне и нематеријалне димензије, односно, под људском безбедношћу подразумева основне материјалне потребе, људско достојанство и демократију (Thomas, 2000).

Индијски аутор Канти Бајпаи (2000) истиче да разумевање и концептуална јасноћа људске безбедности подразумевају одговоре на основна питања која поставља Болдвин у свом чланку *The concept of security* из 1997. године¹¹.

У наставку ће најчешће цитиране дефиниције у литератури бити табеларно приказане (Табела 1).

---

¹⁰ Као четири основне карактеристике људске безбедности, Елкир (Alkire) наводи (2003 :13):

1. универзалност – људска безбедност је брига читавог човечанства;
2. међузависност елемената људске безбедности;
3. превенција;
4. оријентисаност на појединца (people-centred).

¹¹ Болдвинов оквир за концептуалну анализу безбедности обухвата седам питања: 1. Безбедност за кога? 2. Безбедност за које вредности? 3. Колико безбедности? 4. Од којих претњи? 5. На који начин/којим средствима? 6. По коју цену? За који временски период? Више у: Baldwin, D. A. (1997). *The concept of security. Review of International Studies*, 23. 5-26.

Табела 1. Различите дефиниције људске безбедности

АУТОР	ОДРЕЂЕЊЕ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Thomas & Wilkin, 1999: 3	„Људска безбедност подразумева стање у којем су задовољене основне потребе и у којем се људско достојанство, укључујући и сврсисходно учешће у животу заједнице, може реализовати. Према томе, људска безбедност је недељива; не може се остварити од старне или за једну групу на рачун друге.“
Thomas, 2000: 6-7	Људску безбедност као целину чини квантитативна-материјална димензија (задовољење основних потреба као што су пристојан смештај, храна, образовање, приступ здравственој заштити) и квалитативна димензија (остварење људског достојанства, личне аутономије, контрола над сопственим животом, учешће у заједници).
Вайраи, 2000: 1-4	Људска безбедност се односи на заштиту личне безбедности појединца и слободу од директних и индиректних претњи насиљем.
Hammerstad, 2000: 395	„Људска безбедност подразумева остваривање социјалних, еколошких и економских услова који доприносе животу у слободи и достојанству за појединца.“
Van Ginkel & Newman, 2000: 79	„Људска безбедност је интегрална, одржива, свеобухватна безбедност од страха, конфликта, незнања, сиромаштва, социјалне и културне депривације и глади и почива на позитивним и негативним слободама.“
Thakur, 2004: 348	„Људска безбедност се бави заштитом људи од критичних и по живот опасних претњи, без обзира да ли су оне укоренење у антропогеним активностима или природним догађајима, без обзира на то да ли се налазе унутар или изван државе и да ли су директне или структуралне.“ У фокусу су појединци и „слобода од страха, опасности и претње“.
Leaning, 2004: 354	„Људска безбедност укључује социјалне, психолошке, политичке и еколошке факторе који промовишу и штите људско благостање кроз време.“
Alkire, 2004: 360	Људска безбедност штити витално језгро свих људских живота на начине који унапређују људске слободе и доприносе људском остварењу.
Тадјбахш, 2005: , према Липовац и Глушац, 2011: 61	„Људска безбедност подразумева развој и поштовање људских права, али их и превазилази.“

Извор: Аутор

Настојећи да превазиђе дихотомну поделу на уже (минималистичко) и шире (максималистичко) схватање у академском промишљању људске безбедности, Тејлор Овен (*Taylor Owen*) сматра да је, повезивањем одређених елемената дефиниције појма из оба приступа, могуће дати одређенију и аналитички подобнију дефиницију људске безбедности. Надаље, он указује на то да заступници оба приступа треба да увиде недостатке истих, који се могу премостити уколико су обе стране спремне на компромис. У том смислу, заступници ужег схватања треба да признају да директно насиље спада у

једну од димензија људске безбедности (лична безбедност), а заступници ширег схватања да се не могу све претње развоју означити као претње људској безбедности (Owen, 2004: 384). Овен даје своје одређење при чему поставља вредносни праг/границе за одређивање које претње се могу сматрати претњама људске безбедности. Укључене су само оне претње које најозбиљније угрожавају различите аспекте безбедности појединца према критеријуму тежине последица. Стога, према Овену људска безбедност подразумева „заштиту виталног језгра свих људских живота од критичних и широко распрострањених еколошких, економских, нутритивних, здравствених, личних и политичких претњи“ (Owen, 2004: 384). Имајући у виду опредељеност у овом раду за вишедимензионални приступ у људској безбедности, дефиниција Тејлора Овена се чини адекватном за потребе овог рада.

Дакле, јединствено одређење људске безбедности не постоји, а са овом тврдњом слаже се већина аутора (Вајрај, 2000; Owen, 2004). Неконзистентна и преширока одређења људске безбедности са собом нужно повлаче методолошке проблеме у проучавању, а непостојање јасних приоритета у погледу претњи одржава се и на практичне политике усмерене ка решавању проблема људске безбедности.

Димензије људске безбедности

Као што је већ речено, шири приступ људској безбедности, који заступамо и у овом раду, апострофира значај не само физичке сигурности људи, већ и њихово благостање, те је модел који почива на седам димензија људске безбедности, промовисан у Извештају о људском развоју из 1994. године, широко прихваћен и у академској заједници као први корак ка операционализацији концепта кроз седам компоненти (Devon, 2014). Поменути модел чине:

- лична безбедност,
- здравствена безбедност,
- безбедност исхране,
- економска безбедност,
- безбедност заједнице,
- политичка безбедност,
- безбедност животне средине.

Вредности људске безбедности

У односу на то да ли се аутори опредељују за уже или шире схватање људске безбедности, зависи и опсег вредности које се означавају као оне којима је потребна заштита. На основу опсежног прегледа литературе, можемо говорити о *општим* и

специфичним (конкретним) вредностима људске безбедности.

Као опште вредности заједничке свим приступима (ужем и ширем), издвајају се *физичка сигурност (телесни интегритет)* и *заштићеност од директног насиља*, односно, слобода од страха (Вајрај, 2000: 18). На овом општем плану, заговорници ширег приступа, поред неопходности заштите физичке сигурности наглашавају и поштовање и остварење бројних *права и слобода*, посебно *људског достојанства*, као и *благостања људи* (слобода од оскудице), сматрајући да су наведене вредности подједнако ако не и више угрожене од саме физичке сигурности (Вајрај, 2000: 10). Како Бајпаи истиче, вредности укључују „прихватљив квалитет живота и гарантовање фундаменталних људских права“ (Вајрај, 2000: 18). Стога, заступници овог схватања под вредностима подразумевају подужи попис оних вредности које треба заштитити. Како Томас (Thomas, 2000) наводи, на основном нивоу као темељне вредности издвајају се најосновније материјалне потребе људи (приступ храни, здравственој нези), док се на квалитативно вишем нивоу налази људско достојанство оличено у личној аутономији и контроли над сопственим животом, при чему су ова два нивоа нераздвојива. У том духу и Сабина Елкир (Alkire, 2003) говори о скупу фундаменталних права и слобода (опстанак, људско достојанство, средства за рад) и основних људских потреба које чине *витално језгро*, као највишу вредност. С тим у вези, она наглашава да је поменути скуп вредности само мали део - подскуп људског развоја, те да не обухвата све оно што и поменути концепт људског развоја (Alkire, 2003). Дакле, као основне вредности наводе се *слобода од страха* и *слобода од оскудице* (Вајрај, 2000).

Надаље, имајући у виду мултидимензионалност људске безбедности, могуће је говорити и о специфичним (конкретним) вредностима за сваку од димензија. Поменуте вредности се могу груписати у седам категорија (Вајрај, 2000: 14), које ће, ради прегледности, бити табеларно приказане (Табела 2).

На крају, ваља указати и на основни недостатак овако широко схваћених вредности, а тиме и претњи које их угрожавају, а то је свакако непостојање јасних приоритета, што даље води другим проблемима, како аналитичке, тако и практичне природе. С друге стране, уско схватање људске безбедности апострофира само физичку сигурност од насиља, чиме су бројне друге вредности изостављене, а које су, попут економске или здравствене сигурности, чешће угрожене са озбиљним последицама по живот и опстанак појединца.

,Табела 2. Вредности људске безбедности (према димензијама)

ШИРЕ СХВАТАЊЕ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ							
УЖЕ СХВАТАЊЕ	Економска безбедност	Здравствена безбедност	Политичка безбедност	Безбедан приступ храни	Безбедност заједнице	Безбедност животне средине	
Физичка сигурност; заштитеност од повреда тела и живота	Слобода од сиромаштва; сигурност прихода; запосленост, финансијска независност	Заштитеност здравља од различитих претњи; приступ здравственој заштити	Поштовање људских права и слобода; заштитеност од политичке репресије, адекватан третман од старне	Задовољење основних и nutritивних потреба у квалитативном; приступ чистој води и довољној количини хране	Очување идентитета етничких заједница, опстанак традиционалних култура;	Право на здраву животу средину и заштитеност од претњи које произилазе из небезбедне животне средине	

Извор: Аутор

2.2. ПРЕТЊА

Иако не постоји јединствено одређење претње, можемо закључити да се под претњом подразумева нежељени догађај који, ако се реализује, може довести до угрожавања или губитка вредности, при чему тај догађај може бити покренут од стране „више силе“ или људског фактора (Landoll, 2006). Дакле, претња као нежељени догађај користи одређену рањивост и тако проузрокује негативне последице (Shirey, 2000).

У студијама безбедности основни појмови су „опасност (оно што угрожава), референтни објекат безбедности (оно што је угрожено), субјекат безбедности (онај који штити) и средства односно мере безбедности (начин на који штити)” (Ејдус, 2012: 36). Опасност је кључни појам будући да у случају изостанка исте нема потребе говорити о безбедности. Може се манифестовати као изазов, ризик или претња, при чему се под претњом подразумева изразита намера да се повреди, уништи или казни (Ејдус, 2012: 37). Међутим, овакво одређење је веома уско будући да се односи на директну претњу и апострофира изразиту намеру да се уништи, која није нужна за постојање претњи (нпр. земљотреси), при чему претње могу произаћи и из односа моћи на којима почива глобални поредак. Тиме се индиректно угрожава безбедност како држава тако и људи (пре свега, у домену благостања). Са претњом је тесно повезано постојање рањивости (*vulnerability*). Концепт рањивости је аутентични виктимолошки концепт и може имати различита значења. Под рањивошћу појединца у овом раду подразумевамо ситуацију која настаје као резултат интеракције микро и макро чинилаца и која повећава ризик виктимизације трговином људима.

За време Хладног рата био је заступљен државоцентрични поглед на безбедност, а тиме и на претње које су посматране као доминатно војне, да би од 90-их година прошлог века дошло до корених промена у природи и перцепцији изазова, ризика и претњи (Brauch, 2009). Ширење и продубљивање безбедности омогућило је да се претње посматрају и према секторима безбедности (војни, економски, политички, социјетални, еколошки) и према нивоима (индивидуални, национални, регионални, међународни) (Buzan & Hansen, 2009). Војне претње које су деценијама биле у фокусу традиционалне безбедности бивају полако замењене другим – вишедимензионалним претњама, као што су организовани криминал, нарочито трговина људима, дрогом и оружјем, тероризам, пролиферација ОМУ, грађански ратови, слабе и пропале државе, илегалне миграције, сиромаштво, економска неразвијеност, еколошке претње (Вајрај, 2000: 18; Ђорђевић и Кековић, 2011: 292-293). Дакле, примарне претње у 21. веку не произилазе из идеолошких спорова између држава, већ су инаугурисане и/или интензивиране процесом глобализације

и вртоглавим технолошким напретком. Већина претњи које су након Хладног рата избиле у први план, нису нове, већ је њихова природа битно измењена услед бројних друштвених, политичких, економских промена, те многе од њих немају само локални већ транснационални карактер.

Процес глобализације доводи до сабијања времена и простора, те се и пут који претње прелазе значајно смањује (Ђорђевић и Кековић, 2011). Отворене и порозне границе погодују бројним криминалним активностима, посебно трговини људима (Bagchi & Sinha, 2016; Fukuda-Parr, 2003: 172). Као такве, ове претње не угрожавају само државе, већ и регионе и међународни систем, а понајвише људе. Ширење криминала угрожава превасходну личну сигурност људи, али и доводи до бројних индиректних последица (Мијалковић и Петровић, 2016). Глобализација је интензивирала међународна миграторна кретања људи у потрази за бољим животом, у чему су криминалне организације препознале плодно тло за стварање профита. Бавећи се импликацијама савремених миграција по људску, националну и међународну безбедност, Мијалковић и Петровић истичу да „део миграната бива увучен у транснационалне мреже трговине људима, када постају роба којом се тргује и која се бескрупулозно експлоатише“ (2016: 3)¹². На тај начин безбедност појединца полако избија у први план и постаје предмет академског интересовања.

2.2.1. Претње људској безбедности

Претње људској безбедности угрожавају основне вредности - индивидуалну сигурност, људско достојанство и благостање људи (Вајрај, 2000). Те претње могу бити критичне и свеобухватне, директне и индиректне (Alkire, 2003), локалне и глобалне (Вајрај, 2000: 15). Да ли ће нека претња бити схваћена као критична или не зависи од тежине последица које проузрокује, док су свеобухватне претње оне које су широко распрострањене или се пак учестало понављају. Директне претње непосредно угрожавају животе људи и произилазе из намерних акција различитих актера (државних и недржавних), док индиректне претње произилазе превасходно из постојећих односа моћи интегрисаних у глобалну структуру (Alkire, 2003). Како Ђорђевић и Кековић (2011) примећују претње људској безбедности поред националних (нпр. корупција, државна репресија), могу бити и глобалне, попут транснационалних криминалних активности, при чему се посебно издваја трговина људима. И док заступници ужег схватања као примарне

---

¹² Они као најскорији пример такве везе наводе последњи мигрантски талас избеглица из Сирије и других земаља и с тим у вези саопштење Европола с краја јануара 2016. године да се око 10 000 избегличке деце у Европи води као нестало у последње 2 године и да постоји оправдан страх да су постала жртве трговине људима (2016: 7).

претње истичу различите облике директног насиља, заступници ширег схватања, у разматрање укључују и бројне друге претње, које се могу подвести под седам димензија људске безбедности (видети Вајрај, 2000: 15-16; Tadjbakhsh & Chenoy, 2007: 14-16).

Као кључне директне претње људској безбедности оба схватања наводе насилне смрти (тероризам, криминал, рат, унутардржавни сукоби), дехуманизацију (ропство и трговина људима, посебно женама и децом, отмице, злостављање, употреба деце-војника) и трговину наркотицима, док се као индиректне претње нарочито истичу озбиљне болести, несреће (природне и као последица антропогене активности) и депривација основних потреба (храна, вода, здравствена заштита, образовање) (Вајрај, 2000: 40-41).

Трговина људима је препозната као озбиљна претња људској безбедности и већина аутора је сврстава у првих пет највећих претњи¹³. Она се јавља примарно као претња појединцу, а затим и држави. Последице трговине људима по жртве су веома различите (здравствене, економске, социјалне) и зависе од већег броја чинилаца (као што су пол и старост жртве, вид експлоатације којем је жртва била подвргнута, начин реаговања жртве и слично) (Shelley, 2010). С тим у вези, „људска безбедност се у процесу трговине људима угрожава кроз примарну, секундарну и терцијарну виктимизацију“ (Ђорђевић и Мијалковић, 2011: 199). Трговина људима и њој иманентни облици експлоатације представљају озбиљно кршење људских права и повреду достојанства жртве (Клорсиц, 2004: 10). У процесу трговине људима велики број жртава је изложен различитим видовима насиља, подвргнут различитим облицима експлоатације чиме се деградира људски живот и достојанство. Експлоатативни услови и дехуманизујућ третман утичу на здравље жртава, али и на могућности њихове реинтеграције у заједницу и друштво, нарочито уколико су жртве ХИВ позитивне (Surtees, 2017; Vijayerasa, 2010). Економска зависност од трговаца и социјална изолација док су у ланцу трговине, као и економска несигурност и стигматизација чланова заједнице по изласку из ланца трговине само су неки од проблема са којима се сусрећу жртве трговине (Tsai, 2017a,b), а који озбиљно угрожавају њихово благостање и развој. Ако се свим тим проблемима придода и неадекватан третман од стране провајдера безбедности и/или социјалних услуга, што може бити последица неадекватне идентификације жртава, њихове патње и проблеми се додатно продубљују. Као што се може закључити, трговину људима карактерише изразита експлоатација, а жртве су превасходно жене и деца из сиромашних земаља. Према подацима Међународне организације за миграције, близу милион жена и деце сваке године постану жртве међународне трговине људима (Fukuda-

---

¹³ Надаље, Фукуда-Пар (Fukuda-Parag, 2003), указујући на доминантне претње људској безбедности интензивирани процесом глобализације, на прво место ставља трговину људима, остављајући иза ње друге претње попут економске несигурности, ширења заразних болести и унутрашњих сукоба.

Part, 2003). О озбиљности овог проблема говори и то да је у последњој деценији противправно стечен профит трговином људима премашио профит остварен трговином наркотицима, као до тада највећим илегалним бизнисом.

Поред угрожавања индивидуалне безбедности, трговина људима може угрозити и безбедност државе, првенствено њену стабилност, владавину права и демократију. Последице се могу испољити, између осталог, у виду повећања обима (али и облика) организованог криминала, корупције у јавном сектору, дестабилизације тржишта рада, дестабилизације економских токова, кршења људских права и слобода, што последично утиче и угрожава безбедност људи. Како Мијалковић (2005) наглашава, „трговина људима свакако не може директно да утиче на безбедност државе, у смислу да непосредно произведе озбиљне последице по њену стабилност, државни поредак и институције. Међутим уколико се сагледа кумулативни ефекат последица свих појединачних случајева трговине људима и њихове интеракције са другим облицима криминала, како на унутрашње, тако и на међународном нивоу земље, онда се донекле могу сагледати ефекти ове деструктивне појаве“ (2005: 248).

Као што се може приметити, трговина људима задире у све сфере живота људи. Мултидисциплинарни приступ изучавању овог феномена се намеће као нужност, а све у циљу свеобухватне анализе истог. Имајући све наведено у виду, претњу ћемо посматрати као нежељени догађај и/или ситуацију, која произилази из криминалног деловања које почива на искоришћавању рањивости појединца, те директно и/или индиректно утиче на њега производећи озбиљне негативне последице које утичу на живот, здравље, људска права, економску и социјалну сигурност људи.

2.3. ТРГОВИНА ЉУДИМА

У овом потпоглављу покушаћемо најпре да укажемо на различита одређења трговине људима која су од значаја за предмет истраживања, а затим и на основне карактеристике и критеријуме класификације бројних видова и облика трговине људима. Трговина људима схваћена као процес обухвата неколико фаза, те ће и овај аспект разматрања феномена трговине људима бити укратко представљен. На крају, покушаћемо да прикажемо различите теоријске приступе и перспективе који су релевантни за предмет истраживања.

2.3.1. Различита одређења трговине људима

Анализа постојеће литературе показује да одређења трговине људима варирају од аутора до аутора, зависно од њихове теоријске позадине, опредељености за одређено концептуално решење, па и личних ставова у функцији постизања одређених политичких циљева. С тим у вези, адекватним се чини приступ Џенифер К. Лобаш (Jennifer K. Lobasz) која полази од трговине људима као „суштински спорног концепта” чије значење је социјално конструисано и нераскидиво везано за конкретан политички контекст кроз који се производи (Lobasz, 2012: 3).

Овај проблем се (парцијално) изучава у оквиру различитих научних дисциплина које у складу са својим премисама настоје да пруже објашњење трговине људима (Chibba, 2012). Тако социолошки приступ трговини људи настоји да пружи одговоре на питања у вези ширег друштвеног амбијента, друштвених узрока и последица, да разуме и објасни структуру и да прикаже обим појаве. Социолошка перспектива је општа и настоји да буде свеобухватна, да разуме и објасни различите друштвене процесе и кретња који утичу на појаву и развој ове појаве, те је овај приступ од изузетног значаја. Међутим, социолошка перспектива у изучавању трговине људима није у довољној мери заступљена, штавише, прилично је занемарена. Криминолошки приступ овој појави настоји да изучи узроке и појавне облике појаве, односно, етиолошку и феноменолошку димензију, док се виктимолошки приступ превасходно фокусира на жртве, њихова обележја, ризик виктимизације, индивидуалну реакцију и друштвене одговоре на виктимизацију. Приступ наука безбедности трговину људима посматра као вид организованог криминала и тиме као претњу људској и националној безбедности (Мијалковић, 2005; Shelley, 2010).

У наставку ће бити приказане неке од дефиниција трговине људима од значаја за предмет истраживања овог рада.

И док једни истичу да је трговина људима у својој суштини модерно ропство (Aronowitz, 2009; Bales, 2007; Bertone, 1999; Hughes, 2000; Kara, 2009; Sigmon, 2008), други (Gosh, 2009; Lobasz, 2009, 2012; Sarkar, 2016) сматрају да је трговина људима изузетно комплексан друштвени проблем који је превише оптерећен политичким дискурсима и поједностављеним дихотомним објашњењима. Социолог Велибор Лалић (2007) сматра да је трговина људима вид ропства и да нужно повлачи питање слободе. Надаље, он истиче да је „трговина људима глобални проблем који угрожава људска права и слободе, узрокује последице по здравље становништва, јача организовани криминал и корупцију” (Лалић, 2007: 18). Луиз Шели (Louise Shelley), једна од значајних познавалаца проблематике трговине људима посматра трговину људима као облик организованог криминала и у својим радовима претежно заступа социолошко-криминолошки приступ. Ова ауторка указује на значај проучавања друштвених, политичких и економских узрока трговине људима у условима глобализације посебно истичући да људска небезбедност продукује друге видове угрожавања појединаца, укључујући и трговину људима (Shelley, 2003, 2010).

Надаље, Хајми Турек (Jaime Turek) сматра да се трговина људима може најбоље разумети са становишта развојних студија и концепта људске безбедности, те позивајући се на Фримена и Рајка, наводи да је трговина људима „толико раширена и толико штетна по жртве да је постала значајан узрок људске небезбедности у глобалним размерама” (Turek, 2013: 73). У том духу трговину људима одређује и социолог Арун Кумар Ачарја (Arun Kumar Acharya). Он сматра да је трговина људима једна од најозбиљнијих повреда људских права која нарушава лични идентитет и права људи да живе слободно (Acharya, 2015: 103). Трговина људима представља „претњу људским правима, социјалној правди и достојанственом животу“ (Ghosh, 2009).

Махмуд (Mahmoud) и Трибиш (Trebesh) сматрају да је трговина људима последица миграционог притиска на затворене државне границе и да представља хуманитарни проблем глобалних размера (Mahmoud & Trebesch, 2010: 173). У том духу промишљају и бројни други аутори (видети, на пример, Acharya & Stevanato, 2008; Belanger, 2014; Clark & McArthur, 2014; Cho, 2015b).

Саша Мијалковић трговину људима посматра као вид организованог криминала. Надаље, посматрајући овај феномен са становишта безбедности, он указује на који начин трговина људима утиче на безбедност државе и људи. С једне стране, полазећи од државе као референтног објекта, Мијалковић истиче да криминалне групе, носиоци трговине људима, врше и друге криминалне активности, попут трговине наркотицима, при чему тако стечен профит користе за додатно финансирање осталих видова организованог криминала, а у неким случајевима и тероризма. С друге стране, разматрајући утицај на људску

безбедност, овај аутор истиче да се ради о „озбиљном облику вишеструког кршења широког спектра људских права” (Мијалковић, 2005: 16). Полазећи од тога да безбедносне науке немају сопствено одређење овог проблема, Мијалковић предлаже следећу дефиницију: *Трговина људима је сложена појава угрожавања безбедности заснована на институцијама ропства и експлоатације, односно поступању према човеку као да је роба или ствар, с циљем експлоатације његове радне снаге, знања и вештина, телесног и полног интегритета и идентитета ради задовољења личних или туђих нагонских, здравствених или емоционалних потреба или стицања директне или индиректне материјалне користи за себе или другог, при чему се угрожава безбедност државе на спољно-политичком плану и плану унутрашње стабилности, друштва у домену јавне безбедности и појединца у домену кршења људских права* (Мијалковић, 2005: 45).

Наведено одређење чини се веома свеобухватним будући да обухвата најзначајније елементе овог проблема, а нарочито различите видове експлоатације која је циљ трговине људима. С друге стране, водећи се предметом истраживања овог рада, могу се навести следећи недостаци: а) у погледу редоследа референтних објеката, појединац би требало да буде на првом месту будући да ова претња примарно погађа људе, па тек онда друштво и државу, б) трговина људима не погађа безбедност појединца само у домену људских права, већ нарушава целокупни квалитет живота са озбиљним последицама по личну, здравствену, економску, социјалну и политичку димензију људске безбедности, што ће у наставку рада бити детаљно аргументовано.

На основу бројних одређења, може се закључити да већина аутора у први план истиче положај жртве који је сличан ропском (Bales, 2007), као и чињеницу да трговина угрожава људско достојанство и фундаментална права људи као најопштије вредности људске безбедности.

Иако до почетка 21. века није било јединствене дефиниције трговине људима у академској заједници, постојао је консензус да трговина људима представља грубо кршење људских права. Након 2000. године, тачније, од доношења Протокола из Палерма (Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала) највећи број теоријских и емпиријских радова који се баве трговином људима полази од дефиниције коју садржи овај акт. Члан 3а Протокола гласи: *Трговина људским бићима значи врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у*

циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа (Laczko and Gramegna, 2003: 180).

Као што се може видети, за постојање трговине људима ово одређење подразумева три међусобно повезана елемента: радњу/активност (врбовање, превозење и пребацивање, скривање и примање лица), начин (путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем) и сврху (сексуална експлоатација, принудни рад, ропство, уклањање органа).

На крају, треба рећи да су неконзистентна употреба различитих термина и изостанак јасног одређења довели су до терминолошке конфузије и мешања трговине људима са кријумчарењем¹⁴ и проституцијом¹⁵. Разликовање ових појава је од изузетног значаја за ефикасну и адекватну реакцију субјеката безбедности. Јасно је да је трговина људима друштвено опаснија појава те правилно разграничење може бити од великог значаја за правовремено пружање помоћи жртвама и избегавање секундарне виктимизације услед (погрешног) третмана жртви као преступника.

2.3.2. Основна обележја трговине људима

Трговина људима као облик организованог криминала има веома изражену виктимолошку димензију (Adesina, 2014; Shelley, 2010). Настојећи да укаже на комплексу

---

¹⁴ Иако се доста дуго између кријумчарења и трговине људима стављао знак једнакости, важно је истаћи да није реч о синонимима. Позивајући се на, Ароновиц (2009: 3) и Мијалковић (2005: 70) наводе да се “под кријумчарењем миграната (људи) подразумева обезбеђивање илегалног уласка у страну државу лица које није њен држављанин или лица са сталним боравком, а ради стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи”. Компаративном анализом одређења кријумчарења из члан 3а Протокола против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом и већ поменуте дефиниције трговине људима из Палермо протокола, могу се уочити следеће разлике (Zhang, 2007: 106-107; Meshkovska et al., 2015: 382; Мијалковић, 2005: 70-72): 1. елемент добровољности: кријумчарење људи подразумева постојање избора, свесно настојање мигранта да пређе границу, док трговина људима најчешће искључује ову опцију; 2. елемент иностраности: да би кријумчарење постојало неопходно је да особа илегално пређе границу, док се трговина људима може одвијати у границама државе; 3. елемент експлоатације: експлоатација је инхерентна трговини људима, што није случај са кријумчарењем људи; 4. статус по доласку у земљу дестинације: уколико је особа слободна, реч је о кријумчарењу; уколико особа бива лишена слободе и принудно експлоатисана, реч је о трговини људима.

¹⁵ У литератури се као главни критеријум разликовања наводи пристанак, односно добровољно упуштање одређене особе у проституцију у замену за надокнаду, првенствено у виду новца (Лалић, 2007). По правилу, добровољност је искључена када се говори о трговини људима будући да се према жртвама које се сексуално експлоатишу примењују различити методи (обмана, присила, претња, отмица и слично). Међутим, дешава се и да особе свесно улазе у проституцију (саме одређују динамику и услове) али да временом постају жртве трговине људима (Vocks & Nijboer, 2000).

природу трговине људима Мијалковић (2005) сумира и као најзначајније карактеристике трговине људима наводи: 1) противправност; 2) неморалност; 3) организованост; 4) специфичност етиолошке димензије (кумулятивно и синергијско деловање различитих чинилаца); 5) специфичност виктимолошке димензије; 6) специфичност фаза процеса трговине људима; 7) разноврсност видова манифестације; 8) специфичност састава и структуре организованих криминалних група; 9) распрострањеност; 10) постојање међународне димензије; 11) висока профитабилност; 12) висок степен друштвене опасности; 13) насилност; 14) константан пораст; 15) тајност, што за последицу има невидљивост одређених категорија жртава и облика експлоатације; 16) висока тамна бројка; 17) мобилност; 18) динамичност; 19) флексибилност; 20) непредвидивост; 21) повезаност са другим облицима угрожавања безбедности; 22) недовољна проученост; 23) недовољна ефикасност супротстављања трговини људима (2005: 131-133).

Трговина људима је изразито профитабилна криминална делатност. Посматрано на глобалном нивоу, противправно остварен профит од трговине људима на годишњем нивоу прелази 32 милијарде америчких долара, при чему је 10 милијарди остварено директном продајом жртава, а остатак њиховом експлоатацијом (Cullen-DuPont, 2009: 5). Дакле, како Мијалковић и Петровић наводе, „препродаја људи, посредовање у илегалном усвајању деце, принудно склапање бракова, трговина људским органима и деловима тела, сексуално и радно експлоатисање, принуда на вршење криминалних радњи и на учешће у оружаним сукобима извор су баснословних зарада“ (2016:3). Аутори указују на то да је енормни профит основни покретач ове криминалне активности, па у складу с тим трговци процењују потенцијалне користи и трошкове, као и ризик откривања (Bertone, 1999; Clark & McArthur, 2014; Голубовић и Голубовић, 2011). Уколико корист премашује потенцијалне трошкове, а ризик откривања је низак, долази до повећања обима ове активности. С тим у вези, аутори истичу да трговина функционише по принципима понуде и тражње (Acharya & Stevanato, 2008; Bertone, 1999; Chong, 2014). Велики број рањивих људи чини понуду, а трговци се јављају као посредници који се воде потражњом за јефтиним услугама и јефтином радном снагом. Такође, овај безбедносни проблем, између осталог, почива на постојању социјалних веза (Sarkar, 2016). Истраживања су потврдила да су углавном блиски рођаци или људи из окружења умешани у трговину људима, а на супрот преовладавајућем схватању да су мушкарци извршиоци, Адесина истиче да је више жена јер се њима верује. Она наводи случај родитеља у Нигерији који су дали своју ћерку жени која им је обећала да ће јој пружити бољи живот (Adesina, 2014).

Не постоји консензус о обиму овог проблема. Присутне су различите процене о броју жртава које се крећу од милион па чак до 27 милиона (видети, на пример, Bales, 2007;

Feingold, 2017; Lobasz, 2009). Оно што се прво примећује код тих процена јесу концептуални и метофолошки проблеми, што и доводи до велике диспропорције у процени броја жртава. Како Џенифер Лобаш (*Jennifer Lobasz*) истиче, ове процене су „познате као непоуздане“ (Lobasz, 2009: 324). Трговина људима је илегална активност коју је због илегалне и прикривене природе изузетно тешко мерити. Па ипак, многи аутори (Bales, 2007) истичу да је у последњих 20 година дошло до значајног пораста броја жртава трговине. Тај пораст коинцидира са временом када је дошло до слабљења СССР-а и наглим осиромашењем огромног броја људи, као и са простором будући да се као земље порекла наводе источноевропске земље. Пре ће бити да су окидачи поред пада животног стандарда, отварање граница и слобода кретања ван граница. Отуда се посебна пажња придаје глобализацији као чиниоцу који олакшава трговину људима (Acharya & Stevanato, 2008).

Трговина људима је присутна на свим континентима. Како Шели (2010) наводи, многе земље су истовремено и земље порекла, дестинације и транзита, попут Русије. У Латинској Америци Бразил, Колумбија су водеће земље порекла. У Азији су то Кина, Филипини, Тајланд, у Европи Руска Федерација, Молдавија, Бугарска, Албанија, а на афричком тлу се посебно издвајају Нигерија и Мароко (Јалић, 2007: 33). Као земље дестинације најчешће се спомињу Швајцарска, Италија, Немачка, САД, УАЕ. Трговина људи је просторно-временски одређена, те тако, на пример, у периоду конфликта у земљама Африке постоји велика потражња за децом војницима (Aronowitz, 2009), а у постконфликтном периоду у близини места где су стациониране базе војника повећана потражња за проституткама (Acharya, 2015; Allred, 2006). У неким случајевима је присутна вишеструка виктимизација, односно, једна иста особа је експлоатисан на различите начине.

Без обзира на напоре међународних институција, аутори истичу да је овај феномен све распрострањенији и да се повећава пропорционално повећању јаза између богатих и сиромашних (Acharya, 2015; Sarkar, 2016).

2.3.3. Критеријуми класификације трговине људима

Када је реч о манифестацији трговине људима, у литератури су заступљени различити критеријуми на основу којих је могуће класификовати различите видове и облике овог феномена. У готово свим радовима три критеријума се узимају као основни. То су географски ниво реализације, биофизиолошке карактеристике жртава и облици експлоатације.

Према географском критеријуму, трговина људима може бити међународна и унутрашња (Sarkar, 2016). Међународна трговина људима подразумева транспортовање

жртве преко државне границе земље порекла у земљу дестинације (Acharya & Stevanato, 2008). Овај вид трговине људима најчешће спроводе организоване криминалне групе, при чему трговина може да се одвија између суседних земаља, у оквиру региона или пак на глобалном нивоу (Мијалковић, 2005). У литератури је дуго времена преовлађивао став да је међународна трговина људима најзаступљенија. Тој тврдњи у прилог иду догађаји с краја 20. века попут распада СССР-а, урушавања биполарног система, интензивирања процеса глобализације, миграција, отварања граница, транзиције која је захватила многе земље источног блока, чиме је створено веома погодно тло за развој трговине људима (Ћопић, 2008). Међутим, у последњој деценији може се уочити тренд јачања унутрашње трговине људима спрам међународне. Подаци показују да је унутрашња трговина у сталном порасту (Adesina, 2014; Butler, 2015). Унутрашња трговина подразумева да се жртва креће искључиво унутар граница националне државе, при чему Мијалковић истиче потребу разликовања трговине на локалном нивоу (у околини једног места), регионалном нивоу (нпр. на простору покрајине) и на нивоу целе државе (2005: 91). Важно је истаћи да носиоци трговине људима могу бити и међународне групе, с тим што је само кретање жртве ограничено територијом конкретне државе.

Трговина људима се према критеријуму биофизиолошких карактеристика жртве (пол и старост) испољава као трговина одраслим особама (женама и мушкарцима) и трговина децом (оба пола) (Clark, 2003). Највећи број радова бави се трговином женама, чиме се неоправдано занемарују остале категорије угрожених особа, нарочито мушкарци, који су у многим истраживањима невидљиви што је, између осталог, последица дубоко укоревених родних стереотипа (Allais, 2013; Dennis, 2008; Omole, 2016). Ова класификација тесно је повезана са следећом која полази од облика експлоатације, при чему се неки видови експлоатације везују за одређене категорије (искључиво или претежно), као што је нпр. илегално усвојење деце.

Када је реч о облицима експлоатације, основна подела која се среће код свих аутора, а и произилази из већ поменутог Протокола чију дефиницију аутори усвајају, јесте на сексуалну експлоатацију, радну експлоатацију, ропство и сличне праксе, трговину људима ради узимања органа или делова тела. Већина аутора ову базичну поделу проширује и другим облицима, као што су принудни брак, илегално усвојење, принудно вршење криминалних радњи, принудно учешће у оружаним сукобима, просјачење (Архин, 2013; Мијалковић, 2005; Aronowitz, 2009, Shelley, 2010).

2.3.4. Трговина људима као процес

Трговина људима је сложен процес и чине га више фаза и потфаза. У литератури се најчешће говори о три фазе овог процеса, и то су регрутација, транспорт жртава и експлоатација (Aronowitz, 2009).

У *првој фази* процеса трговине људима, жртве се врбују ради препродаје или експлоатације (Лалић, 2007). У литератури се наводе различити начини регрутације и остваривања првог контакта са жртвом, а претходно познанство и пријатељство је означено као најчешћи начин (McCabe, 2013). Такође, веома значајну улогу игра и обмањивање у погледу уносног посла¹⁶ (Acharya & Stevanato, 2008; Kane, 2013).

Као *друга фаза* процеса трговине људима у литератури се наводи транспорт жртава до места експлоатације. Сложеност ове фазе, између осталог, зависи од степена организације организатора или криминалних група (Мијалковић, 2005). Посебно се издваја сарадња са службеницима од утицаја у различитим институцијама са циљем прибављања путних исправа и несметаног кретања на граничним прелазима (Лалић, 2007). Након припремне фазе у којој је обезбеђена логистика, жртве се транспортују до утврђене дестинације, легално или илегално.

Трећа фаза процеса трговине људима је експлоатација жртава, при чему тип експлоатације зависи од типа потражње (нпр. сексуална експлоатација, просјачење) и карактеристика жртава (нпр. пол, узраст, изглед).

Међутим, један део аутора предлаже модел који ће имати више од три фазе (видети, на пример, Zimmerman et al., 2003; Le, 2014)¹⁷. Те фазе су: а) прелиминарна фаза (фаза која претходи трговини људима, акценат је на рањивости), б) регрутација и транспорт, в) фаза дестинације/ експлоатације, г) фаза задржавања, депортације и кривичног доказивања и д) фаза (ре)интеграције и опоравка.

Модел који процес трговине посматра кроз више фаза од значаја је за разматрање трговине као претње људској безбедности. Разлог за одабир таквог модела лежи у чињеници да сваку од тих фаза карактеришу различита искуства која одсликавају бројне потребе жртава и и изазове са којима се сусрећу, што се свеукупно одражава на различите

---

¹⁶ Такође, у новинама се често могу наћи огласи у којима се траже девојке за рад у ноћним клубовима, плесачице, хостесе. Девојке које прихватају те понуде често постају жртве трговине људима (Лалић, 2007). Осим тога, брачне понуде, примамљиви аранжмани туристичких агенција или пак лажна обећања о бриљантној будућности у модној индустрији такође су веома заступљени методи привлачења жртава.

¹⁷ Као основа за израду концептуалног модела, Зимерманова и сарадници су се ослањали на теоријске моделе развијене у студијама миграција који описују фазе миграционог процеса и појединачни и кумулативни утицај сваке од фаза на њихово здравље (Gushulak & MacPherson, 2000; Salt & Stein, 1997). Други аутори који уважавају такав вишефазни модел у истраживању трговине људима превасходно као претње здравственој безбедности користе модел и концептуални оквир Зимерманове и сарадника (Le, 2014)

димензије њихове безбедности током читавог процеса (укључујући њихову опоравак)¹⁸. Овај модел је вишеструко користан будући да, с једне стране, омогућава анализу сваке фазе појединачно, односно, с друге стране, пружа целовите увиде кроз сумирање налаза за сваку од фаза.

2.3.5. Теоријски приступи од значаја за предмет истраживања

Трговина људима је вишедимензионални проблем те се може посматрати из различитих перспектива. За заснивање дискусије о трговини људима као претњи која угрожава безбедност људи значајно је размотрити неколико приступа будући да комплексност предмета истраживања захтева комплементарно коришћење теоријских поставки различитих приступа. На први поглед, ови приступи се могу чинити веома различитим, па и супротстављеним по питању неких аспеката трговине, али, заправо, уважавање одређених поставки наведених приступа може пружити адекватно и холистичко објашњење трговине људима као претње људској безбедности будући да сваки од приступа осветљава одређене аспекте проблема. Отуда прожимање различитих теоријских приступа и перспектива у раду има вишеструку корист. У овом делу биће дат сажет приказ економског приступа, са нагласком на теорији рационалног избора и перспективи понуде и потражње, приступа с аспекта студија миграција, са фокусом на факторе гурања и привлачења, феминистичког приступа, социо-еколошког модела, као и теорије животног стила и теорије рутинских активности.

Економски приступ: Теорија рационалног избора и перспектива понуде и потражње

Теорија рационалног избора полази од претпоставке да су људи себична, рационална бића која предузимају оне активности које жељени циљ могу реализовати на најбољи могући начин (Coleman & Fararo, 1992; Голубовић и Голубовић, 2011). Рационални доносиоци одлука вагају између добити и трокова одређене активности, те бирају оне које ће максимизовати добит а минимизовати ризик и губитак (Coleman & Farago, 1992). Дакле, одлука о предузимању одређене активности резултат је индивидуалне кост-бенефит анализе. Појединци увек предузимају акције које су у њиховом најбољем интересу. Ипак, појединци бирају опције за које верују да су најбоље при чему се то уверење може

---

¹⁸ На пример, изложеност насиљу у прелиминарној фази (рецимо породично насиље) може утицати на повећану емотивну рањивост особе, што доводи до тога да лакше прихвати понуде трговаца. Такође, то искуство насиља ће утицати на њену реакцију у ситуацији експлоатације, као и на понашање када изађе из ланца трговине.

испоставити као погрешно (Голубовић и Голубовић, 2011). Дакле, рационални избор није нужни одраз објективности.

Трговина људима јесте вид илегалне економске активности у којој трговци настоје да остваре максимални профит уз минималне трошкове и ризике кроз експлоатацију људи као робе која се може вишеструко продавати и користити (Wheaton, Schauer & Galli, 2010). Дакле, комодификација људи је у функцији постизања профита, а трговци се посматрају као рационални актери. „Специфичност трговине људима је у томе што она врло често укључује посреднике (трговце) који повезују послодавце (који формирају тражњу за специфичном врстом робе тј. људима који се третирају као роба) с угроженим појединцима који траже запослење и формирају понуду радне снаге (жртве трговине људима)“ (Голубовић и Голубовић, 2011: 93-94).

У оквиру економских приступа трговина људима се посматра као илегални бизнис, илегално тржиште које функционише на бази понуде и потражње при чему процес глобализације представља катализатор који интензивира трговину људима (Wheaton, Schauer & Galli, 2010). Велики број радова полази управо од тог схватања које наглашава, с једне стране, питање повећане потражње одређених услуга у развијеним земљама и, с друге стране, понуду тих услуга која долази из претежно неразвијених земаља и земаља у транзицији и коју чине рањиви појединци (Bertone, 1999; Butler, 2015; Hughes, 2000; Shelley, 2003).

Жене су означене као посебно рањива категорија будући да је потражња за њима у секс индустрији велика, али и у другим секторима (рад у домаћинству, прерада хране). Потражња за јефтиним радном снагом је све већа, нарочито у оним секторима који су недовољно регулисани, а „таква потражња је појачана понудом радне снаге у аранжману криминалних организација са ценом рада која је сведена на минимум“ (Ризво и Мујановић, 2014: 40). У тим економским секторима (као на пример, рударство, пољопривреда, грађевинарство, производне делатности) радну снагу углавном чине мигранти „често са нерегуларним статусом и стога без приступа легалном тржишту рада и механизмима заштите радника“ (2014: 41). Жртве не долазе само из сиромашних средина, већ и из маргинализованих група по различитим основама (раса, етничко порекло...) (Kara, 2009; Ризво и Мујановић, 2014; Chong, 2014). Чињеница да постоји огроман број рањивих људи условљава и велику потражњу за услугама које они могу пружити.

Процес глобализације подразумева слободно тржиште, брз проток робе, капитала, људи и информација и доводи до смањене улоге националне државе при чему такво глобално окружење погодује интензивирању криминала и трговине људима. Порозне границе олакшавају носиоцима трговине људима да своје криминалне активности спроводе

готово без ризика (Ђорђевић и Мијалковић, 2011). Дакле, питање угрожавања људи трговином се посматра из шире перспективе са фокусом на процес глобализације, економске и социо-културне обрасце који обликују понуду, односно, потражњу жртава трговине људима (Jones, Engstrom, Hilliard & Diaz, 2007; Limoncelli, 2009; Nagle, 2008). У том контексту, указује се на негативне последице глобализације, а пре свега на неједнак развој и продубљивање јаза између богатих и сиромашних. Ипак, економски модели дају симплификовано објашњење реалности те није могуће у потпуности објаснити комплексност трговине људима као илегалног тржишта.

Са питањем глобализације је тесно повезано питање миграције радне снаге, те ће наредни приступ управо настојати да расветли везу миграција и трговине људима.

Приступ трговини људима с аспекта студија миграција – фактори гурања и фактори привлачења

Независно од тога да ли је реч о унутрашњим или међународним миграцијама, трговина људима се посматра као део ширих миграторних кретања (Aronowitz, 2009; Piper, 2005: 207). У досадашњем проучавању овог проблема, аутори најчешће полазе од схватања трговине људима као питања које се тиче миграција. Како Сања Ћопић (2008) наводи, концепт миграција, миграционих токова, као и политике миграционе контроле чини се адекватним концептуалним оквиром за многе ауторе. Имајући наведено у виду, трговина људима се најчешће означава као облик организованих илегалних миграција (Aronowitz, 2009; Cho, 2015b; Ћопић, 2008). И легални и илегални мигранти су у опасности да постану жртве трговине људима, с тим што је вероватноћа далеко већа када је реч о илегалним мигрантима имајући у виду њихово кретање које је тајно, недокументовано.

Већина аутора сматра да су покретачи миграција - поменути фактори гурања и привлачења - у основи исти они чиниоци који доприносе трговини људима (Aronowitz, 2009; Cho, 2015a, 2015b; McCabe, 2013; Nagle, 2008; Rijken, 2009; Shelley, 2010; Sarkar, 2016). Тачније, фактори који доприносе миграцијама и чиниоци који погодују развоју трговине људима у земљама порекла и земљама дестинације су у основи исти - реч је о факторима гурања (*push factors*) и привлачења (*pull factors*), а како Ћопић (2008) истиче, реч је првенствено о факторима економске природе. Под *факторима гурања* подразумевају се они чиниоци и околности који постоје у земљи порекла жртве (Rijken, 2009), а који својим постојањем ограничавају права људи, понајвише њихову личну, економску, здравствену безбедност, чинећи их подложним на трговину људима, због чега се људи често одлучују на одлазак у другу земљу (Мијалковић, 2005). Под факторима привлачења подразумевају се чиниоци који постоје у земљи дестинације и реч је о истим чиниоцима само са позитивним предзнаком. У литератури су највише заступљени следећи фактори

гурања: 1) социо-економски проблеми људи, неадекватан приступ здравству, недостатак основног образовања, незапосленост, низак животни стандард; 2) политичка и економска несигурност, корупција; 3) природне несреће, конфликти и чиниоци повезани са ратом (избеглички статус); 4) етничка, родна, расна дикриминација, културни фактори; 5) разорене породице, насиље у истим, животни стил жртава (нпр. особе које се баве проституцијом). У факторе привлачења спадају: 1) виши животни стандард, веће плате; 2) висока очекивања од живота у земљи дестинације као последица медијског извештавања и приступа интернету; 3) потражња за радницима-мигрантима и погодности за исте; 4) поштовање људских права, постојање мултикултуралности и толеранција према различитостима; 5) ратне околности које генеришу потражњу људи, пре свега, жена у сврху сексуалне експлоатације (Aronowitz, 2009: 11-12; Bales, 2007: 269-270).

Поред поменутих фактора гурања и привлачења, наводе се и фактори олакшавања трговине људима (Николић-Ристановић, 2002) попут процеса глобализације, организованог криминала, различитих политика у земљама порекла и дестинације (неадекватне радне политике које подстичу на експлоатацију, рестриктивне имиграционе политике), предрасуда у односу на одређене друштвене групе. Како Ен Галагер (2005) (*Anne T. Gallagher*) наводи, без обзира на разлоге који покрећу људе на миграцију (нпр. сиромаштво, ратови, расна и етничка дискриминација и слично), део њих није у могућности да планирано кретање спроведе легалним путем. Рестриктивне имиграционе политике препознате су као један од главних чинилаца угрожавања људске безбедности миграната (видети: Aronowitz, 2009; Ћопић, 2008; Мрвић-Петровић, 2002, Salt, 2000), који се, у одсуству алтернативе, обраћају кријумчарима (Song, 2015). Тада се јавља опасност од падања у дужничко ропство, а експлоатација постаје неминовност (Gallagher, 2015).

Надаље, носиоци трговине људима користе већ добро утврђене руте за кријумчарење људи и друге робе – „путеви трговине људима преплићу се са путевима кријумчарења” (Ћопић, 2008: 50). Надовезујући се на то, Моравска (*Morawska*) примећује да путеви трговине људима иду од неразвијених ка развијеним земљама што се уклапа у обрасце миграција људи (Morawska, 2007 према: Ћопић, 2008: 52). Отуда, неки аутори, попут Лиз Кели (*Liz Kelly*), сматрају да кријумчарење и трговину људима не треба одвојено посматрати, јер је реч о процесу, континууму, где се ниво рањивости појединца, као и степен употребе силе, прогресивно повећава (Kelly, 2007). Имајући наведено у виду, бројна истраживања су препознала категорију миграната као најугроженију (Aronowitz, 2009, Kelly, 2007). С тим у вези, жене су означене као посебно угрожена категорија, што се доводи у везу са све израженијом феминизацијом миграторних кретања (Piper, 2005). С тим у вези,

Наташа Мрвић-Петровић (2002) трговину људима посматра као специфичан вид илегалне женске миграције.

Радови који као концептуални оквир за проучавање трговине људима користе миграције могу се начелно поделити у две велике групе. У првој групи акценат је на угроженој националној безбедности где се мигранти перцепирају као претња истој. Имајући у виду да међу прокријумчареним мигрантима има жртава трговине људима, аутори из ове групе сматрају да се заустављањем и спречавањем миграција путем рестриктивних имиграционих политика може смањити и број жртава трговине људима. У суштини, смањење трговине људима се користи као изговор за увођење рестриктивних имиграционих политика. Друга група аутора се фокусира на проблем људске (не)безбедности. Фокус је на социо-економској ситуацији миграната и факторима који доводе до тога да различите категорије миграната (жене, деца, мушкарци) постану жртве. Рестриктивне имиграционе политике се из ове перспективе сматрају контрапродуктивним, тј. интензивирају нелегална кретања, кријумчарење људи, а тиме и повећавају рањивост миграната на трговину људима. Будући да је предмет овог рада трговина људима као претња људској безбедности, у истом ће бити разматрана друга група поменутих радова.

Феминистички приступ

Трговина женама је још с почетка 20. века почела да се посматра као феминистичко питање када су феминисткиње почеле да заговарају борбу против трговине белим робљем (Acharya, 2015: 104-105; Bagchi & Sinha, 2016). Гласови феминистички оријентисаних аутора у студијама безбедности најгласнији су у дебати о трговини људима. Најчешће критике су упућене оним ауторима који трговину посматрају као претњу националној држави. Како Лобаш (*Lobasz*) истиче, феминистички приступ у први план истиче кршење људских права жртава, а феминистичке анализе трговине људима полазе од тога да је она претња појединцу и његовој безбедности, те се поменуте анализе овог проблема првенствено заснивају на искуствима жртава и опису експлоатативних околности у којима су се жртве нашле (*Lobasz*, 2009). У овом смислу феминистички приступ има доста заједничких одлика са концептом безбедности с тим што је питање рода у првом плану за феминистичке ауторе.

Трговина људима се често означава као вид родно заснованог насиља (и од аутора не-феминистичке провенијенције) које диспропорционално погађа жене и девојчице (*Clark*, 2003; *Cullen-DuPont*, 2009; *Shelley*, 2010), те се често истиче да су у позадини њихове експлоатације, посебно у секс индустрији, „неједнаки односи моћи који егзистирају у патријархалним друштвима, односи моћи који сексуализују жене и објективизују их за потрошњу“ (*Aronowitz*, 2009: 25). Неравнотежа односа моћи и контроле између мушкараца

и жена коју оснажује патријархат производи насиље над женама и доприноси њиховој експлоатацији. Такво промишљање је карактеристично за радикалне феминистичке перспективе (Игњатовић и Симеуновић-Патић, 2011).

Међутим, феминистички правац није кохерентан и у њему егзистирају бројне, често супротстављене струје. Феминисткиња Кетлин Бери (*Kathleen Barry*) је својом књигом Сексуално ропство жена из 1979. године покренула интерес за истраживање трговине људима, пре свега, жена у циљу сексуалне експлоатације. Међутим, она и њени следбеници не праве разлику између проституције и трговине људима у циљу сексуалне експлоатације. Тако радикалне феминисткиње проституцију поистовећују са сексуалним ропством будући да се жене свде на тело, а сам сексуални чин у проституцији нужно подразумева експлоатацију. Као одговор на трговину људима и потенцијално решење предлаже се криминализација проституције. С друге стране, критички оријентисани феминистички аутори у први план трговину људима истичу као комплексни проблем који обухвата и радну експлоатацију и друге облике трговине, а поред жена, и деца и мушкарци се посматрају као жртве. И док је код радикалних феминистичких аутора акценат на проституцији, код критичких је на експлоатацији (Lobasz, 2009: 336). Критичари истичу да су радикалне феминисткиње последњих деценија обликовале концептуализацију трговине људима. То је за последицу имало поистовећивање трговине људима са проституцијом, при чему се као жртве доживљавају само жене, а мушкарци су искључени из њиховог разматрања (Dennis, 2008). Допринос феминистичких аутора је у истицању социјалне конструкције трговине људима. Репродукција родних и расних стереотипа производи доминантне конструкције трговине људима које обликују перцепцију жртава и извршилаца, а такође у први план истичу сексуалну експлоатацију белих жена спрам сексуалне експлоатације жртава других раса, како жена тако и мушкараца (Lobasz, 2009: 323). Имајући наведено у виду, како Лобаш примећује, феминистичка перспектива је од изузетног значаја за научнике из области студија безбедности који настоје да истражују овај проблем као претњу људској безбедности (Lobasz, 2009: 343).

Социоеколошки модел

Социоеколошка теорија развојног психолога Бронфенбренера (Bronfenbrenner) је један од најзначајнијих приступа разматрању интеракције појединца и његове средине, а аутор је теорију развијао и ревидирао од 80-их година прошлог века па све до смрти 2005. године. Бронфенбренер полази од претпоставке да интеракција личних особина и карактеристика појединца и његовог окружења обликује развој детета (Bronfenbrenner, 1979). Окружење појединца посматра као низ повезаних система који утичу на његов развој. Првобитни модел је обухватио 4 нивоа (микро-, мезо-, егзо-, макросистем), а касније је

додао и хроносистем (Le, 2014). Микросистем се односи на најнепосредније окружење појединца (нпр. породица) које директно утиче на њега. Мезосистем се односи на различите интеракције које се упостављају између микросистема (нпр. породице и школе). Егзосистем се односи на социјални контекст у којем појединац не учествује директно а који утиче на микросистеме (нпр. утицај медија, цркве). Макросистем се односи на културни контекст у којем појединац одраста, укључујући и економски и политички контекст (нпр. традиција, обичаји, вредности). Хроносистем означава временску димензију која се тиче реакције појединца на догађаје и промене зависно од периода развоја у којем се догађају (нпр. смрт родитеља у периоду адолесценције). Дакле, спољашње окружење представљено је кроз слојеве који међусобно интерагују. Појединац је у средишту тако конципираног модела, а остали слојеви се шире у виду концентричних кругова око њега, почев од микросистема па све до макросистема.

У контексту трговине људима, уважавање постојања међусобно повезаних еколошких система омогућава анализу утицаја чинилаца са различитих нивоа на ризик виктимизације (Le, 2014). Такав приступ омогућава комплексно сагледавање рањивости појединца на трговину људима, која произилази из интеракције појединца са његовим окружењем, почев од породице и пријатеља, преко заједнице па све до друштва у целини. Поред анализе чинилаца који утичу на повишени ризик виктимизације, овакав модел може послужити и за анализу последица које трговина има на жртве, а тиме и за ризик ревиктимизације.

Теорија о рутинским активностима и теорија о животном стилу

Маркус Фелсон (*Marcus Felson*) и Лоренс Коен (*Lawrence Cohen*) су развили теорију рутинских активности 1979. године у настојању да пораст криминала у САД-у у периоду након Другог светског рата објасне одређеним рутинским активностима људи које их могу довести у ситуацију повишеног ризика да постану жртве криминалитета (Игњатовић и Симеуновић-Патић, 2011). Да би до злочина дошло потребно је да постоје: а) мотивисани преступник; б) погодна мета и в) одсуство „чуvara“ који би могли да заштите мету (родитељи, пријатељи, полцијски службеници, односно, свако ко може пружити заштиту).

Теорија о животном стилу развија се 70-их година прошлог века и везује се за Џејмса Гарофала (*James Garofalo*), Мајкла Хинделенга (*Michael Hindelang*) и Мајкла Готфредсона (*Michael Gottfredson*). Основна поставка теорије је да је изложеност виктимизацији резултат личних карактеристика (нпр. пол, узраст, расна, етничка припадност) повезаних са ризичним животним стилем (нпр. алкохоличари, проститутке, наркомани, бескућници) (Игњатовић и Симеуновић-Патић, 2011). Три елемента одређују животне стилове

појединца и то: друштвена улога појединца у друштву, његов положај у друштвеној структури, као и рационалне одлуке које одређују жељена понашања (Игњатовић, 2009: 140).

За разлику од макро приступа који се ослањају на структуралне факторе виктимизације, ове теорије апострофирају индивидуалне карактеристике и активности које могу утицати на повећање ризика виктимизације. Критике ових теорија се заснивају на истицању улоге жртве у сопственој виктимизацији, односно, делимично „окривљавање“ жртве за оно што јој се догодило.

У контексту трговине људима, рањивост људи и ризик од виктимизације управо зависе од животног стила потенцијалне жртве који је тесно повезан са личним карактеристикама и околностима (Lutya, 2010). Младе жене које се баве проституцијом у повећаном су ризику да постану жртве трговине. Деца без родитељског старања или деца бескућници су такође због узраста, одсуства родитеља или старатеља, као и уличног начина живота, изузетно изложена виктимизацији трговином.

У овом делу покушали смо да прикажемо теоријске перспективе које су посебно значајне и које аутори најчешће користе као теоријски оквир приликом изучавања овог феномена. Сваки од приказаних приступа осветљава одређени аспект проблема, те њихова комплементарна примена може (донекле) омогућити дубље и целовитије увиде у истраживани проблем. У наставку ћемо дефинисати предмет истраживања, опште и посебне циљеве, као и истраживачка питања која ће нас водити у овом раду.

2.4. ПРЕДМЕТ, ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА И ИСТРАЖИВАЧКА ПИТАЊА

Предмет истраживања

Безбедност појединца је крајем 90-их година 20. века постала предмет академског интересовања, пре свега, захваљујући развоју концепта људске безбедности, који је, поред осталих претњи, препознао трговину људима као једну од најозбиљнијих повреда људских права и основних слобода. У раду ћемо анализирати радове и истраживања који су тематизовали и приказали везу између три кључна појма – трговине људима, претње и људске безбедности. Према томе, предмет истраживања је тематизација трговине људима као претње људској безбедности у постојећој литератури.

У свом чланку *Трговина људима: проблем људске и националне безбедности* Роза Пати (*Roza Pati*) као шест најзначајнијих претњи људској безбедности наводи популациони раст, трговину дрогом, све интензивније миграције, сиромаштво, деградацију животне средине, међународни тероризам (Pati, 2014). „Трговина људима као облик модерног

ропства на раскршћу је свих наведених претњи, било зато што те претње делују као фактори привлачења и одбијања или пак зато што трговина људима *per se* ствара погодно тло за увећање тих претњи... Трговина људима је ропство, злочин против човечности” (Pati, 2014: 33). Ова претња најдиректније утиче на личну димензију безбедности угрожавајући живот и физички интегритет жртава – жена, деце, мушкараца. Ипак, не може се одвојено посматрати од других димензија. Претње људској безбедности су међусобно повезане и промене у једној димензији се одржавају и на остале (Tadjbakhsh & Chenoy, 2007: 16).

Посматрајући нове претње људској безбедности у ери глобализације, Фукуда-Пар (*Fukuda-Parr*) истиче трговину људима као озбиљну претњу животу појединца наводећи да сваке године између 700.000 и 2.000.000 људи постане жртва трговаца људима, пре свега, жене и деца (Fukuda-Parr, 2003: 173). Процењује се да је више од пола милиона жена и девојчица из земаља у развоју жртва трговине људима у западној Европи (Fukuda-Parr, 2003).

Трговина људима се препознаје као најуноснији облик транснационалног организованог криминала са годишњом зарадом преко 7 милијарди америчких долара (Fukuda-Parr, 2003: 173). Кларк (2003) препознаје да трговина људима као транснационална криминална активност подразумева умешаност институција и државних службеника, нарочито оних који би требало да штите и пружају помоћ жртвама и рањивим категоријама људи, а који зарад профита стварају релативно безбедну средину за деловање трговаца људима чиме директно угрожавају безбедност грађана. С тим у вези, државе са високом стопом корупције су препознате као главни извори жртава трговине људима (Bales, 2007; Cho, 2015a).

Један број миграната, нарочито жена и деце, постане жртва трговаца будући да се трговина људима врло често дешава током миграција (Shelley, 2010). Један од начина регрутације жртава јесу пословни огласи намењени нискоквалификованим радницима који, због немогућности запослења и економске несигурности, прихватају такве понуде несвесни да улазе у ланац трговине људима (Hughes, 2000). У процесу трговине људима свака фаза може укључити физичко, психичко, сексуално злостављање, присилну употребу различитих супстанци што се одржава на здравље жртава. Уколико и успеју да се извуку, жртве, посебно жене које су сексуално експлоатисане, наилазе на стигматизацију и неприхватање породице и заједнице (Brunovkis & Surtees, 2012).

Како Кларк (2003) истиче трговци људима често за жртве бирају најрањивије појединце у друштву користећи њихову економску ситуацију или пак околности попут грађанских сукоба. Економски, социјални и културни услови чине појединце посебно рањивим на трговину људима (2003: 247). У условима политичке нестабилности, држава

није у стању да обезбеди адекватну рањивим категоријама. С тим у вези, већина студија указује на то да је трговина људима нарочито изражена током и након конфликта (Klorcis, 2004). Расељени људи, раздвојене породице, људи у избегличким камповима постају посебно рањиви на трговину људима чиме се продубљују њихове физичке и психичке трауме (Klorcis, 2004). Различити облици експлоатације представљају озбиљно кршење људских права и повреду достојанства жртве (2004: 10) и остављају дубоке последице – не само физичке, већ и психичке, као и социјалне.

Истраживања показују да су пол и старост кључне карактеристике које чине људе посебно рањивим на трговину људима те је највећи број радова усмерен на жене и децу (Bertone, 1999; Hughes, 2000; Poudel and Carryer, 2010). Жене су препознате као нарочито рањива категорија будући да више од 70% сиромашних на глобалном нивоу чине жене (Clark, 2003). Сиромаштво није једини разлог рањивости жена, већ томе доприносе штетни обичаји и друштвене праксе. Сексуална експлоатација жртава неретко за последицу има нежељену трудноћу. Ризик од спонтаног побачаја услед неадекватних хигијенских услова и изостанка одговарајуће неге је веома велики што утиче на повећану смртност мајки и деце (Clark, 2003: 251). Посебно се наглашава утицај трговине људима на физичко и ментално здравље жртава (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015; Le, 2014). Налази студија које су испитивале здравље жена које су преживеле трговину људима показали су да пате од озбиљних здравствених поремећаја, инфективних болести, сексуално преносивих болести, зависности од дроге и алкохола, депресије и да је многим живот угрожен (Huda, 2006; Oram et al., 2012; Zimmerman et al., 2003).

У многим традиционалним друштвима жене и девојчице су маргинализоване и дискриминисане у погледу образовања и запослења, а небезбедне школске средине у многим деловима света додатно повећавају њихову рањивост на трговину људима (Aronowitz, 2009, 2015). То је посебно изражено у руралним крајевима.

Поред жена, велики број студија се бави трговином деце (Ali, Muhammad & Abdullah, 2014; Roopnaraine, 2002; West, 2016). Истраживање трговине децом на Косову показало је да су слабост и недовољна изграђеност демократских институција, економска и политичка нестабилност, друштвена фрагментација, последице оружаних сукоба неки од најзначајних фактора који простор Косова претварају у илегално тржиште и плодно тло за трговину људима (Roopnaraine, 2002: 9). Деца из сиромашних породица су најчешће жртве трговаца људима (Roopnaraine 2002). У неким случајевима, родитељи се осећају приморани да продају своју децу услед немаштине. Уз то, недостатак образовања и неједнаке шансе децу чине додатно рањивом, а посебно девојчице (Ali, Abdullah and Muhammad, 2014). Децом се тргује у различите сврхе, као што су сексуална експлоатација, домаћи рад и радна

експлоатација, просјачење, вршење кривичних дела, илегално усвајање (Cherneva, 2011; Deshapnde & Nour, 2013; West, 2016). У радовима који се баве трговином деце у први план се истиче кршење људских права и права деце, као што је „право на заштиту од сурових дела и експлоатације, право на образовање, право да буду заштићени од рада чији услови ометају њихов физички и психички развој, као и право да буду третирани од стране државе у складу са посебним режимом заштите” (West, 2016: 53).

Када је реч о мушкарцима, веома мали број радова се искључиво бави њима као жртвама (Allais, 2013). Радови који истражују радну експлоатацију жртава трговине указују на то да су они доминантне жртве овог вида трговине. Један од разлога невидљивости мушкараца као жртава јесте проблем идентификације, али објашњење може лежати и у устаљеним родним улогама које негирају мушкарце као жртве.

Иако се може приметити да су одређене категорије људи посебно изложене те да се чешће срећу у популацији жртава трговине, важно је напоменути да свако може постати жртва.

Имајући у виду све наведене аспекте сагледавања феномена трговине људима као претње људској безбедности, рад ће бити резултат синтетичког увида у досадашња знања о истраживаном проблему. На основу прегледа релевантне литературе, издвојиле су се две велике целине које представљају одраз доминантних праваца промишљања и налаза емпиријских истраживања када је реч о трговини као претњи људској безбедности. Први део посвећен је анализи оних радова који су истраживали рањивост људи коју ова претња експлоатише. Други део чини више потцелина и представља анализу радова који се баве негативним последицама трговине и угрожавањем различитих вредности људске безбедности.

Циљеви истраживања

Општи циљ истраживања је преглед и систематизација постојећих теоријских поставки и налаза емпиријских истраживања која су тематизовала трговину људима као претњу људској безбедности.

У складу са општим циљем истраживања, покушаћемо да прикажемо на који начин трговина људима представља претњу људској безбедности у односу на следеће димензије људске безбедности:

- личну безбедност,
- здравствену безбедност,
- безбедност исхране,
- економску безбедност,

- безбедност заједнице,
- политичку безбедност.

Истраживачка питања

Имајући у виду предмет истраживања и постављене циљеве, оквир за анализу чине следећа питања:

1. На који начин је дефинисана трговина људима као претња људској безбедности у постојећим радовима и истраживањима?
2. Који чиниоци обликују рањивост људи на трговину?
3. Које су категорије људи у постојећим радовима препознате као угрожене и које карактеристике их чине рањивим на трговину људима?
4. Које вредности људске безбедности угрожава трговина људима (према изабраним димензијама)?
5. На који начин трговина људима угрожава вредности људске безбедности?
6. Да ли последице трговине људима по жртве могу изнова обликовати рањивост људи и допринети њиховој ревиктимизацији?

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

У складу са предметом истраживања и постављеним циљевима, преглед литературе је основни методолошки поступак у овом истраживању. Планирани циљеви су реализовани анализом релевантне академске грађе, чиме је остварен увид у основне теоријске поставке и уопштавања, истраживачке методе и налазе досадашњих истраживања који су трговину људима тематизовали као претњу људској безбедности. На тај начин су идентификовани теоријски приступи од значаја за разумевање и објашњење трговине људима као претње људској безбедности, затим могућности за емпиријска истраживања, као и празнине у постојећој литератури које могу бити предмет будућих истраживања.

Доступан фонд научних и академских радова је анализиран у циљу сагледавања начина тематизације трговине људима као претње људској безбедности. Имајући у виду комплексност и мултидисциплинарну природу предмета истраживања, преглед литературе је обухватио велики број радова (како теоријских радова тако и емпиријских истраживања) из различитих области, пре свега, наука безбедности, политичке економије, развојних студија, студија миграција, студија рода, здравља.

За проналажење радова од значаја за предмет истраживања коришћени су академски електронски сервиси (Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку - KoBSON, *SCIndexs*, *Google Scholar*, *Sage journals*, *Wiley online library*, *Jstore*, *Project muse*) и академске друштвене мреже (*ResearchGate*, *Mendeley*). Одабир академских (мастер и докторских) радова од значаја за предмет истраживања извршен је увидом у електронске академске базе (пре свега, OATD).

Након претраге, састављена је листа од око 200 референци. Селекција радова је вршена најпре према кључним речима¹⁹ као и према истакнутим ауторима. Највећи део издвојене грађе чине чланци објављени у научним часописима, а издвојено је и неколико мастер и докторских радова.

Радови су, најпре, подељени у две целине. Прва целина је обухватила оне радове који истражују рањивост људи и чиниоце који доприносе њиховој виктимизацији. Они су даље разврстани према природи/пореклу на индивидуалне карактеристике и околности, социо-економске и културне, политичке, еколошке. Дакле, укључени су и микро и макро чиниоци од значаја за предмет истраживања. Друга целина је обухватила радове који су

---

¹⁹ Будући да се за трговину људима на енглеском језику користе различити термини, сви они су укључени у нашу претрагу као синоними: *human trafficking*, *trafficking in human beings*, *trafficking in humans*, *human trade*, *trafficking in persons*. Када је реч о људској безбедности, такође, коришћено је више кључних речи, укључујући оне термине који описују вредности људске безбедности по димензијама: *human security*, *individual security*, *personal security*, *dignity*, *physical integrity*, *health*, *food deprivation*, *economic security*, *debt bondage*, *stigma*, *human rights*.

истраживали угрожавање различитих вредности људске безбедности. Овај део је даље подељен на шест потцелина и то су: лична безбедност, здравствена безбедност, безбедност исхране, економска безбедност, безбедност заједнице, политичка безбедност.

Дакле, циљ прегледа литературе је увид у теоријска промишљања и налазе спроведених емпиријских истраживања.

За стицање увида у теоријска промишљања, преглед одабраних теоријских радова је подразумевао следећа питања:

- Како су дефинисани основни појмови?
- На који начин се успоставља и објашњава веза између трговине људима и угрожавања људске безбедности?

Емпиријска истраживања су анализирана кроз следећи сет питања:

- Како је формулисан предмет истраживања?
- Којим су се циљевима и истраживачким питањима водили истраживачи?
- Који методолошки поступци су примењени?
- Који су главни налази истраживања?
- Које су теоријске и практичне импликације налаза?

Исход истраживања је у складу са постављеним циљевима и истраживачким питањима, те пружа холистички одговор на питање начина тематизације трговине људима као претње људској безбедности.

4. ТЕМАТИЗАЦИЈА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА КАО ПРЕТЊЕ ЉУДСКОЈ БЕЗБЕДНОСТИ

Људи су добра роба јер не могу лако пропасти, а могу се транспортовати на велике раздаљине и могу се поново користити и поново продати.

(Väyrynen, 2005, према Mahmoud & Trebesch, 2010: 175)

Трговина људима је криминална активност која са собом носи изразите негативне последице по људе (Meshkovska et al., 2015: 380). Досадашња истраживања су показала да је неки вид рањивости људи - економске, социјалне или било које друге природе, утицао на то да одређена особа постане жртва трговаца. У настојању да превазиђемо постојеће парцијалне увиде у истраживану проблематику, у даљем раду биће најпре представљени чиниоци који су у постојећој академској литератури идентификовани као они који утичу на рањивост људи и тиме повећавају ризик њихове виктимизације трговином, а затим и различите димензије људске безбедности које су угрожене трговином људима, у складу са обимом истраживачке праксе.

Анализа *чинилица* који доприносе рањивости људи, с једне стране, односно, анализа *утицаја и последица* трговине људима на различите аспекте људске безбедности, с друге стране, омогућава богатије увиде, а тиме и потпунију синтезу досадашњих увида у истраживани проблем угрожавања појединца трговином људима.

4.1. ЧИНИОЦИ КОЈИ ДОПРИНОСЕ РАЊИВОСТИ ЉУДИ

У овом делу приказана су теоријска промишљања као и налази емпиријских студија о најзначајним чиниоцима који утичу на рањивост људи доприносећи и/или олакшавајући тако процес виктимизације трговином људима. Зависно од нивоа у односу на који се разматра угрожавање трговином људима (међународни, национални или индивидуални ниво), зависе и чиниоци који се идентификују као значајни за настанак и развој трговине. Када се анализира у односу на индивидуални ниво, односно, људску безбедност (што је случај и у овом раду), потребно је размотрити већи број чинилаца (услова, околности) будући да на појединца и његову рањивост поред свих макро и мезо чинилаца који утичу на међународни и национални ниво, утичу и други – микро чиниоци, који се могу означити као индивидуални. Иако није могуће говорити о једном јединственом профилу жртава, могуће је уочити одређене карактеристике заједничке жртвама које их чине посебно подложним на трговину људима, те отуда и потреба да се питању рањивости људи посвети једна целина у раду.

На основу дугогодишњег рада са жртавама трговине, Зимерман и Ватс (Zimmerman & Watts, 2007) закључују да је, уместо настојања да се утврди јасан профил жртве, потребно усмерити пажњу на оне чиниоце и околности који утичу на рањивост људи на претњу трговином. Рањивост људи неки аутори, попут Зимерманове и сарадника (Zimmerman et al., 2003), посматрају као посебну фазу у оквиру процеса трговине која се односи на период пре него што је особа ушла у ланац трговине. Како аутори истичу, ова фаза и њене карактеристике могу значајно утицати на жртву, ризике којима је изложена и њено понашање током различитих фаза трговине, али и на понашање околине онда када се жртва врати кући, што свеукупно утиче на различите аспекте безбедности појединца (жртве трговине) (Le, 2014)²⁰.

Поред чинилаца који утичу на понашање људи или доношење потенцијално ризичних одлука, преломни тренутак јесте поверење у регрутера. Већина интервјуисаних жртава у различитим студијама је изјавила да је поверење у регрутера (пријатељи, рођаци, познаници који су похвалили одређени посао и препоручили из *сопственог искуства* жртви одређени посао) било окидач за упуштање у активности које су касније резултовале трговином (нпр. прихватање посла ван своје земље) (Acharya & Stevanato, 2008; Aronowitz, 2009; Hughes, 2000; Hynes, 2010; Laczko & Gramegna, 2003; Klopčič, 2004; Sarkar, 2016). С тим у вези, у литератури је нарочито присутна дебата и неслагање о улози жртве у сопственој виктимизацији. С једне стране, постоји тенденција да се жртве трговине посматрају као пасивне, невине жртве, док је с друге стране, све већи број критичара који истичу да се таквим могу сматрати само оне где је постојала апсолутна принуда. С тим у вези, будући да је највећи број жртва регрутован понудама за посао, одлука да се тај посао прихвати, одлука да се мигрира и прихвати ризик подразумева значајну иницијативу жртве. Имајући у виду различита становишта која аутори заступају, али и улогу политике у академском разматрању ове теме, чини се да ће ова дебата бити присутна и надаље.

Имајући све наведено у виду, у овом делу биће укратко приказана различита објашњења и чиниоци рањивости идентификовани у постојећим теоријским радовима и емпиријским студијама и то: индивидуалне карактеристике и околности, социо-економски, политички, културни, еколошки чиниоци. Последња категорија подразумева утицај небезбедности животне средине на рањивост појединца чиме се повећава ризик од трговине људима. Ипак, треба имати у виду да се наведени фактори међусобно повезују, интерагују,

---

²⁰На пример, уколико жена која је жртва трговине потиче из традиционалне средине у којој су заступљене одређене културне праксе, сам положај жене је инфериоран и маргинализован у односу на мушкарце, таква жртва ће по повратку бити изложена презиру и стигми читаве заједнице, одбачена од своје породице.

те је и ова подела условљена аналитичким потребама рада. И док међу ауторима постоји консензус који су то чиниоци, улога тих чинилаца у виктимизацији још увек је нејасна и недовољно истражена. Неки чиниоци снажно доприносе рањивости људи, док други олакшавају виктимизацију, односно, имају посредничку улогу (*proxy*).

4.1.1. Индивидуалне карактеристике и околности

У академској литератури су препознате бројне личне карактеристике и околности жртава које могу утицати и олакшати њихову виктимизацију, међу којима су најчешћи, између осталог, пол, физички недостаци, изложеност насиљу, нарушени породични односи, специфичан стил живота (бескућници, проститутке, наркомани, алкохоличари).

Када је реч о *полу*, готово да постоји консензус међу ауторима да су особе женског пола знатно више изложене опасности да постану жртве трговаца, што потврђују и расположиви статистички подаци националних институција и међународних организација које истраживачи користе, а који указују да 80% жртава на глобалном нивоу чине жене и девојчице (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011). Бројни чиниоци, који ће бити приказани у овом делу рада, различито утичу на жене и мушкарце, те се једно од објашњења веће рањивости жена ослања на тезу да су жене иначе рањива категорија, како због својих биолошких карактеристика тако и због свог инферионог положаја у различитим друштвеним сферама (Bagchi & Sinha, 2016; Bertone, 1999; Hughes, 2000; Klorpcic, 2004). Нарочито жене које су преживеле неки вид насиља, дискриминацију или изразиту социјалну изолацију теже да буду емоционално осетљивије и тиме врло подложне манипулативним тактикама трговаца (Crawford, 2017; Poudel & Carryer, 2000). С друге стране, погрешно је разматрати пол као изоловану варијаблу будући да је тип експлоатације нераскидиво повезан са питањем пола и заступљеношћу жена у односу на мушкарце (Le, 2014). Експлоатација, која доноси профит, сврха је трговине људима (Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000). Сексуална експлоатација се сматра најзаступљенијим видом трговине људима, а како трговина почива на принципу понуде (*supply*) и потражње (*demand*) (Bertone, 1999; Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000; Klorpcic, 2004; Langberg, 2005; Piper, 2005; Wheaton, Schauer & Galli, 2010), друго значајно објашњење лежи управо у повећаној потражњи за женама као робом (Acharya & Stevanato, 2008; Bertone, 1999; Hughes, 2000). Отуда и разлог већег интересовања аутора за жене, које су означене као најчешће жртве овог вида трговине. Можемо претпоставити да би веће интересовање истраживача за друге облике трговине људима, посебно радну експлоатацију, подразумевало готово подједнаки фокус на мушкарце као жртве.

Највећи број радова се бави женама, чиниоцима који доприносе њиховој рањивости и утицајем трговине на различите аспекте њиховог живота, здравља, безбедности (Acharya.

2014, 2015; Bertone, 1999; Brunovskis & Surtees, 2012; Crawford, 2017; Gupta et al., 2009; Gurung, 2014; Hughes, 2000, Rao & Presenti, 2012; Russel, 2014) док је број радова који се баве мушкарцима као жртвама практично занемарљив (e.g. Allais, 2013). Нешто већи број радова бави се децом углавном не улазећи у разликовање по полу, али се може закључити да се углавном мисли на девојчице (e.g. Fedina, Williamson & Perdue, 2016; Lutyа, 2010; Miller-Perrin & Wurtele, 2017). Међутим, неки аутори, нарочито феминистичке (радикалне) провенијенције, настоје да прикажу да су жене искључиве жртве трговине људима и то не првенствено због својих биолошких карактеристика, већ због успостављених односа моћи и доминације у мушком свету, где се мушкарци појављују као једини извршиоци овог дела (Crawford, 2017). Имајући у виду да је *род* друштвена категорија, биће више речи о томе у делу који се односи на социоекономске чиниоце.

Одређени *физички недостаци* или пак болести могу бити чинилац који доприноси већој рањивости људи. У свеобухватној двогодишњој студији, аутори наводе случај жртве са Тајланда која је силована и заражена ХИВ-ом и која је одлучила да мигрира због етикетирања од стране људи у њеној околини, али је на том путу завршила у ланцу трговине људима и продата је у Јапану (Zimmerman et al., 2003). Такође, није реткост да трговци намерно регрутују (или силом одводе) људе са неким физичким недостатком (Cherueva, 2011). Због одређених болести које су преживели, неки људи су остали трајно онеспособљени. Такође, у земљама које су прошле кроз ратове, људи који су преживели ужасе рата или пак заостале нагазне мине у пост-конфликтном периоду, остали су унакажени, без руку, ногу, због чега су веома погодни за просјачење (Klorcis, 2004; Николић-Ристановић и сар., 2004).

Нарушени породични односи у литератури су препознати као значајан фактор који људе, посебно децу чини рањивом на трговину људима. Низак ниво образовања, као и дисфункционалне породице често се означавају као чиниоци који значајно доприносе виктимизацији (Fitzgibbon, 2003; Klorcis, 2004; Tade, 2014). Нарочито су рањиви они појединци који трпе (или су претрпели) сексуално и физичко насиље у породици (Acharya, 2010; Reid, 2012; Zimmerman et al., 2008). С тим у вези, анализирајући утицај одређених фактора повезаних са породицом у Пешавару (Пакистан), а с циљем утврђивања у којој мери ти чиниоци доприносе трговини децом, Али, Мухамад и Абдула (Ali, Muhammad & Abdullah, 2014) на основу резултата упитника на узорку од 392 испитаника закључују да постоји значајна позитивна корелација између породичне дезинтеграције, злостављања деце код куће и изложености породичном насиљу, бескућништва, ерозије социјалних веза и трговине децом. Нарушени породични односи могу бити и последица смрти родитеља (једног или обоје), при чему су рођаци који преузимају бригу о деци, идентификовани у

одређеном броју случајева као они који су ту децу продали (Hynes, 2010, Zimmerman et al., 2003: 31).

Насиље може бити фактор од примарног или секундарног утицаја на рањивост, односно на одлуку жртве која ју је довела у ситуацију експлоатације. Студије су показале да сексуално насиље, нарочито код деце, ствара осећај инфериорности, срама због чега су ове особе нарочито рањиве на понуде и тактике трговаца, нарочито на оне које почивају на емоционалној манипулацији (Miller-Perrin & Wurtele, 2017; Poudel & Carryer, 2000; Tade, 2014). Дакле, иако већина аутора сматра да профил жртве трговине људима не постоји и да свако може постати жртва, ипак постоји консензус да су одређене категорије људи изложеније том ризику, посебно особе које су проживеле трауматске ситуације (нпр. маргинализоване групе, деца из дезинтегрисаних породица, жртве силовања, породичног, вршњачког насиља). Наведени закључак је произашао из бројних истраживања где су идентификоване жртве углавном имале одређену прошлост која је обилувала насиљем (укључујући и државну репресију, оружане сукобе) или су пак били сведоци насиља (Kloric, 2004; Laczko & Gramegna, 2003; Langberg, 2005; Muftić & Finn, 2013; Seltzer, 2013).

Бескућништво је важан чинилац који повећава ризик од трговине људима, а може бити последица различитих околности те је најприкладније разматрати га у оквиру ове групе фактора. У досадашњим студијама смрт родитеља, ратови, грађански немири, природне непогоде, сиромаштво су идентификовани као околности које највише доводе до бескућништва, нарочите деце, првенствено у мање развијеним земљама (Ali, Muhammad & Abdullah, 2014: 38; Fitzgibbon, 2003; Tade, 2014). Такође, деца се неретко одлучују на бежање од куће због бројних разлога, а неки од чешћих и значајнијих су злостављање у породици (првенствено физичко и сексуално) и занемаривање од стране родитеља, због чега су много више од осталих изложена ризику да постану жртве трговаца људима. Другим речима, неуспех породице да обави своју основну функцију примарне социјализације деце, ствара погодно тло за различите негативне друштвене праксе којима деца могу бити изложена.

Позитивна корелација постоји и између одређених индивидуалних карактеристика људи, односно, тежњи и незадовољених емоционалних потреба и ризика да се постане жртва трговине људима. Наиме, личне амбиције и мотивација да се боље живи јесу карактеристике које одликују већину жртава међународне трговине (Acharya, 2010), док су код жртава унутрашње трговине више изражене емотивне потребе попут потребе да се буде вољен и прихваћен (Reid, 2012).

4.1.2. Социо-економски и културни чиниоци

Структурални фактори који доприносе рањивости људи на трговину се превасходно односе на опште друштвене услове у земљи који погодују експлоатацији људи. У литератури се као најчешћи наводе сиромаштво, глобализација и с њом у вези глобализација организованог криминала, неолибералне политике светских финансијских организација, неадекватне приватизације, миграције, економска транзиција, информатичка револуција, социо-економске неједнакости (Bertone, 1999; Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000; Klorpcic, 2004; Лалић, 2007; Langberg, 2005; Ризво и Мујановић, 2014; Piper, 2005). „Као макрочинилац, глобализација је значајно утицала на међународне миграције, а тиме је посредно утицала на стање трговине људима” (Лалић, 2007: 37). У готово свим прегледаним радовима, економски фактори су препознати као најзначајнији покретачи трговине људима. С тим у вези, као најчећи узрок се спомиње сиромаштво, али оно само по себи не мора узроковати трговину људима. Међузависност поменутих чинилаца ствара погодно тло за развој трговине људима.

Сиромаштво и незапосленост често се истичу као изузетно значајни предиктори трговине људима (Acharya, 2010; Adesina, 2014; Bagchi & Sinha, 2016; Bales, 2007; Huda, 2006; Hughes, 2000; Klorpcic, 2004; Langberg, 2005; Piper, 2005). И док неки аутори сиромаштво сматрају кључним, па и јединим узроком трговине људима, други критикују тако поједностављења објашњења истичући да економски чиниоци, посебно сиромаштво, имају веома значајну улогу у обликовању људске рањивости на трговину људима, али да су они нужно и нераскидиво повезани са другим чиниоцима, посебно социјалним и политичким (Acharya & Stevanato, 2008). Отуда ће у овом делу превасходно фокус бити на дебати о улози сиромаштва и (економских) миграција, при чему се најзначајнији аргументи темеље на економском приступу криминалу (тиме и трговини људима) који уважава однос потражње (*demand side*) и понуде (*supply side*).

Значајан број радова указује на везу сиромаштва и трговине људима. Кевин Бејлс (*Kevin Bales*), један од често цитираних, али и критикованих аутора, настојао је да да одговор на питање шта покреће трговину људима, те је у својој студији тестирао утицај 76 варијабли које су издвојене на основу података о свим земљама света (превасходно на основу статистичких података УН-а). Ове варијабле груписане су у неколико категорија (мере економске активности, потрошње енергије, базичних здравствених потреба, производње хране, дистрибуције становништва по привредним секторима, затим приход по глави становника, популациони раст у руралним и урбаним срединама, аутомобили и телефонске линије по становнику, профил становништва, развијеност туризма и туристичка

кретања, обим цензуре у земљи, корупција, јанви дуг земље, мере политичких и грађанских слобода, постојање конфликта и социјалног незадовољства, обим ропства, обим жртава којима се тргује ван, односно, у конкретну земљу) (Bales, 2007). Посебно значајне варијабле које су се издвојиле као чиниоци који доприносе трговини, а које се подводе под факторе гурања, јесу смртност деце и обим производње хране (Bales, 2007). Ове варијабле указују на степен сиромаштва, чиме се потврђује оно што се у литератури тврди о позитивној корелацији сиромаштва са трговином људима (Fitzgibbon, 2003). Индикатори социоекономског благостања (посебно могућност запослења) су се такође издвојили, показујући позитивну корелацију са трговином људима. Бејлсова студија је прва студија експлоративног карактера која је обухватила глобални ниво. Као недостатак ове студије можемо издвојити не узимање у обзир права људи да мигрирају као и степен рестриктивности миграционих политика будући да је у највећем броју случајева миграција (легална или кријумчарење) претходила трговини људима.

Аутори често полазе од тога да је *апсолутно сиромаштво* у основи најзначајнији фактор рањивости на трговину људима. Истражујући утицај сиромаштва и економских проблема на ризик од трговине женама, посебно међу урођеничким становништвом у Чиापасу (Мексико), Ачарја (*Acharya*) и Кодина (*Codina*) долазе до закључка да је више фактора утицало на то да жене постану жртве, али да је примаран било апсолутно сиромаштво будући да у држави Чиапас преко 60% људи живи испод границе сиромаштва (Acharya & Codina, 2012: 66). Ови закључци су у складу са налазима неких ранијих истраживања (Langberg, 2005; Poudel & Caruyer, 2000). Жртве углавном долазе из великих породица које се баве аграрним пословима, али које не поседују значајне пољопривредне површине, чиме се њихово сиромаштво продубљује. Како би преживели, многи продају децу, пре свега, девојке у нади да ће оне имати бољи живот и да ће самој породици финансијски помоћи (Adesina, 2014). Најчешће су родитељи обманути лажним обећањима трговаца који нуде помоћ. С тим у вези, похлепа родитеља је у неким случајевима препозната као значајан узрок будући да има и оних који свесно продају своју децу како би себи олакшали живот (Calandrucchio, 2005). С друге стране, неки аутори истичу да је у питању економска потреба и несташица, а не похлепа оно што наводи родитеље да продају своју децу, што је нарочито изражено у регионима (посебно Африке) где највећи број људи живи испод границе сиромаштва (Dottridge, 2002; Sarkar, 2016). Углавном се истиче да таква деца долазе из породица са већим бројем чланова (Adesina, 2014, Tade, 2014), али има и студија које долазе до другачијих закључака (Ali, Muhammad & Abdullah, 2014). Другим речима, у ситуацији екстремног сиромаштва људи су посебно рањиви јер немају алтернативу, прихватају било какве послове да би преживели и лако бивају обманути

лажним обећањима трговаца. Деца и девојке су нарочите угрожени будући да се родитељима трговци представљају као добротинитељи који ће им омогућити добре услове и посао, односно, када су девојке у питању, често се појављују у улози перспективног мужа. Имајући наведено у виду, овде се с правом могу поставити питања: Зашто су стопе криминала и трговине људима ниске у неким земљама где већина становништва живи у апсолутном сиромаштву, а зашто су те стопе високе у другим земљама са истим економским показатељима? И зашто су стопе трговине људима високе у земљама где становништво живи изнад границе сиромаштва? На наведена питања у литератури још није дат јединствен одговор, али оно што се намеће као очигледан закључак јесте да се сиромаштво не може посматрати као нужан или довољан разлог за постојање трговине људима будући да међу жртвама има и оних који нису ни приближно економски угрожени. Дакле, неопходно је имати у виду и друге чиниоце јер управо ту може лежати одговор на наведена питања. Саркар (*Sarkar*) закључује да „интеракција између структуралних фактора или варијабли (економска депривација и смањење тржишта, социјалне неједнакости, родне улоге, потражња за проституцијом) и посредних чинилаца (национални закони и међународни правни режими, неефикасно спровођење закона, корупција, организовани криминал, неуспеле образовне кампање) представља кључ за разумевање зашто су неки појединци рањиви на трговину људима кроз примену преваре и принуде“ (Sarkar, 2016: 447).

Да ли разлике у перцепцији релативне депривације могу бити значајан чинилац који повећава/ смањује степен рањивости на трговину људима? С тим у вези значајно је указати и на другу страну дебате о сиромаштву будући да неки аутори сматрају да није апсолутно, већ *релативно сиромаштво* оно које у највећој мери повећавава ризик од виктимизације будући да људи сматрају да у односу на друге не поседују довољно, те су спремни да прихвате понуде које могу деловати нереално или пак да се упусте у неизвесне миграције у другу земљу коју доживљавају као „обећану“ (Bertone, 1999; Fitzgibbon, 2003; Мо, 2016; Piper, 2005). Другим речима, перцепција релативне депривације је оно што људе покреће и води у ризичне ситуације које могу резултовати експлоатацијом. То је случај када људи себе доживљавају као сиромашне јер имају мање него што је перцепирани стандард у заједници. Ову тезу заступа и Мо (*Mo*) у својој студији у којој полази од теоријског модела рањивости људи на трговину који почива на релативној депривацији, односно аспирацијама људи. Ауторка полази од тога да су људи ограничено рационални и да растућа перцепција релативног сиромаштва доводи до тога да они донесу потенцијално ризичне одлуке (прихватање посла, илегално мигрирање) које могу резултовати нежељеним исходом, односно, трговином људима (Мо, 2016). Незадовољене жеље и тежње људи и њихово лично

осећање (финансијске) инфериорности у односу на друге показао се као веома значајан фактор.

Као један од индикатора социо-економског развоја, *образовање*, тачније степен писмености, издваја се као варијабла коју истраживачи често доводе у везу са повећаним рањивошћу људи (Acharya 2014, 2015; Klorcis, 2004). Ову варијаблу аутори углавном операционализују кроз број завршених година формалног образовања, односно, завршеним степеном истог. Упркос укореењеним стереотипима присутним у литератури да је жртва апсолутно неписмена, налази бројних истраживања упућују на то да највећи број жртава има завршено основно образовање (Klorcis, 2004; Piper, 2005). Треба имати у виду да је сваки случај трговине специфичан и културно условљен, те у оним срединама где се девојчице школују одређени број година или им се пак образовање ускраћује због недостатка ресурса резервисаних за мушку децу, проценат жртава без формалног образовања може бити далеко већи. Ову везу би требало додатно емпиријски истражити са настојањем да се географски мапирају области где је уочен тренд већег броја жртава без формалног образовања.

Када разматрају улогу сиромаштва и економске несигурности људи, аутори указују на нераскидиву везу са *миграцијама*, било унутрашњим, било међународним (Acharya & Stevanato, 2008, Bertone, 1999; Brunovskis & Surtees, 2012; Ћопић, 2008; Laczko & Gramegna, 2003; Piper, 2005, Song, 2015). Са сиромаштвом је нераскидиво повезан проблем незапослености и расељавања као последица немогућности налазка посла у непосредној околини (Adesina, 2014; Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000). У великом броју студија, као што је већ речено, мигранти су препознати као нарочито рањива категорија на трговину људима. Такође, истраживања показују да је унутрашња трговина људима у порасту и да је тесно повезана са миграцијама на релацији село-град (Adesina, 2014; Sarkar, 2016). Дакле, рурално становништво се издваја као посебно рањиво.

Неолибералне политике, приватизација, структурално прилагођавање, затварања читавих индустрија негативно утичу на животни стандард сиромашне већине, незапосленост се повећава, а услед изражене неједнакости и све већег јаза, профитира само мали део становништва (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011; Belanger, 2014; Ризво и Мујановић, 2014). „Мере привредног прилагођавања креирају основни подстицај за емиграцију“ (Acharya & Codina, 2012: 63). Отуда се многи људи, пре свега млади, одлучују на миграцију у потрази за бољим животом, често прихватајући ризичне послове (Acharya & Stevanato, 2008; Reid, 2012).

Аутори који проблем угрожавања људи трговином посматрају као миграционо питање истичу да постоји снажна веза између миграторних кретања (нарочито масовних) и

успостављених мигрантских мрежа и рута (превасходно илегалних), с једне стране, и пораста броја жртви трговине људима, с друге стране (Ћопић, 2008). Као земље порекла наводе се земље у транзицији и недовољно развијене земље, док су земље дестинације економски богатије и стабилније земље (Aronowitz, 2001; Smit, 2011). Међутим, рестриктивни миграциони режими, заједно са растућом потражњом јефтине радне снаге, значајно доприносе ширењу сиве економије будући да је и све већи број оних који су препознали извор профита у тим људима. Велики број криминалних група нуди различите илегалне услуге попут илегалног преласка границе, израде лажних путних докумената и дозвола за рад у иностранству, а трговина људима се јавља као једна од илегалних активности која се преплиће са другим илегалним тржиштима, попут трговине оружјем и дрогом (Mahmoud & Trebesch, 2010). Према проценама које аутори често цитирају (извештаји организација као што су Међународна организација рада) годишњи профит актера укључених у трговину људима ради сексуалне и радне експлоатације се креће око 32 милијарде америчких долара (Mahmoud & Trebesch, 2010: 175). Као земље порекла најчешће се наводе земље у развоју, посебно земље источне Европе (Klorcis, 2004). Имиграциони талас из источне и централне Европе ка западним земљама под великим је утицајем економских прилика и криза кроз које су та друштва пролазила и још увек пролазе. Једна од ретких квантитативних студија за циљ је имала да утврди везу између миграција и трговине људима. Ова студија је је обухватила узорак од 5513 случајно одабраних домаћинстава из 82 региона Румуније, Бугарске, Украјине, Молдавије и Белорусије. Истраживање је допуњено студијом са микро-подацима из Молдавије која је обухватила 1679 миграната. Разлог са одабир Молдавије је тај што је од наведених студија случаја, управо највећи број жртава из Молдавије. Резултати су подржали полазну претпоставку аутора о позитивној корелацији миграција и трговине људима. Један од најзначајнијих налаза је да је обим трговине људима највећи у регионима у којима су стопе емиграције високе, за разлику од региона где има мало или нимало миграторних кретања. Дакле, налази истраживања подржавају тезу да обим миграције и остале варијабле које се тичу миграторних кретања, а посебно ниво прихода, представљају поуздан индикатор и детерминантну трговине људима, што је у складу са налазима других студија које су испитивале ову везу (Cho, 2015a). Поменута варијабла која се тиче прихода је један од кључних фактора препознатих у литератури о трговини људима будући да мигранти уобичајено долазе из земаља где су приходи по глави становника ниски (Fizgibbon, 2003; Langberg, 2005; Poudel & Carryer, 2000). Укрштањем ниских прихода са потражњом јефтине радне снаге, могуће је обликовати извесне миграторне руте, које се поклапају са рутама трговине људима (Cho, 2015a). Међутим, не постају сви мигранти жртве трговаца, те је

отуда потребно узети у обзир различите факторе рањивости. Будући да се жене јављају као најчешће жртве, у литератури се нарочито указује на рањив положај жене у друштву. Дакле, трговина људима се посматра и као вид родно заснованог насиља (Bertone, 1999; Cho, 2015a; Crawford, 2017), нарочито у сфери запошљавања, што се јавља као значајан фактор гурања. Неједнакост у приходима је варијабла која се показала као изузетно моћан фактор гурања будући да снажно мотивише људе да се одлуче на миграцију (Piper, 2005).

Дакле, иако живот испод границе сиромаштва као и непостојећа социјална заштита и сигурност утичу на то да људи донесу одлуку о мигрирању како би задовољили неке базичне потребе, потребно је оградити се од генерализација будући да није реткост да су жртве образоване и да се не налазе у ситуацији апсолутног сиромаштва, већ да мигрирају у потрази за лагоднијим животом (Smit, 2011; Vijayarasa, 2016; Meshkovska et al., 2015). У њиховом случају, „опажено сиромаштво“ (*perceived poverty*) (Smit, 2011: 189), заједно са другим тежњама, има значајну улогу у доношењу одлуке о мигрирању. Отуда неки аутори, попут Вијајерасе, истичу да је потребно „разбити мит о сиромаштву“ (Vijayarasa, 2016). С друге стране, они који су екстремно сиромашни због недостатка ресурса као и ограниченог приступа информацијама остају код куће, те је вероватноћа да постану жртве мања. Отуда „...трговина људима не мора нужно да се одвија из најсиромашнијих земаља или најсиромашнијих региона унутар земаља. Штавише, најсиромашнији људи у земљама порекла нису они који ће највероватније мигрирати и у складу с тим нису најрањивији на трговину“ (Danailova-Trainor & Laczko, 2010: 47; Rao & Presenti, 2012). Ипак, у крајњем, на одлуку да се мигрира утиче сплет фактора гурања (нпр. сиромаштво у земљи порекла) којима су комплементарни фактори привлачења (нпр. боље плаћени послови у земљи дестинације). Правовременост и квалитет понуде идентификован је као окидач за регрутацију, односно, започињање процеса трговине (Zimmerman et al., 2003: 29). Незапосленост, сиромаштво, потреба да се издржавају чланови породице, посебно деца често су навођени разлози за прихватање различитих понуда, при чему је већина преварена у погледу обећаног посла (Laczko & Gramegna, 2003). У досадашњим истраживањима је, поред већине жртава које су преварене у погледу посла који ће обављати, идентификован и један број жена које су свесно прихватале да се баве проституцијом на одређено време и под одређеним условима (ван земље) како би подржале финансијски своју породицу, али су преварене у погледу услова и околности рада (велики број клијената, изостанак слободе избора и одлучивања, задржавање мало или нимало зарађеног новца, нехигијенски услови, изложеност насиљу) (Bertone, 1999; Hughes, 2000; Vocks & Nijboer, 2000), те се и оне сматрају жртвама трговине. Ту се посебно дебатује о улози жртве у сопственој виктимизацији. Неки аутори сматрају да су жртве пасивне и невине јер су због

незапослености и очаја биле принуђене на такав корак, несвесне ризика, док други, чији гласови у академским круговима бивају све јачи, сматрају да идеал наивне жртве производи више штете него користи самим жртвама (Vijayerasa, 2015).

Зашто неки мигранти постају жртве трговине људима, а други не? У досадашњој литератури још увек нема сагласности око одговора на ово питање. Како Чо примећује, фактори који су идентификовани као изузетно значајни (па и кључни) у неким студијама, у другим немају значајнији утицај (Cho, 2015a). Један од одговора који можемо понудити јесте да иако је трговина људима глобална безбедносна претња, она има изражену регионалну димензију, при чему сваки регион карактерише посебна политичка, социоекономска, културна и безбедносна динамика која обликује и динамику трговине људима. Алексис Ароновиц (*Alexis Aronowitz*), веома цитирана ауторка која се више од 30 година бави истраживањем овог феномена, управо указује на значај узимања у обзир регионалних образаца и трендова приликом закључивања и генерализовања резултата (Aronowitz, 2009, 2015).

Дакле, прегледом најрелевантнијих теоријских радова и емпиријских истраживања долазимо до закључка да нису најсиромашнији они који су првенствено угрожени трговином, већ људи који према објективним показатељима економског положаја, спадају у групу ниских до средњих примања. Отуда је значајна варијабла која се може укрстити са економским положајем и отвореност информацијама преко интернета где се запажа другачија стварност од њихове што ствара осећај инфериорности и релативне депривације²¹.

Сиромаштво је тесно повезано са *полном и родном неједнакошћу* будући да мушкарци и жене различито и неједнако преживљавају сиромаштво (Duong, 2014: 796; Langberg, 2005). Отуда се посебно истиче проблем феминизације сиромаштва (Acharya & Codina, 2012; Clark & McArthur, 2014). Глобализација је у неким деловима света женама омогућила веће шансе за посао, али како Дуонг (*Duong*) наводи, то су послови који подразумевају велики број радних сати и ниске зараде, при чему жене зарађују знатно мање

---

²¹ Подаци базе података Међународне организације за миграције (IOM Counter-trafficking Database) емпиријски подупиру тезу о вези сиромаштва и трговине, указујући на мултидимензионалност концепта сиромаштва. Наиме, база садржи податке који се заснивају на самопроцени економског статуса породице (Danailova-Trainor & Laczko, 2010). Како истраживања показују, жене и девојчице које спадају у ризичну категорију себе су доживљавале као сиромашне иако су објективни показатељи указивали на другачији економски статус (Danailova-Trainor & Laczko, 2010: 48). Дакле, субјективна интерпретација сопственог положаја и благостања у основи су растућих тежњи за одласком које се налазе у позадини одлуке да се мигрира.

од мушкараца, што се одражава на породичне прилике, нарочито уколико је реч о самохраним мајкама (Duong, 2014: 797). Томе треба придодати и повећану потражњу за женском радном снагом на глобалном нивоу. Већ поменуте неолибералне политике и структурно прилагођавање стварају социоекономски притисак који посебно погађа маргинализоване друштвене групе, а жене су те које су највише изложене, те је „феминизација сиромаштва директно повезана са феминизацијом миграција“ (Acharya & Codina, 2012: 63). Отуда и објашњење за феминизацију миграција, будући да су такве жене више изложене ризику да прихвате лажне пословне понуде које их могу довести у ланац трговине људима (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011). С друге стране, инсистирање на феминизацији сиромаштва и миграција, а тиме и женама као искључивим жртвама, што се може приметити у академској литератури, довело је до занемаривања осталих категорија жртава и осталих облика трговине људима.

С тим у вези, један део аутора посебно указује на *системске чиниоце* који могу довести до тога да људи без обзира на пол постану жртве трговине (Klorcis, 2004, Limoncelli, 2009; Ризво и Мујановић, 2014). Процес глобализације и са њим повезани процеси умрежавања и међузависности националних привреда на глобалном нивоу, напредовања у погледу технологије и комуникација јесу веома значајан фактор који је интензивирао деловање организованог криминала, а тиме и деловање група које се баве трговином људима (Acharya & Stevanato, 2008). Уз отварање граница, технолошки напредак је допринео убрзаном повезивању свих делова света, а тиме је олакшано и деловање криминалних група које тргују људима. Економска рањивост често се истиче као најчешће злоупотребљавана и то нуђењем посла, при чему потенцијална жртва може и не мора знати регрутера, већ се може о послу информисати путем телевизије, штампаних и електронских новина, интернета (Meshkovska et al., 2015: 389). Анализирајући повезаност рода, употребе дигиталних комуникационих технологија и трговине људима у сврху сексуалне експлоатације у Европској унији (ЕУ), ауторка примећује да је развој и доступност технологија током последње две деценије у ЕУ био праћен порастом броја жртава трговине људима, и то првенствено ради сексуалне експлоатације. Надаље, ауторка закључује да повезаност наведених варијабли „ствара јегро које погодује виктимизацији жена и девојчица“ (Hughes, 2014: 1).

Мањи број аутора препознаје и *демографске чиниоце* као значајне. Број становника је у последњој деценији препознат као веома значајан фактор који доприноси трговини људима (Лалић, 2007, Duong, 2014). С тим у вези, регион југоисточне Азије препознат је као „расадник“ трговине људима (Piper, 2005). Вијетнам је једна од најмногољуднијих држава са густином насељености која је преко шест пута већа у односу на светски просек

(Duong, 2014), а уз специфичан историјски, социо-културни и економско-политички контекст, порозне границе, ова земља је значајан извор жртава трговине људима. Како Лалић наводи, демографска неравнотежа полова је такође један од значајних чинилаца који доприноси већој изложености девојчица и жена, нарочито у азијским земљама где се спроводе селективне и рестриктивне демографске политике и где се фаворизују дечаци спрам девојчица (Лалић, 2007).

С наведеним у вези јесу и *различити видови дискриминације и социјалне неједнакости*. Расна дискриминација је значајан чинилац који доприноси рањивости људи на трговину. Неки аутори инсистирају на томе да припадност одређеној *раси*, као и расна дискриминација чине веома значајне факторе који доприносе рањивости људи посебно млађе популације (Acharya, 2015; Bryant-Davis & Tummala-Narra, 2017, Butler, 2015). С тим у вези, Шерил Батлер (*Cheryl Butler*) указује да се ова веза занемарује у политикама намењеним сузбијању и превенцији трговине људима. Надаље, она наводи да се у просеку 200.000-300.000 малолетника на годишњем нивоу продаје посредством ланаца трговине људима ван и у САД, а према подацима Федералног истражног бироа (*Federal Bureau of Investigation*) половина малолетника који су ухапшени због бављења проституцијом су припадници одређених расних мањина које карактерише тежак социо-економски статус (Butler, 2015: 1466). Дискриминација због боје коже, заједно са другим значајним чиниоцима, попут старости, економског статуса доприноси да се ти људи почну бавити проституцијом након чега значајан број њих бива противно својој вољи препродаван чиме постају жртве трговине људима. Дакле, може се рећи да је расна дискриминација значајно обликовала постојећи дискурс о жртавама, а политике и правни инструменти усмерени на спречавање трговине људима настављају да маргинализују људе према боји коже (Butler, 2015). С друге стране, на основу прегледа емпиријских студија које се баве сексуалном експлоатацијом људи у Северној Америци, Рид (*Reid*) закључује да припадност одређеној раси или етничкој заједници није значајан фактор који посебно повећава ризик од виктимизације трговином људима (Reid, 2012).

Култура и обичаји додатно оснажују дубоко укоренење родне и социјалне стереотипе, што поједине категорије људи чине веома рањивим. Девојчице се у многим друштвима сматрају мање вредним од дечака, па се неретко дешава да породица одлучује о њиховим судбинама, како у погледу образовања, тако и у погледу брака (Aronowitz 2009, 2015; Bagchi & Sinha, 2016; Fitzgibbon, 2003; Tade, 2014; Vijayarasa, 2010). Жене и девојчице третирају као роба, терет, без права избора или слободе деловања. У многим срединама постоје обичаји да се веома мале девојчице удају (боље речено: продају) за старије мушкарце, при чему се на тај начин смањују економски проблеми породице (Лалић,

2007). Нарочито младе девојке тражене су појединим афричким и азијским земљама ради склапања брака. С тим у вези, позивајући се на податке Програма Уједињених нација за развој (*United Nations Development Programme*), Ароновиц наводи да се на аукцијама у Индији продају девојчице од 8 или 9 година (Aronowitz, 2009). Улога културе у виктимизацији појединца трговином људима је дуго времена била запостављена тема, али у последње време све је више радова који управо обичајима, традицији, маргинализацији и дискриминацији појединаца/мањинских група у друштву придају све већи значај у контексту трговине људима. У истраживању утицаја социјалне искључености и маргинализације Рома у Србији на могућност њихове виктимизације трговином људима, аутори налазе да је проценат незапослености Рома неколико пута већи од остатка становништва као и да су присутне изражене предрасуде према њима, што утиче на смањено учешће Рома у економском и друштвеном животу Србије (Poucki & Bryan, 2014). Низак ниво социјалне интеграције, отворена или прикривена дискриминација, ниска социјална мобилност, специфични обичаји, улога деце у финансијском доприносу породици, неки су од фактора који их чине диспропорционално рањивим у односу на остале становнике земље. Поставља се питање да ли њихова виктимизација може проћи неопажено будући да се на њих гледа као на „друге“ (Николић-Ристановић и сар., 2004; Poucki & Bryan, 2014). Отуда велики број аутора означава *традиционалне културне праксе и организацију друштвеног живота* као веома значајне факторе рањивости људи на трговину људима. Опстанак касте у одређеним земљама Азије и различити видови дискриминације утичу на то да се неки људи сматрају мање вредним од других (Bagchi & Sinha, 2016; Huda, 2006). Веза између културних чинилаца и трговине људима све више привлачи пажњу истраживача. И док неки уопштено говоре о начину на који друштвене норме, укореењени стереотипи и предрасуде формирају и обликују ставове доминантних друштвених група и тако доприносе већем ризику да одређене маргинализоване друштвене групе буду на мети трговаца, други се усредсређују на одређене културне обичаје и праксе, као и њихове специфичности које су од значаја за истраживани проблем. Аутори често истичу специфичне обичаје и праксе у појединим културама (посебно се издвајају Индија, Непал, Нигерија, Хаити) који доприносе трговини људима пре свега кроз традиционалне, ритуализоване облике проституције, као што су Девадаси систем у Индији, Бади заједница у Непалу, Реставек на Хаитију и друге (Acharya & Stevanato, 2008; Лалић, 2007; Poucki, 2012; Poucki & Bryan, 2014). Један од новијих трендова трговине људима, који се у академској литератури веома мало истражује, а који је изузетно озбиљан, како Ароновиц примећује, јесте трговина децом у Авганистану и с њом повезана традиционална друштвена

пракса Бача Бази (Aronowitz, 2015), али будући да нема истраживања тешко је дати било какве закључке.

С друге стране, као важан чинилац намећу се и одређени аспекти културе која промовише трговину људима у земљама где се одвија експлоатација жртава, што се „првенствено односи на потрошачку културу, материјализам, комодификацију човека и комерцијализацију секса, митове о мушкој сексуалности, или расне и етничке митове и стереотипе о егзотичности и еротичности жена из других крајева света“ (Лалић, 2007: 41).

Као што се из наведеног може приметити, улога социо-економских и културних чинилаца је веома значајна.

4.1.3. Политички чиниоци

Порозне границе су значајан фактор који олакшава прекограничну трговину људима (Bagchi & Sinha, 2016; Klorcis, 2004; Langberg, 2005). Након имплозије СССР-а, интензивирања европских процеса и интеграција, отварања граница, контроле су, како Ароновиц (2001: 170) примећује, постале *лабаве*. И закључци до којих је дошла Дона Хју (*Dona Hughes*) анализирајући студије спроведене на простору ЕУ, посебно статистичку анализу Европске комисије из 2013., у складу су са наведеним будући да је у ЕУ нарочито заступљена трговина људима између земаља чланица (Hughes, 2014). Аутори који се баве истраживањем овог феномена у земљама Латинске Америке, нарочито истичу порозне границе као један од најзначајних фактора. На граници САД-а и Мексика сваке године се прода више од 5.000 жена и деце. С друге стране, када је реч о унутрашњој трговини, она је смештена близу транзитних рута, главних коридора и, у случају Мексика и САД-а, у пограничним местима попут Сијудад Хуареза (Acharua, 2014). У Мексику се најмање 16.000 жена и 10.000 деце прода у сврхе сексуалне експлоатације на годишњем нивоу (Acharua, 2010).

Политичка нестабилност и ратови, нарочито у сиромашним земљама Азије и Африке, додатно утичу на рањивост људи будући да хиљаде њих, првенствено младих, беже пред ужасима рата, а завршавају у ланцу трговине људима као роба (Huda, 2006; Klorcis, 2004; Sarkar, 2016). С тим у вези, различити конфликти могу довести до *раздвајања чланова породице* чиме се повећава ризик да ће неко од њих постати жртва трговаца. У студији која је истраживала трговину људима у Авганистану, *недостатак унутрашње безбедности и оружани сукоби* су означени као кључни чиниоци који повећавају рањивост људи (Huda, 2006). Студије које се баве избеглицама показују да је значајан број њих сексуално искоришћен у избегличким камповима, а такође кампови су места одакле се регрутује велики број избеглица које су побегле од ратова (Klorcis, 2004). Аутори се слажу

да су избеглице због свог положаја погодна мета трговаца. И у овом случају се са трговином људима може повезати претходно искуство насиља, сведочење насилним чиновима током сукоба, ситуација расељавања и бежања, због чега су ове особе, у потрази за сигурношћу и извесношћу, посебно рањиве на тактике трговаца. У пост-конфликтном периоду долази до наглог пораста броја жртава трговине будући да у регион који је захваћен сукобима долази до *стационарања већег броја војника и мировњака*²² (Allred, 2006; Bertone, 1999; Cullen-DuPont, 2009).

Како Рид (Reid, 2012) примећује, индивидуални фактори који доводе до трговине људима су готово исти и код жртава унутрашње и међународне трговине. С друге стране, политички чиниоци (посебно имиграциони закони и политике) су израженији у случају жртава међународне трговине. Значајан фактор ризика када је у питању међународна трговина људима јесте *статус (илегалног) имигранта*, непоседовање потребне документације или путовање преко лажних туристичких агенција које су параван за активности трговине људима (Acharya, 2010; Langberg, 2005). С тим у вези, аутори који овом проблему приступају из перспективе миграција, сматрају да су закони о раду и све рестриктивнији имиграциони закони значајни фактори који људе онемогућавају да легалним путем дођу у жељену земљу (Aronowiz, 2009; Piper, 2005). Мешковска и сарадници (Meshkovska et al., 2015) полазе од мултидисциплинарног приступа трговини женама у сврху сексуалне експлоатације фокусирајући се првенствено на овај проблем као питање безбедности, миграција и људских права. Аутори посебно истичу да посматрањем трговине људима као примарно проблема државне безбедности, људска безбедност бива додатно угрожена будући да државе поштравају граничне контроле, уводе оштре имиграционе политике, због чега су људи који желе да мигрирају често принуђени да свој пут реализују коришћењем услуга кријумчара, чиме се знатно повећава ризик да постану жртве трговине људима (Ћопић, 2008; Vijayarasa, 2010). И док они који се баве проблемом угрожене људске безбедности истичу значај ове везе с циљем указивања на изражену рањивост мигрантске популације, на ту везу се позивају и они који првенствено брину о безбедности државе. Они заступају тезу о оштријим граничним контролама како би се мигранти обесхрабрили на кретање и прелазак границе, чиме се, како истичу заговорници, смањују шансе да постану жртве трговаца. Међутим, у пракси су те политике проузроковале више штете него прокламоване користи за мигранте. С друге стране, није свака миграција нужно повезана са трговином људима. Међутим, већина аутора се слаже

---

²² Позивајући се на податке Међународне организације рада из 2002. Кулен-Дупон (2009) истиче да је средином 90-их година прошлог века више од 5000 жена доведено у Јужну Кореју ради сексуалне експлоатације и рада у борделима које су посећивали амерички војници (Cullen-DuPont, 2009: 158).

да што је већи прилив миграната, веће су шансе да ће неки од њих постати жртве трговаца, пре свега, они мигранти који илегално улазе у земљу.

С тим у вези, значајан ризик представља и *недовољна обученост и спремност полицијских службеника* да идентификују жртве трговине због чега значајан број њих наставља да буде заробљен у ланцу трговине људима (Reid, 2012). Неадекватни приступ и процена органа власти жртава сексуалне експлоатације доводи до тога да се оне третирају као преступници, а не као жртве трговине (Steele, 2013).

Да је *корупција* полицијских службеника један од кључних чинилаца који олакшавају трговину људима, слаже се већи број аутора (Cho, 2015a; Reid, 2012). Трговина људима је веома значај извор финансирања других криминалних активности, доприноси повећању корупције и на тај начин значајно угрожава и државу и појединце (Reid, 2012).

Људи који живе у срединама у којима је висока *стопа криминала* знатно више су подложни да постану жртве трговине људима будући да су друге активности попут трговине дрогом, дијамантима, оружјем нарочито развијене у таквим срединама, а и опасност од других претњи животу, попут убистава, веома је висока. То је углавном случај са великим бројем земаља Латинске Америке (нпр. Бразил, Аргентина, Колумбија) будући да власти у тим земљама имају проблем остваривања контроле над читавом територијом услед великог броја нарко-картела који се боре за превласт (Aronowitz, 2001, 2009). Економска либерализација и политичке и друштвене промене с краја прошлог века допринели су транснационализацији организованог криминала и његовом дубљем мешању у тржишне односе, а тиме и до експанзије трговине људима као засебног илегалног тржишта (Aronowitz, 2001). Такође, неки чиниоци, попут већ поменутих високих стопа криминала, ратова, присилних миграција, нису присутни у свим земљама и регионима, а у којима и јесу, разликују се по интензитету. У свом истраживању трговине људима на узорку од 153 државе за период од 1995-2010, Cho је анализирала утицај 63 фактора привлачења и 70 фактора гурања идентификованих у литератури са циљем да идентификује оне који најснажније доприносе трговини људима (Cho, 2015a). У њеном концептуалном моделу, трговина људима почива на четири „кључна стуба“ (*prime pillars*): миграције, криминал, рањивост, институционални напори и мере. И док миграције и рањивост пружају одговор на питање које категорије људи имају највеће шансе да постану жртве трговаца, преостала два стуба (криминал и институционална компонента) пружају одговоре на питања у којим ситуацијама и под којим условима ће ти рањиви мигранти лакше постати жртве. Најзначајнији налази указују да је криминал најснажнији фактор привлачења и фактор гурања, као и варијабле које се тичу миграција: приход, глобализација, отвореност ка информацијама. Институционална компонентна се показала као веома значајан чинилац у

земљи порекла. Када је реч о последњем стубу – рањивости, налази су занимљиви и противрече већини других студија. Наиме, родна дискриминација, као један од чинилаца рањивости људи, показала се као фактор без значајног утицаја на трговину људима (Cho, 2015а: 3). Објашњење се заснива на томе да је трговина људима ограничена у условима изразите родне неравноправности будући да је и мобилност жена ограничена. Наведени закључак је у складу са налазима неких ранијих истраживања (Rao & Presenti, 2012).

4.1.4. Еколошки чиниоци

Поред наведених чинилаца, повећаној рањивости људи на трговину могу допринети и еколошки фактори, при чему је у постојећим малобројним истраживањима повезаности ових варијабли фокус на ситуацијама повећане несигурности (услед земљотреса, цунамија). Трговина људима нарочито је заступљена у ситуацијама опште угрожености (Bagchi & Sinha, 2016; Gyawali, Keeling & Kallestrup, 2017). Природне несреће, поред директних људских жртви, проузрокују велику материјалну штету. Као последица, многи остају без кућа и економске стабилности. Деца су препозната као посебно угрожена категорија у овим околностима будући да се могу одвојити од родитеља или пак они могу настрадати током несрећа. Када је 2004. године регион Азије погодио разорни цунами, постојала је бојазан да ће такво стање бити искоришћено за трговину људима, посебно децом (Bagchi & Sinha, 2016). “Оваква забринутост била је оправдана имајући у виду да је регион југоисточне Азије простор који обухвата $\frac{1}{3}$ светске трговине људима” (Јалић, 2007: 30).

Наравно, на повећану рањивост одређених категорија људи утиче комбинација претходно поменутих чинилаца у овом делу рада који се додатно интензивирају у условима природних несрећа и расељавања. У емпиријској студији која је настојала да испита рањивост жена и девојчица у Индији у условима природних несрећа, ауторка користи секундарну анализу података и упоређује регионе који су у литератури идентификовани као често погођени природним непогодама и регионе високе рањивости на трговину, а налази подупиру њену тезу да се региони који су често погођени природним несрећама подудару са онима где се бележе највеће стопе трговине људима (Dutta, 2017). Другим речима, природне несреће стварају плодно тло за деловање трговаца. С тим у вези, истраживања показују да је институционални чинилац, који се састоји у одговору на несрећу и изграђену отпорност заједнице у смислу ефикасне реакције надлежних органа, изузетно значајан, али он у највећем броју случајева није довољно развијен.

***

Рањивост људи на трговину не може се објаснити искључивим и изолованим дејством једног фактора или једне групе фактора. Заправо, реч је о комбинацијама

различитих група фактора које чине да неко има веће шансе да постане жртва трговине. Пол и узраст, као и искуство насиља и одређени животни стил значајно утичу на ризик виктимизације. Сиромаштво као главни чинилац рањивости је предмет бројних дебата, али не може се порећи да је управо веза сиромаштва и трговине како теоријски тако и емпиријски до сада највише проучавана. Иако сиромаштво само не себи не може произвести ситуацију у којој ће неко постати жртва, неспорно је да оно има веома значајан утицај. Ратови и ситуације опште нестабилности такође су у позитивној корелацији са ризиком виктимизације. Поред тога, разумевање конкретног социо-економског и културног контекста је од великог значаја за разумевање феномена трговине, а што може бити од посебне важности приликом формулисања превентивних мера када је ова претња људској безбедности у питању. Дакле, рањивост је веома тешко измерити посебно јер је тешко изоловати дејство само једног фактора.

4.2. УТИЦАЈ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА НА РАЗЛИЧИТЕ ДИМЕНЗИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ ЉУДИ

Нису све димензије људске безбедности добиле подједнаку пажњу истраживача. Личном безбедношћу жртава бавио се највећи број истраживача, док су остале димензије, изузев здравствене безбедности, па и политичке, недовољно истражене. Разлог томе јесте, између осталог, посматрање људске безбедности у ужем смислу, односно, њено поистовећивање са личном безбедношћу. Ипак, угрожавање људске безбедности не може се посматрати само кроз директни утицај на личну безбедност будући да индиректни утицај трговине оставља веома озбиљне последице на остале аспекте живота људи. Људска безбедност је мултидимензионална и о њеном постојању се не може говорити уколико је неки њен сегмент угрожен. Отуда потреба да се поред личне, у разматрање укључе и остале димензије на које трговина утиче.

На крају, важно је напоменути да се различите димензије међусобно преплићу и показују однос међузависности, те је подела извршена у аналитичке сврхе. Овај део поглавља подељен је у шест целина сходно доминантним вредностима које угрожава трговина људима и то су: лична безбедност, здравствена безбедност, безбедност исхране, економска безбедност, безбедност заједнице и политичка безбедност.

4.2.1. Лична безбедност жртава трговине људима

Под личном безбедношћу аутори подразумевају изостанак директног угрожавања људи, њиховог живота, физичког и психичког интегритета (видети: Lobasz, 2009). Поред присуства објективних показатеља стања заштићености, односно одсуства фактора

угрожавања, за постојање личне безбедности потребно је да постоји и субјективни доживљај сигурности (Ђорђевић, 2013).

Стога, у наредним потцелинама које се односе на угрожавање личне безбедности људи, фокус ће бити на приказивању изложености жртава различитим видовима насиља и угрожавању живота, физичког и психичког интегритета различитим облицима експлоатације који су инхерентни трговини људима. Приказани су различити ризици којима су жртве изложене као и експлоатативне ситуације у којима се оне налазе. Највећи број радова бави се сексуалном експлоатацијом жена, због чега ће овај сегмент бити обимнији од осталих, али ни други видови експлоатације жртава трговине неће бити занемарени, већ ће бити приказани у складу са обимом досадашњег научноистраживачког рада. Без обзира на вид експлоатације којем су жртве подвргнуте, елемент који је увек присутан јесте контрола – она коју трговци имају, односно, она коју жртве немају (Zimmerman & Watts, 2007).

4.2.1.1. Насиље и експлоатација

Поред показатеља који указују на постојање разних видова експлоатације којима су жртве изложене (о чему ће бити речи у наставку), највећи број аутора угрожавања личне безбедности операционализује кроз различите облике насиља, као што су *физичко* (убиство, физичко мучење, ударање, ударање ногама, ударање предметима, давлeње, убадање, гашење цигарета по телу), *сексуално* (силовање, присиљавање на сексуални однос и са више лица, недозвољавање коришћења заштите током односа и друге сексуалне активности без пристанка жртве) и *психичко насиље* (вређање, омаловажавање, застрашивање, изолација, манипулација, вербални напади, претње), а неки укључују посебно депривацију сна, хране, светлости. Насиље је инструмент постизања одређеног циља, у овом случају првенствено, ради контроле жртве и њеног одржавања у стању послушности.

На основу досадашњих истраживања, може се закључити да начин на који је жртва регрутована утиче на то да ли ће и када она бити изложена различитим видовима насиља, а утиче и тип експлоатације због којег је жртва уопште регрутована. Употреба силе и отмице као метода регрутације такође су заступљени али у знатно мањој мери него поменути начини. У реалности се носиоци трговине људима пре одлучују за суптилније методе, док се у холивудским филмовима отмице представљају као доминантни метод (Kane, 2013; Кlorсіс, 2004), а што утиче на доминантну перцепцију жртава у јавности, али и у академској заједници.

Као што је већ речено, трговина људима је сложен процес који се одвија кроз више фаза. Током транспорта почиње већина илегалних активности чиме се, пре свега, угрожава *живот* жртава (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011). Жртве се углавном транспортују преко државних граница, мада је последњих година уочен тренд повећања обима унутрашње трговине људима, тј, у оквиру граница националне државе, али и у том случају је уочена тесна веза са миграцијама на релацији село-град. Без обзира да ли је реч о унутрашњим или међународним миграцијама, трговина људима се одвија у контексту миграција (Aronowitz, 2009: 23), односно, трговина људима се посматра као део ширих миграторних кретања (Piper, 2005: 207).

Само путовање представља велики ризик по жртву (без обзира да ли је она свесна или не да ће бити продата) будући да трговци настоје да избегну власти по сваку цену, па и цену живота жртава (Acharya, 2014, 2015; Aronowitz, 2009). Већина жртава је током пута изложена сексуалном и физичком насиљу. Све се брзо одвија и жртве немају времена да се супротставе. „Брзо путовање, илегални статус, страх од власти, немогућност говора језика средине и логистичке баријере доводе жене у клопку. За многе жене, планирање бекства је било секундарно у односу на помисао о опстанку“ (Zimmerman et al., 2003: 38). Неке жртве, већином жене, приморане су да избегну имиграционе контроле на различите опасне начине. То је случај када трговци немају обезбеђена путна или друга документа. Камioni и бродови који су претоварени људима често се користе за ноћни транспорт. Зависно од терена близу границе, неке жртве су приморане да пешаче преко планина, кроз шуму, док су друге принуђене да препливају реку, при чему неке од њих и страдају (Јалић, 2007; Zimmerman et al., 2003: 39).

Дакле, лична безбедност жртава је директно угрожена. Поред свега до сада наведеног, у прилог тој тврдњи, наводимо и случај из 2003. године када је капетан брода који је превозио жене регрутоване за принудну проституцију и који је требало илегално да уђе на Тајван наредио да се све жене баце у море због најављене контроле брода, што је за последицу имало смрт шест жена и тешке повреде једне (Јалић, 2007: 28). Многе жене су у процесу транспорта до дестинације и силоване (Кане, 2013). Уколико нека жртва покуша да побегне или да сигнал за помоћ, бива брутално кажњена или чак убијена (Мијалковић, 2005).

Као што је до сада више пута наглашено, централна фаза процеса трговине је експлоатација. Налази готово свих истраживања показују да су жртве у великој мери изложене физичком и сексуалном насиљу у овој фази. И док међу ауторима готово да постоји консензус у погледу циља с којим се насиље предузима, неслагања се јављају у погледу учесталости и интензитета насиља. Када је реч о учесталости, у једној од студија

аутор учесталост насиља операционализује као често (свакодневно), повремено (једном у две недеље) и ретко (једном месечно) (Acharya, 2015). Налази показују да су жртве свакодневно биле изложене вербалном насиљу, шамарању, ускраћивању хране и изложене претњама смрти. Повремено су биле изложене сексуалном насиљу од стране трговаца, гашењу цигарета по телу, ударању различитим предметима. Жртве су ретко биле изложене екстремном физичко насиљу (Acharya, 2015: 108). И налази других студија указују свакодневну изложеност вербалном насиљу (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015; Sarkar, 2016). Дакле, претње смрћу, понижавање и депривација хране се одвијају на свакодневној бази при чему су се ови механизми показали као бољи механизми држања жртве у покорности од директног физичког насиља.

Важно је нагласити и то да највећи број студија које испитују овај аспект угрожавања људи то чине у контексту сексуалне експлоатације жена, па и деце, те се већина овде изнетих налаза односи на овај вид трговине. Студије које се баве радном експлоатацијом пре су усмерене на индикаторе који се тичу експлоатативних услова рада. Проблем насиља често се успутно провлачи без дубинског истраживања. Мали број студија је посветио пажњу овом аспекту. У студији која је испитивала везу експлоатације радне снаге и здравља жртава - мушкараца и жена који су тражили стручну помоћ након изласка из експлоатативне ситуације, налази упућују да је велики проценат жртава радне експлоатације изложен физичком насиљу (40%), најчешће су забележени случајеви шутирања, напада ножем или пиштољем, као и намерне наношење опекотина (Turner-Moss et al., 2013).

У студији Зимерманове и сарадника (Zimmerman et al., 2003), већина жена (90%) је сексуално експлоатисана, скоро 90% њих је искусило физичко насиље, а све жене су такође биле силоване. Значајан број жена је и пре него што се нашао у ланцу трговине људима у својој земљи искусио неки вид интерперсоналног насиља, што потврђује тезу о томе да претходна изложеност различитим видова насиља представља значајан чинилац који утиче на касније делање и понашање потенцијалних жртви (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011). Такође, неке жене које су радно експлоатисане у оквиру домаћинства биле су и силоване од стране власника, који су их ноћу приморавали на уличну проституцију, а ујутру би их враћали на посао (Baldwin et al., 2015). Наведено упућује на закључак да се силовање користи и као тактика трговаца да се одбрамебни механизми жртве слома до те мере да она *прихвати* и да се *сагласи* да се бави проституцијом и/или другим активностима (Acharya, 2014, 2015).

На крају, можемо закључити да наведени налази упућују на то да искуство насиља није исто у свим експлоатативним ситуацијама може значајно варирати. У истраживањима постоји тенденција да се не прави разлика између различитих видова експлоатативних

ситуација (конкретно сексуална и радна експлоатација), већ се закључци о присутности и степену насиља у њима генерализују, што може замаскирати прави степен насиља којем су изложене жртве, те сматрамо да би будућа истраживања требало да имају наведено у виду.

С друге стране, иако аутори често апострофирају постојање физичког насиља, изостанак директног физичког и сексуалног насиља не значи по аутоматизму да нема трговине људима будући да се жртве различитим психолошким манипулацијама, претњама, лажима, држе у покорности. У једној од прегледних студија која је за циљ имала да испита ризик од насиља у процесу трговине људима, аутори долазе до закључка да физичко и сексуално насиље, иако присутни у већини случајева, нису нужни (Oram, Stöckl, Busza, Howard, & Zimmerman, 2012).

Аутори се у овим истраживањима често позивају на налазе студија које су испитивале насиље у случајевима породичног насиља и мучења, међутим изостали су покушаји да се испита на који начин психолошка манипулација обликује искуство трговине. У опсежном прегледу литературе наишли смо на један рад (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015) који се управо бавио овим питањем ослањајући се на 8 метода психолошке принуде који обезбеђују субмисивност жртве, а које је утемељио амерички војни психолог, Алберт Бидерман (*Albert Biderman*), 1957. године. То су: изолација, монопол над перцепцијом, изазивање слабости и исцрпљености, претње, демонстрација свемоћи, деградација, повремена задовољства, извршавање тривијалних захтева. Узорак у истраживању је чинило 12 испитаница-жртве трговине у Лос Анђелесу, а већину њих су чинили они који су присилно експлоатисани у домаћинствима. Да би дошли до испитаница аутори су користили узорковање „грудва снега“. Налази показују да су се трговци управо ослањали на наведене Бидерманове методе што је на ментално здравље људи имало изузетно негативан утицај. Психолошко злостављање је деградирало жртве, њихову аутономију и достојанство. Последице по здравље жртава су екстремно штетне, о чему ће бити више речи у делу који се односи на здравствену безбедност.

Дакле, психолошка принуда је једна од основних тактика трговаца која оставља значајне последице. Различити облици психолошке контроле могу се посматрати као: а) „заstraшивање и претње; б) лажи и преваре; в) емоционална манипулација; г) небезбедни, непредвиђени и неконтролисани догађаји“ (Zimmerman et al., 2003: 51).

Психолошко насиље је присутно током читавог процеса трговине. Још у току фазе путовања жртвама се јасно ставља до знања да се непослушност неће толерисати указујући им на бројне казне које ће уследити, укључујући и претње смрћу, односно да ће се „учинити да нестану“ уколико се не повинују захтевима (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015, Лалић, 2007; Miller-Perrin & Wurtele, 2017; Zimmerman et al., 2003: 52; Sarkar, 2016). Такође,

претње смрћу су, уколико се посао не обави на задовољавајућ начин и не обезбеди довољно новца, такође учестале, као и претње усмерене ка члановима породице жртве и њој драгим људима, а бројна истраживања указују на то као један од пресудних фактора за непредузимање било каквих радњи супротстављања трговцу (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015; Miller-Perrin & Wurtele, 2017). Осим тога, и без експлицитних претњи породици, жртве претпостављају да трговци знају све о њима и да су они у опасности уколико се она побуни (Zimmerman et al., 2003). Уцене да ће породици и околини бити откривено да се оне баве проституцијом показивањем слика и снимака такође су честе, а жртве, иако су принуђене да се баве проституцијом, из страха да ће бити одбачене и осуђене од стране других, не предузимају никакве радње и прихватају своју ситуацију (Николић-Ристановић и сар., 2004). То је случај нарочито са млађим девојкама и децом. Једна од претњи која је често присутна јесте и претња препродавањем, што по аутоматизму значи и нови, увећани дуг, промену средине која би потенцијално могла бити још гора од оне у којој се налазе. Снажан психолошки ефекат имају и оне претње које подразумевају поређење како могу завршити уколико не буду послушне, а које најчешће подразумевају демонстрацију на другим жртвама које су се показале као недовољно добре или сувише бунтовне (Zimmerman et al., 2003).

Неке од лажи које се најчешће говоре жртвама јесу оне које се односе на њихову ситуацију и положај у земљи дестинације, попут оних да свуда у полицији имају своје људе који ће их довести натраг уколико побегну, да ће без докумената бити сматране илегалним мигрантима, преступницима који су прекршили закон и да им неће бити дозвољено да се врате кући (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015; Klopcic, 2004). Ако се томе дода негативно искуство које неке жртве имају са полицијом (пре него што су се нашле у ланцу трговине), оне ће бити додатно обесхрабрене да се супротставе.

Емоционална манипулација је један од најчешћих начина регрутације и одржавања контроле над жртвама. Истраживања су показала да је велики број жена у ланац трговине био уведен од стране емоционалног/ интимног партнера (тзв. *loverboy*) (Aronowitz, 2009). Трговина на ове жене оставља веома дубок траг будући да је осећај кривице и одговорности за новонасталу ситуацију веома изражен. Жртве које су регрутоване преко рођака, пријатеља, емоционалног партнера или просто некога кога познају, више немају поверења у друге, што их додатно обесхрабрује да траже помоћ, а осећај кривице због сопствене „глупости“ како жртве саме кажу (Zimmerman et al., 2003: 32) погодује трговцима за остваривање даље контроле над њима.

Поред наведених психолошких утицаја, стварањем небезбедног радног и животног окружења заједно са непредвидљивим догађајима, додатно се доприноси дестабилизацији

жртве²³ (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015). Константан осећај несигурности значајно се одражава на психичко стање особе и на њено целокупно благостање. У студији Зимерманове и сарадника (2003) на питање да ли су се осећале безбедно на свом радном месту, све испитанице су одговориле негативно. Дакле, осећај небезбедности је увек присутан.

Многе жртве су, пре него што су се нашле у ланцу трговине људима, искусиле различите видове насиља и прошле кроз трауматична искуства. Истраживања показују да такве особе и пре него што су продате, себе да посматрају као жртву насиља, те у складу с тим оне конструишу свој идентитет жртве, због чега су још више подложне и рањиве на ситуације у којима трговци користе различите психолошке тактике. Другим речима, емоционална манипулација се користи као основна тактика за привлачење и регрутовање (стварање слике како оне заслужују боље), а једном када се нађу у експлоативној ситуацији као метод контроле користи се супротна психолошка тактика којом се реafirмише онај доживљај безвредности и оснажује идентитет жртве коју је особа пре регрутације изградила.

Мањи број студија упоређује искуства жртава трговине људима у сврху сексуалне експлоатације и искуства оних који се добровољно баве проституцијом са циљем да се утврди заступљеност насиља код жртава трговине спрам особа која се баве проституцијом (видети, на пример, Decker et al., 2010; Silverman et al., 2011). Налази тих истраживања показују да су жртве трговине изложене значајно вишем степену насиља него они који не припадају овој популацији, нарочито на почетку експлоатације, што је у складу и са налазима оних (малобројних) истраживања која су поредила искустава жртава радне експлоатације са искуствима невиктимизоване популације илегалних миграната (Buller, Vaca, Stoklosa, Borland & Zimmerman, 2015). У наставку ће бити приказани различити видови експлоатације којима су жртве изложене.

Трговина људима ради сексуалне експлоатације

Сексуална експлоатација је кровни термин за широк дијапазон активности на које жртве могу бити приморане (принудна проституција, снимање порнографских садржаја, секс туризам и други) (Deshpande & Nour, 2013; Miller-Perrin & Wurtele, 2017), а у укупном броју жртава жене и девојчице чине преко 80 % (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011; Acharya & Stevanato, 2008).

---

²³ У студијама које се баве истраживањем мучења (*torture*), извршиоци су се служили сличним тактикама како би дестабилисали жртву. С тим у вези, истраживања су издвојила две значајне варијабле од највећег утицаја на психолошки слом и дестабилизацију особе: степен предвидљивости и степен контроле над одређеним догађајем (Zimmerman et al., 2003: 53).

Временски период током којег су жртве експлоатисане варира од случаја до случаја. Резултати емпиријске студије која се на узорку од 192 жене бавила испитивањем искустава жртава трговине људима којима је пружена помоћ у Италији, Украјини, Молдавији, Белгији, Бугарској, Чешкој и Уједињеном Краљевству показала је да је једна трећина испитаница експлоатисана мање од три месеца. Остале испитанице су експлоатисане од три до шест месеци (19,3%), од шест месеци до једне године (19,8%) и дуже од једне године (18,8%) (Zimmerman et al., 2008: 56). Друга студија која се фокусира на жене жртве трговине у Индији на узорку од 72 жене показала је да експлоатација траје у просеку две године (Vindhya & Dev, 2011). У студији коју су спровели Орам и сарадници на узорку од 120 жена које су биле жртве трговине људима и које су се вратиле у Молдавију, 2/3 жена је било експлоатисано више од шест месеци (Oram et al., 2012). С тим у вези, у истраживању трговине женама и децом из Непала у Индију, аутор је испитивао искуства насиља којем су жртве биле изложене током сексуалне експлоатације (Sarkar, 2016). Истраживање показује да дужина трајања варира и да се креће од једне до девет година. Снажна позитивна корелација постоји између старости жртве и броја година које проводи у експлоатацији (Acharya, 2015; Sarkar, 2016).

У суштини, време трајања сексуалне експлоатације повезано је пре свега са узрастом жртве. Што је жртва млађа, дуже ће бити експлоатисана јер ће дужи низ година бити пожељна. Све то резултује далеко већим профитом за трговце. Отуда потражња за младим девојкама (McCabe, 2013; Sarkar, 2016). Трговци се притом ослањају на кост-бенефит анализу при чему диференцијална својства жртве, као и број оних са сличним карактеристикама одређују цену људи као робе на овом илегалном тржишту. Осим тога, велику потражњу за девојчицама аутори објашњавају „успостављањем потрошачког друштва у патријархалном систему“ (Acharya, 2015: 105).

Анализирајући трговину женама у циљу сексуалне експлоатације аутори углавном полазе од широког корпуса литературе која се бави проблемом насиља над женама које одржава неједнаку дистрибуцију моћи између жена и мушкараца, као и одређене социокултурне стереотипе и неједнакости (Acharya, 2015; Bertone, 1999; Crawford, 2017; Gungung, 2014). „Насиље је средство доминације и потискивања жена, што јасно можемо видети на примеру трговине женама“ (Acharya, 2015: 108) Лични интегритет жртве и достојанство су нарушени њеним излагањем понижавајућим и експлоатативним околностима (Acharya, 2015). Сексуална експлоатација представља претњу телу жене - на делу је сексуална објектификација жена (Bertone, 1999; Crawford, 2017).

У већини прегледаних радова и студија, сексуална експлоатација жена и девојчица представљена је као најчешћи и најбруталнији вид трговине људима. Полазећи од те тезе,

један део аутора, говорећи о трговини људима, искључиво обрађује сексуалну експлоатацију жена²⁴ (Bertone, 1999; Hughes, 2000; Patel, 2013; Poudel & Carryer, 2000). Ипак, секс-трафикинг, како се још назива овај вид трговине људима, представља ужи појам од саме трговине људима будући да она, поред принудне проституције, обухвата и експлоатацију рада, принудно склапање бракова, просјачење, трговину органима, принуду на вршење криминалних активности и друге експлоатативне праксе предвиђене Протоколом. Како Мешковска и сарадници примећују, питање пристанка (*consent*) је питање око којег се највише дискутује будући да су се ставови поларизовали – једни сматрају да проституција може бити добровољна, други је виде као последицу принуде (проституција као последица структурног насиља, нпр. сиромаштва) (Meshkovska et al., 2015), те се у том духу развијала и даља дебата о утицају трговине људима на жртве и ризицима виктимизације.

Почев од првих радова у овој области, жене су посматране као искључиве жртве и то захваљујући феминисткињама (McCarthy, 2014). На тим темељима се и надаље промишљало о жртвама да би током прве деценије 21. века критички настројени аутори, не умањујући значај овог безбедносног проблема и озбиљност његових последица по жене и људе уопште, почели да разбијају устаљене представе и стереотипе о невиним и пасивним жртвама које су зли трговци људима киднаповали и продали (Vijayerasa, 2015). Доминантни наративи о трговини људима интензивирају успостављене стереотипе о женама као невиним и пасивним жртвама и мушкарцима као суровим трговцима, због чега се у други план ставља улога жена као трговаца²⁵ (Hebert, 2016).

Међутим, мешање проституције са трговином у циљу сексуалне експлоатације жртвама се наноси више штете него користи (Lobasz, 2009). Питање проституције као

---

²⁴Један од разлога зашто је фокус истраживача у највећој мери на истраживању сексуалне експлоатације жена јесте и дугогодишње схватање трговине људима. Под трговином људима се подразумевало киднаповање и заробљавање жена ради комерцијалне сексуалне експлоатације (Huda, 2006).

²⁵Отуда потреба да се на кратко осврнемо на истраживања која су показала да су жене заправо у великој мери укључене у различите фазе процеса трговине људима и да знају бити и суровије од мушкараца. Многи аутори указују на значајно присуство жена у различитим фазама процеса трговине људима (Shelley, 2010). Студија ван Дајка (van Dijk) са истраживачким фокусом трговине људима у сврху принудне проституције у Холандији у периоду 1997-2000, показала је да жене извршиоци чине једну четвртину свих извршилаца (van Dijk према: Siegel & de Blank, 2010: 437). С тим у вези, већ поменута Луиз Шели указује на једну специфичност трговине људима. Она истиче да је “трговина људима једини вид организованог криминала у којем су жене значајно заступљене и као жртве и као извршиоци и као активисткиње” (Shelley, 2010: 29). Истражујући улогу жена у трговини људима у Холандији, Дина Сјегел (Dina Siegel) и Силвија де Бланк (Sylvia de Blank) су на основу података добијених анализом 89 судских предмета у којима су жене учествовале у трговини људима закључиле да жене имају веома разноврсне улоге у спровођењу активности у оквиру трговине људима. Оне истичу да у односу на задатке које имају, место у организацији и степен равноправности у односу на мушке колеге, жене могу имати позицију помагача (*supporter*), саизвршиоца (*partner-in-crime*) и мадам (*madam*) (Siegel & de Blank, 2010: 436). У неким криминалним групама, нарочито афричким, жене се налазе на кључним позицијама са изузетно значајном улогом у међународној трговини женама (Siegel & de Blank, 2010).

социјално непожељне појаве прати изражена стигма од стране заједнице у којој особа живи, а неретко и од стране провајдера безбедности и социјалних услуга (Vijayerasa, 2010), што може резултовати секундарном виктимизацијом жртава или изостанком њихове идентификације ако жртве. На тај начин се додатно угрожавају различите димензије њихове безбедности.

Будући да је трговина женама у циљу сексуалне експлоатације најчешћи вид трговине људима, присутан је став да проституција доводи до принудне сексуалне експлоатације жена и девојчица, те сузбијање ове претње безбедности зависи од законског одговора на проституцију. Други сматрају да ће се легализацијом обезбедити пристојни услови рада за оне који желе тиме добровољно да се баве, што ће смањити трговину женама. Отуда један број истраживача настоји да испита у којој мери легализација проституције утиче на трговину људима. Налази највећег броја истраживања који су испитивали ову повезаност показују да је легализација проституције праћена повећаном потражњом за женама, односно, повећава се обим трговине женама (Cho, Dreher & Neumayer, 2013; Hughes, 2000).

Такође, као једно од објашњења сексуалне експлоатације жена наводи се феминизација сиромаштва и са њом повезана феминизација миграција (Acharya & Codina, 2012). Ако се томе природа олакшано прекогранично кретање за криминалне групе у условима глобализације, трговци лакше задовољавају потражњу за сексуалним услугама будући да је понуда – велики број рањивих жена које се одлучују на миграцију – велика.

С друге стране, треба имати у виду да се за трговину људима често везују стереотипи попут оних да су све жртве жене које су наивно завршиле у свету проституције. Многе жене добровољно почињу да се баве проституцијом незадовољне социо-економским приликама и тешким животом у својој земљи²⁶ да би се касније нашле у ситуацији која их чини жртвом трговине људима (Лалић, 2007).

Кимберли Мекејб (*Kimberly McCabe*) сексуално експлоатисане жртве дели у две категорије: 1) оне које су силом, принудом или преваром постале жртве сексуалне експлоатације и 2) оне које су се добровољно бавиле проституцијом, али које су се касније нашле у ситуацији која је подразумевала нежељену експлоатацију у нехуманим условима (McCabe, 2013: 137). Слично томе, Ароновиц жртве сврстава у четири групе полазећи од степена принуде и преваре као критеријума за класификацију: 1) потпуна принуда - жртве су отете; 2) потпуна превара - жртвама је обећан легалан посао, а завршиле су у ланцу

---

²⁶ Налази истраживања спроведеног у Доминиканској Републици су показали да би се зарад бољег живота многе жене бавиле проституцијом у иностранству, али не и у својој земљи (Лалић, 2007).

трговине људима; 3) превара - жртвама се говори полуистина (нпр. да ће радити у индустрији забаве, као играчице); 4) особе које су знале од самог почетка да иду у другу земљу како би се бавиле проституцијом, али нису биле свесне да ће пасти у дужничко ропство и да ће бити експлоатисане и под апсолутном контролом (Aronowitz, 2001: 166). Она истиче да се виктимизација може посматрати на континууму чије крајности представљају потпуна превара и потпуна принуда

Криминолози Џудит Вокс (*Judith Vocks*) и Јан Нијбоер (*Jan Nijboer*) у студији *The promised land: a study of trafficking in women from Central and Eastern Europe to the Netherlands* на основу резултата дубинских интервјуа са жртвама и пратећих анкетних упитника развили су типологију жена - жртава трговине људима. Ови аутори су пошли од тога да „симплификовано објашњење наивне и пасивне жртве не држи/пије воду“ (Vocks & Nijboer, 2000: 380) и да су потребни прецизнији подаци који би пружили валидна објашњења овог проблема. Типологија коју су развили почива на три типа жртви при чему је најмање заступљен први, а најчешће трећи тип (2000: 385). Први тип чине жене које су продате или киднаповане и ни у једном тренутку нису имале слободу избора, а истраживање је показало да су постале жртве захваљујући људима из блиског окружења (пријатељи, партнери). Други тип чине жене које су преварене. Реч је о женама које су незадовољне својим лошим економским статусом због чега се одлучују да мигрирају вођене преваходно нереалистичном сликом о западном свету као обећаној земљи. Трећи тип жртава чине експлоатисане жене које су пристале да раде у секс-индустрији. Већина њих се раније бавила проституцијом, слабо су образоване, долазе из дисфункционалних породица. И док с једне стране ово истраживање обилује значајним налазима и уједно поткрепљује аргументе критичара концепта идеалне жртве, главно ограничење се огледа у томе што је оријентисано ка једној категорији жртава - женама. Поред тога, не пружа увиде у друге значајне карактеристике жртава, попут расе, етничког порекла.

Имајући наведено у виду ваља указати и на класификацију жртава коју дају социолошкиње Гури Тајлдум (*Guri Tyldum*) и Анет Бруновскис (*Anette Brunovskis*), а које сматрају да класификација треба да обухвати и положај жртве у односу на читав процес трговине људима, те у складу са тим говоре о три категорије жртви (Tyldum & Brunovskis, 2005: 21): 1) особе које су изложене ризику трговине људима; 2) особе које су тренутно жртве трговине људима и 3) особе које су у прошлости биле жртве трговине људима. На основу поређења карактеристика идентификованих жртава, могуће је изводити неке закључке о популацији која је изложена ризику трговине људима, а уједно доћи и додубљих сазнања о експлоатативним искуствима.

Разлог представљања ових типологија јесте тај што оне настоје да на основу емпирије генерализују сазнања о томе ко је најчешће у ризику. Осим тога, показало се да жртве најчешће спадају у другу и трећу категорију, ако се водимо типологијом Воксове и Нирбоера, што се коси са доминантним виђењем наивне и потпуно пасивне жртве, а што последично води томе да сви они - а то је већина – не задовољавају „стандарде“ који су потребни да би се сматрали жртвама. Тиме су оне лишене својих права, и следи секундарна, а често и терцијарна виктимизација. Отуда се жртве деле на заслужене и незаслужене чиме се њихова права жртве и тај статус негирају, а тиме се додатно нарушава њихова безбедност.

Кад је реч о истраживачком дизајну спроведених студија, доминирају квалитативна истраживања која нам могу пружити дубинске увиде о начинима на који трговина људима угрожава различите вредности и димензије људске безбедности. У овим емпиријским студијама у истраживачком фокусу су жене и деца, а готово да не постоје студије које се примарно баве сексуалном експлоатацијом мушкараца, иако се она спомиње, додуше тек успутно, у неколико радова. Масуд Али (Masud Ali, 2005) такође примећује да се у академској литератури мушкарци веома ретко посматрају као жртве, тј. поред успутног помињања, нема екстензивнијих студија које се баве проблемом трговине мушкарцима, иако постоје извештаји различитих организација који пружају податке о постојању исте. Другим речима, етикетирање одређене категорије људи као жртава условљено је и изразитом родном пристрасношћу и родним стереотипима о мушкарцима као извршиоцима и женама као жртвама.

Најчешће су квалитативне, етнографске студије типа студије случаја које су просторно ограничене на одређени округ, град, регион унутар државе, државу, више држава, при чему су студије мањег просторног обухвата заступљеније. С тим у вези, географски посматрано, земље Латинске Америке, Африке и јужне и југоисточне Азије веома су погођене овим безбедносним проблемом, па отуда и највећи број студија које се баве утицајем и последицама трговине по људе у тим деловима света (Callandruccio, 2005; Fitzgibbon, 2003; Huda, 2006; Piper, 2005; Poudel & Caruyer, 2000). Земље попут Индије и Пакистана представљају водеће земље дестинације у региону јужне Азије, а Бангладеш и Непал земље порекла. Истражујући трговину људима са фокусом на јужну Азију, Худа (Huda, 2006) истиче да је сексуална експлоатација жена најприсутнија и да близу трећине жртава на светском нивоу долази из овог региона. Надаље, у мањој мери су угрожени и дечаци и мушкарци, а у неким земљама региона, као што је Шри Ланка, одвија и сексуална експлоатација дечака од стране педофила, који су углавном странци (Huda, 2006: 375). С друге стране, бројне анализе које су користиле различите податке о ЕУ, европски простор

су идентификовале као посебно угрожено, при чему су се пол и старост жртава, као и тип експлоатације разликовали између земаља чланица (Hughes, 2014). Простор ЕУ је означен као водећи светски регион када је у питању проблем трговине људима ради сексуалне експлоатације. Позивајући се на прву статистичку анализу Европске комисије за период 2008-2010. године која је објављена 2013., Дона Хју наводи да је идентификовано 23.632 жртве трговаца, више од 60% је експлоатисано у секс-индустрији, а од укупног броја идентификованих 20% су чинили мушкарци. Како ауторка наводи, током трогодишње анализе, експлоатација у сексуалне сврхе је била све заступљенија док су остали облици били мање распрострањени. Да је трговина људима ради сексуалне експлоатације доминантни вид трговине, потврђују и друга истраживања (Gurung, 2014; Langberg, 2005; McCarthy, 2014; Miller-Perrin & Wurtele, 2017; Poudel & Carryer, 2000). Међутим, налази могу бити производ пристрасности и непоузданих података будући да је сексуална експлоатација жена видљивија, а и присутна је тенденција пријављивања овог вида трговине људима насупрот осталим облицима, који углавном остају недокументовани. Аутори који у истраживањима користе превасходно извештаје Међународне организације рада (*International Labor Organization*) такође показују да су остали видови запостављени и да је радна експлоатација у различитим секторима привреде заступљенија од сексуалне експлоатације (Piper, 2005). Одрасли чине три четвртине жртава, а од укупног броја скоро половину чине дечаци и мушкарци, који су у већини студија потпуно запостављени, иако чине значајни проценат укупног броја жртава. С друге стране, треба имати у виду и то да се ове процене и подаци односе на међународну трговину људима, што значи да је унутрашња трговина људима запостављена, а и многе државе немају базе података које су резервисане за такве случајеве, што је још један разлог за резерву приликом коришћења ових процена.

Један део радова посвећен је деци као посебно угроженој категорији, која има значајан удео у укупном броју жртава трговине људима (Miller-Perrin & Wurtele, 2017; Tade, 2014). Према неким истраживањима, деца чине скоро 1/5 укупног броја жртава сексуалне експлоатације у у ЕУ (Hughes, 2014). Међутим, неретко се дешава, како Вест (West, 2016) примећује, да се трговини децом приписују исти атрибути као и трговини одраслим људима. Деца чине засебну и јединствену категорију, не само због предиктора трговине људима, већ и због последица које трговина људима има. Следећи одређење дато у Протоколу из Палерма, аутори под децом подразумевају особе млађе од 18 година, при чему се за постојање трговине људима не захтева постојање начина/средстава (претње, преваре, принуде и других набројаних начина) као једног од елемената за постојање трговине људима. У литератури је далеко већи нагласак на сексуалној експлоатацији деце

него на осталим видовима трговине људима, што опет не значи да други облици нису заступљени. Разлог томе може бити већа морална тежина, као и политизација овог проблема који се у медијима сензационалистички представља и неретко изједначава са секс-трафикингом. Такве представе се често преливају и у академску литературу. Такође, када је реч о трговини децом, може се приметити да аутори подједнако, ако не и синонимно, користе појмове *child trafficking*, *domestic minor sex trafficking*, *commercial sexual exploitation of children*, *child slavery* (West, 2016: 53), што говори у прилог до сада реченом о неоправданом изједначавању сексуалне експлоатације са трговином људима као ширим појмом.

Као што је већ речено, истраживања показују да у сиромашним земљама родитељи продају своју децу – неки да би им пружили бољи живот поведени лажним обећањима трговаца, други да би обезбедили сопствену егзистенцију (Acharya & Codina, 2012; Sarkar, 2016). Та деца се углавном сексуално експлоатишу и изложена су опасностима које угрожавају њихове животе и физичко здравље будући да су принуђени да обављају тешке и захтевне послове (Aronowitz, 2001; Ali, Muhammad & Abdullah, 2014). Аутори који су покушали да начине профил деце којом се тргује закључују да су питању деца која долазе из породица са већим бројем деце, као и деца из сиромашних породица где нико или мали број чланова доприноси домаћинству (McCabe, 2013: 137).

Иако се мало радова бави мушкарцима и дечама као посебном категоријом жртава (Allais, 2013), као кључну карактеристику жртава сексуалне експлоатације мушког пола која је била од значаја за њихову виктимизацију јесте сексуално опредељење и сексуални идентитет (Miller-Perrin & Wurtele, 2017; Reid, 2012). Неразумевање и одбацивање чланова породице и окружења утицали су на то да се они на крају нађу у ланцу трговине. Такође, претходна искуства принудних сексуалних односа са истим полом утицала су на то да неки од тих дечака постану жртве трговаца (Reid, 2012: 264). Када је сексуална експлоатација дечака у питању, Шри Ланка је једна од водећих земаља, у свету позната као „рај за педофиле“ (Huda, 2006) због чега је потражња за децом, посебно дечама веома изражена. Сексуална експлоатација дечака је нарочито изражена у Авганистану (Huda, 2006), што се може повезати са њиховом културном праксом Бача Бази. Дечаци се углавном продају од стране чланова породице који су и сами били у неком ропском положају те се циклус са њиховом децом наставља (Hebert, 2016: 281). У ЕУ је идентификовано око 4% мушкараца и дечака којима се трговало ради сексуалне експлоатације. Отуда се намеће закључак да је трговина људима криминални феномен са веома израженом родном димензијом (Bertone, 1999, Hughes, 2014: 3). Значајан број аутора који се бави овим аспектом угрожавања живота и тела људи истиче да је трговина женама и децом интегрисана у глобални систем и да

произилази из структурних неједнакости које постоје између мушкараца и жена (Crawford, 2017; Gurung, 2014; Poudel & Carryer, 2000).

Трговина људима у сврху радне експлоатације

Као полазно одређење радне експлоатације, аутори у својим студијама углавном користе дефиницију принудног рада која је садржана у Конвенцији Међународне организација рада бр. 29 (1930) где се под експлоатацијом рада подразумева „сваки рад или служба која се захтева од било које особе под претњом кажњавања или за коју се наведена особа није добровољно понудила“ (Bélanger, 2014; Mattar, 2003: 725). Овакво одређење подразумева изостанак пристанка на рад и укључује примену средстава принуде, при чему кажњавање може имати облик различитих претњи. Међутим, сам концепт је веома нејасан (Zhang et al., 2014) и често је замагљена граница између радне експлоатације која је предмет радног права и оне које потпада по кривично право, односно, оне која се можети сматрати видом трговине људима (Koettl, 2009; Ризво и Мујановић, 2014). Будући да су концептуалне нејасноће присутне, постоји и проблем операционализације, а тиме и проблем различитих налаза који се тешко могу поредити²⁷.

Критички настројени аутори сматрају да је присутна искривљена слика о сексуалној експлоатацији жена као најчешћој форми трговине људима, чему су посебно допринеле поједине струје феминисткиња (McCarthy, 2016). Иако се највише истражује, сексуална експлоатација није увек исход трговине људима. Радна експлоатација, иако заступљена, добија мало пажње у академској заједници (Архин, 2013; Fitzgibbon, 2003; Piper, 2005; Smit, 2011).

Трговина људима у сврху сексуалне експлоатације је видљивија од експлоатације рада јер, између осталог, жртве имају контакте са већим бројем људи и могу у извесним ситуацијама наћи начин да потраже помоћ, за разлику од оних чији се рад експлоатише и који се налазе на изолованим локацијама. С тим у вези, време које сексуално експлоатисана особа проведе радећи у секс-индустрији је у просеку 1-2 године, док радна експлоатација у просеку траје 4-7 година пре него што се открије (Aronowitz, 2001: 168). Другим речима, лична безбедност жртава трговине људима у сврху експлоатације рада је, услед дуже изложености експлоатативним праксама и исцрпљујућем раду, нехуманим животним и радним условима, подједнако ако не и више угрожена него у случају сексуалне

---

²⁷ С тим у вези, значајно је споменути напоре који су учињени на овом пољу. Као резултат заједничког пројекта Међународне организације рада и Европске комисије дефинисана су 4 сета индикатора трговине људима (за одрасле и за децу у сврху сексуалне и у сврху радне експлоатације) који се налазе у Прилогу а који могу бити од значаја за идентификацију потенцијалних жртава. За постизање консензуса око листе индикатора коришћен је Делфи метод. Индикатори су доступни на: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf

експлоатације, што је врло важно имати у виду будући да је овај проблем недовољно препознат како на академском тако и на политичком нивоу. Нема довољно података о тим жртвама будући да се у извештајима међународних организација углавном разматра прекогранична трговина људима која у многим земљама није у тој мери заступљена као унутрашња трговина, као што је то случај у неким афричким земљама (Aronowitz, 2001). Академски истраживачи се у својим студијама углавном ослањају на податке из тих извештаја приликом секундарне анализе доступне грађе те се на тај начин додатно утврђује перцепција о мањој заступљености радне у односу на сексуалну експлоатацију. У студији која је се бавила проблемом трговине људима у ЕУ, жртве експлоатације рада чиниле су нешто мање од 30%, а од укупног броја радно експлоатисаних жртава, особе мушког пола чиниле су близу 80%. (Hughes, 2010). Прегледна студија која се бавила проблемом трговине људима на Блиском истоку показује да је радна експлоатација присутна у огромној мери (Calandrucio, 2005). То показује да је радна експлоатација врло заступљена и да су жртве мушког пола у већини. И питање радне експлоатације и мушкарци као жртве трговине су запостављени у академским истраживањима те би истраживачи требало да усмере пажњу и ка овом виду трговине људима будући да је у многим срединама овај вид заступљенији од сексуалне експлоатације, а последице истог могу бити веома озбиљне.

И док је код сексуалне експлоатације доминантно указивање на родну природу трговине људима и на неједнаке односе моћи између жена и мушкараца, што резултује конструктом жртве под којом се подразумева жена у највећем броју случајева, када је реч о радној експлоатацији, жртве се чешће називају мигранти (Mattar, 2003; Piper, 2005). То може да се тумачи на више начина. То може бити резултат релативизовања положаја жртве радне експлоатације спрам жртава сексуалне експлоатације, последица неразвијене свести о опасностима којима су изложени они који су радно експлоатисани управо због недовољно истраживања у овој обалсти и мање видљивости радне експлоатације у односу на сексуалну, често замагљене границе између тзв. консензуалне експлоатације рада, али то може бити и последица присутности миграција у разматрању радне експлоатације. Наиме, многи аутори указују на то да је миграција практично саставни елемент трговине у циљу радне експлоатације (Acharya & Stevanato, 2008; Laczko & Gramegna, 2003; Piper, 2005; Song, 2015). Мигранти су означени као посебна рањива категорија, будући да су се радне миграције интензивирале, како на релацији село-град, тако и ка земљама у региону (Bélanger, 2014; Ризво и Мујановић, 2014). Жртве прихватају лажне понуде за посао и самостално прелазе границу, а по доласку у земљу дестинације очекује их потпуно промењена ситуација (Acharya & Stevanato, 2008; Klopčič, 2004). Радно експлоатисани појединци у највећем броју случајева по доласку увиде да се обећани услови рада не

подударају на обећаним и када покушају да напусте то место, бивају задржани различитим средствима. Објашњење које је доминантно у малобројним радовима који се баве трговином људима ради радне експлоатације јесте да је она израз неолиберализма (Kara, 2009; Klopčič, 2004; Peksen, Blanton & Blanton, 2017). С тим у вези, Пексен и сарадници указују на то да је утицај неолибералних политика на људску безбедност споран и недовољно истражен (Peksen, Blanton & Blanton, 2017). У свом истраживању они испитују повезаност политика слободног тржишта и трговине људима као претње људској безбедности и екстремне злоупотребе људских и радних права. Налази истраживања упућују на то да је глобална економска отвореност у позитивној корелацији са трговином људима и посебно трговином деце у циљу радне експлоатације. До истих налаза долазе и други истраживачи (Clark & McArthur, 2014). Дакле, економска либерализација повећава вероватноћу трговине људима у сврху радне експлоатације.

Глобално тржиште задовољава потребе глобалног конзумеризма и потрошачке културе производећи више потраживане робе ослоњањем на јефтину радну снагу. „Сиромаштво и неједнакост у расподели богатства присиљавају раднике да мигрирају и прихвате посао у лошим условима и да буду експлоатисани. Поред тога, потражња послодаваца за јефтином радном снагом и укљученост организованих криминалних група у регрутацији и експлоатацији радника су креирали окружење за трговину људима у сврху експлоатације радне снаге“ (Ризво и Мујановић, 2014: 39). Жртве трговине су најчешће идентификоване у оним гранама привреде где је изузетно велика потражња за јефтиним радом и неквалификованим сезонским/ привременим радницима (као што су мануфактура, пољопривреда, рибарство, производња хране) (Bélanger, 2014). Константно потражујемо и купујемо различите производе не знајући притом да су неки од њих произведени експлоатисањем рада жртава трговине. Како Ризво и Мујановић (2014: 40) наводе, за поменути јефтину радну снагу користи се назив 3Д радна снага (dirty, dangerous and degrading) – прљава, опасна и деградирана радна снага

Истраживања показују да се жртве налазе у различитим експлоативним околностима при чему се као најзначајнији и најчешћи индикатори издвајају: изостанак плаћања или умањене плате, прековремени рад који се не плаћа, непостојање слободног времена, ограничено кретање, задржавање докумената, неодговарајуће порције хране мале нутритивне вредности, у неким случајевима веома опасни радни услови, неодговарајући смештај, неодговарајућа здравствена нега и изостанак безбедносних процедура у раду (Aronowitz, 2009; Fitzgibbon, 2003; Smit, 2011). Жртве су изложене различитим облицима насиља и принуде, који могу имати за циљ остваривање потпуне контроле над жртвом,

приморавање на рад, спречавање да се жртва обрати некоме за помоћ (Zimmerman & Watts, 2007).

Као и у случају сексуалне експлоатације, лажна обећања легитимног и добро плаћеног посла најчешћи је метод којим жртве завршавају у рукама трговаца. Фактор зависности мигранта у односу на трговца (смештај, храна, конфисковани путни и лични документи) се користи како би се задржала и повећала контрола над радницима и ограничило њихово кретање (Hughes, 2000, Laczko & Gramegna, 2003; Miller-Perrin & Wurtele, 2017). Поред насиља (физичког и сексуалног), претњи, дужничког ропства, жртве се уцењују на различите начине, а врло често им се прети да ће бити пријављени као илегални имигранти који су прекршили закон што би довело до њиховог хапшења и представљања као преступника, а не као жртве у очима органа власти (Baldwin et al., 2015; Клорсиц, 2004). У неким случајевима, како Смитова примећује, људи нису свесни да су жртве трговине људима, већ себе доживљавају као мигранте чије се путовање није добро завршило (Smit, 2011). Такво размишљање самих жртви доприноси већ поменутом проблему идентификације жртава којима је потребна помоћ.

У социолошкој емпиријској студији, Жанг и сарадници (Zhang, Spiller, Finch & Qin, 2014) су испитивали у којој мери су илегални мигранти који раде у Сан Дијегу изложени трговини људима у сврху радне експлоатације. Разлог за одабир локације јесте тај што је Сан Дијего познат као највећа америчка дестинација имиграната из шпанског говорног подручја, углавном из Мексика. Истраживање засновано на узорку од 826 испитаника показало је да жртве трговине у сврху радне експлоатације чине 31% илегалних миграната, док је већина преосталих (55%) била у некој експлоативној ситуацији која се не може сматрати трговином, већ неким видом злоупотребе рада. Када је реч о демографским и социјалним карактеристикама ових илегалних миграната, истраживање је показало да 48% укупне популације чине жене, 52 % мушкарци, просечна старост је 33 године, велика већина има нижу средњу школу, а сваки пети никада није ишао у школу. Такође, 6% њих живе као бескућници. Највећи број миграната је из Мексика (98%), док остали долазе из других латиноамеричких земаља. Већина њих ради у секторима који запошљавају неквалификоване раднике. Дакле, док је у случају сексуалне експлоатације доминантна заступљеност жена, у случају радне експлоатације је однос експлоатисаних мушкараца и жена приближно једнак. Мада, као што је већ речено, мушкарци су у неким секторима где се подразумева напоран физички рад заступљенији (Omole, 2016; Piper, 2005). Чињеница да један број њих живи на улици као бескућници доприноси тези да одређени начин живота, животни стил у комбинацији са личним својствима попут година повећава ризик виктимизације. На конкретном случају се може видети да је просечна старост 33 године,

што је узраст када су људи радно најспособнији. Чињеница да највећи број илегалних миграната долази из суседног Мексика подупире тезу о улози радних миграција. Њихов илегални статус који произилази из рестриктивних имиграционих политика их чини посебно изложеним ризику виктимизације. Осим тога, „политика криминализације незаконитих миграција која криминализује мигранта који је ушао супротно важећим прописима или остао на територији земље супротно наредби да је напусти, дефинитивно има утицај на вољу жртве да сарађује са властима зато што је поред тога што је уплашен од депортације, такође је уплашен могућношћу да буде кривично гоњен“ (Ризво и Мујановић, 2013: 50). С тим у вези, многи сматрају да рестриктивне политике немају за циљ борбу против трговине људима већ борбу против илегалних миграната.

У још једној студији која се првенствено бави здрављем радно експлоатисаних жртава (Buller, Vaca, Stoklosa, Borland & Zimmerman, 2015), аутори су спровели 71 дубински интервју како са жртвама – мигрантима (18 жртава је идентификовано) тако и са онима који су илегални мигранти, односно, нису означени као жртве, те су они послужили као контролна група за поређење искустава. Налази показују да су услови живота и рада за мигранте и жртве трговине слични. Међутим, жртве су изложене пре свега физичком насиљу и константним претњама, а илегални мигранти сведоче том насиљу и добијају претње које се односе на илегални статус уколико не обављају посао како се од њих тражи. Већи број сати рада жртава у односу на илегалне мигранте такође је забележен, као и депривација сна и хране. Такође, слобода кретања је жртвама ограничена. Како аутори примећују, сви они су мигрирали у потрази за послом и већина је користила неформалне канале где је постојао посредник (заправо трговац). То води закључку да је потребно посветити већу пажњу питању агенција које посредују у запошљавању. Кад је реч о животним условима, нехигијенске и невентилисане просторије су биле резервисане за жртве трговине.

Налази ових студија су свакако значајни, посебно јер постоји контролна група и што су аутори дошли до сличних закључака иако су им предмети истраживања другачије формулисани и што су користили различите технике прикупљања података и различито узорковање.

Истраживања показују да се један број жртава, углавном миграната експлоатише на фармама и плантажама, при чему су деца врло заступљена (Adesina, 2014; Fitzgibbon, 2003; Hebert, 2016)²⁸. Експлоатација рада је најчешћа у сектору грађевинарства, у фабрикама,

---

²⁸ Лора Хеберт наводи случај да је 2006. године у Италији ослобођено 113 мушкараца који су били заробљени у радним камповима у којима је њихов рад био експлоатисан и где су третирани као робови. Морали да раде по цео дан за изузетно мале накнаде, живе у нехигијенским смештају, при чему су им одбијали

текстилној индустрији, производњи хране, пољопривреди, али и у услужном сектору, нарочито ресторанима (Allais, 2013; Smit, 2011; Zhang et al., 2014). Радници су плаћени веома мало или нимало за посао који обављају, а од њих се тражи да раде по цео дан, често и више од 16 часова дневно (Mattar, 2003). Неретко су изложени вербалном и физичком насиљу, а у неким случајевима поред радне, присутна је и сексуална експлоатација (Mattar, 2003).

Неки аутори указују на потпуну запостављеност екстрактивне индустрије и експлоатације у рудницима. Како Сара Стيلي (*Sarah Steele*) примећује, изузетно мали број радова се бави проблемом трговине људима у рударским местима. Тачније, она указује да постоји снажна веза између трговине људима у сврху радне експлоатације и пракси које подразумевају постојање посредника између радника и послодавца (Steele, 2013: 665). Велики број земаља јужне Африке своје економије заснива на екстрактивној индустрији и отуда је трговина људима, пре свега мушкарцима, веома заступљена у местима где постоје рудници. Потражња за јефтином снагом у овим местима одговара понуди, која се огледа у рањивој мигрантској популацији која је у потрази за послом. Посредници настоје да искористе рањивост људи (углавном економску) нудећи им посао. Један број људи по доласку у земљу дестинације пада у дужничко ропство, јер трговци траже плаћање „дуга“ који обухвата смештај, храну и друге потребе, а тај дуг се константно увећава кроз камате (Bélanger, 2014). Тај однос понуде и потражње ствара миграторне обрасце првенствено намењене мушкарцима, што касније генерише потражњу и за проституцијом, а тиме повећава трговину женама и девојчицама будући да криминалне групе препознају профит који се може остварити уколико се у близини рудника концентришу бордели (Steele, 2013).

Значајан број људи, углавном из сиромашних земаља Африке, Азије, Латинске Америке, бива радно експлоатисан као кућна послуга у домаћинствима (Calandrucchio, 2005; Cullen-DuPont, 2009). Како многи аутори примећују, принудни рад у домаћинствима је најмање видљива форма трговине у сврху радне експлоатације, а према неким проценама и изразито озбиљна и распрострањена (Aronowitz, 2009). Управо се најмањи број радова бави овим аспектом проблема због чега представља погодно тло за будућа истраживања. С друге стране, иако се за жене најчешће везује сексуална експлоатација, истраживања су показала да су оне у значајној мери и радно експлоатисане, углавном у виду принудног рада у домаћинствима. Истражујући трговину људима у јужној Азији, Худа (Huda, 2006) наводи

од већ малих надница трошкове становања (Hebert, 2016: 281). Поред радне експлоатације, они су били изложени и сексуалном злостављању (силовање, принудно проституисање), а најмање четворица радника је смртно страдала под неразјашњеним околностима. Нажалост, наведени случај није изузетак, већ само један од многих сличних случајева који су идентификовани у досадашњим истраживањима.

да је све више жена које су продате ради радне експлоатације у домаћинствима. С тим у вези, он примећује да је од 90-их наовамо изражен тренд *феминизације миграција*, односно, све веће мобилности жена у потрази за послом, где у конкретном случају, жене из сиромашнијих азијских земаља преко приватних агенција за запошљавање путују у богатије земље, посебно земље Блиског истока, где један део њих заврши као жртва трговаца, а где је управо ова форма трговине људима веома заступљена (Calandrucchio, 2005; Mattar, 2003)²⁹. Те жене прихватају послове дадилња, чистачица, кућних помоћница, али како наводи, проблем настаје онда када се услови рада који су им обећани, не подударају са условима у стварности (Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000; Laczko & Gramegna, 2003; Klorpcic, 2004). Највећи број аутора наводи прековремени рад, недовољне плате као најчешће показатеље трговине људима, с тим што је у значајном броју случајева жртва одузети документи када су покушали да напусте посао (Bertone, 1999; Klorpcic, 2004; Zhang et al., 2014; Buller et al., 2015). Тада се сусрећу са нарочито лошим и нехуманим третманом, нехигијенским условима живота. Жртве раде и више од 17 сати дневно без икакве надокнаде за свој рад који ни приближно не обухвата посао који је првобитно понуђен (Cullen-DuPont, 2009). Пракса да се деца експлоатишу у домаћинствима нарочито је распрострањена у земљама централне и западне Африке, где се, како истраживачи примећују, деца углавном доводе у домаћинства богатих како би радила као послуга (Adesina, 2014, Fitzgibbon, 2003). Често се ради о веома малој деци, која имају око 6-7 година (Aronowitz, 2009: 33). С тим у вези, ваља указати и на то да је више од 80 милиона деце у Африци у ситуацији принудног рада (Fitzgibbon, 2003). Ипак, као што је већ речено, већина досадашњих истраживања је једнодимензионална и усмерена искључиво на сексуалну експлоатацију, а трговина људима ради експлоатације рада у домаћинствима може бити знатно озбиљнији проблем којем се посвећује веома мало пажње, те овде има простора за истраживања.

Деца се, нарочито у блискоисточним и афричким земљама, често држе у условима сличним ропству, изложени физичком насиљу. И док се девојчице и жене сексуално експлоатишу, дечаци се користе као џокеји камила. У највећем броју случајева се дечаци различитог узраста, а по могућству што млађи, продају као џокеји камила, нарочито у земљама Блиског истока (Calandrucchio, 2005; Mattar, 2003; Masud Ali, 2005). Дечаци из Бангладеша се продају у Катар и Уједињене Арапске Емирате како би радили као џокеји камила или просјаци. „Деца стара само 3 године су или продата од стране родитеља за веома

---

²⁹ Овај проблем је нарочито изражен у поменутом региону и због недостатка правне регулативе која би обухватила различите видове трговине људима у сврху радне експлоатације, као и механизма заштите жртва.

мали новац као што су 500 америчких долара или су пак киднапована и одведена у Уједињене Арапске Емирате, Саудијску Арабију и друге земље Залива, где је трка камила веома популаран спорт у круговима богатих. Ова деца долазе из Судана, Пакистана, Бангладеша, Индије, Непала и Шри Ланке. Џокеји камила су бескорисни уколико имају више од 7 година или када њихова тежина прелази 17 килограма“ (Mattar, 2003: 729). Другим речима, веома мала деца су изложена изузетно опасним ситуацијама које остављају дубоке психолошке последице, а да не говоримо о томе да многа од њих не преживе трке. Такође, када порасту и отежају, деца се углавном остављају на улици, као бескућници (Fitzgibbon, 2003; Mattar, 2003), због чега су посебно изложена ревиктимизацији и различитим облицима насиља.

Деца, махом дечаки, изложени су различитим злоупотребама, не добијају накнаду за обављање послова, иначе, веома ризичних. Неухрањени, под константном претњом насиља, лишени образовања и безбрижног дечијег живота (West, 2016). Једна од пракси коју су истраживачи идентификовали као штетну у односу на ризик од трговине људима је тзв. спонзорство, односно привремено „усвајање“ деце у земљама Блиског истока (Bales, 2007; Fitzgibbon, 2003; Mattar, 2003). Реч је о Кафала систему. За разлику од модерне, нуклеарне породице (отац-мајка-дете), у овим земљама породице су и даље са великим бројем чланова, неретко и са више од десеторо деце. Због немогућности да се сваком детету пружи образовање и пристојан живот, многи родитељи из сиромашних породица поверавају децу богатијим рођацима или породицама које немају деце. С тим у вези значајно је споменути и разликовање *меких* и *тврдох* облика трговине људима. Фредерик (Frederick, 1998, према Dhungel, 2017) сматра да *мека* форма трговине подразумева оне случајеве у којима је породица допринела виктимизацији, нпр. продаја деце као стратегија преживљавања и смањења породичног сиромаштва, док *тврда* форма постоји у случајевима када је примењена принуда (нпр. отмица детета). Ипак, овако разликовање није адекватно из више разлога: а) чињеница да жртва улази у ланац трговине без принуде од стране трговаца не значи да неће бити изложена бруталном насиљу; б) чињеница да је неко од чланова породице умешан не умањује патњу жртве и изложеност насиљу, штавише, може имати далеко дубље емоционалне и психичке последице по жртву. Као што се може видети, улога чланова породице није занемарљива будући да су бројна истраживања показала да је породица умешана. Интересантно је да то није препознато у политикама које су усмерене на превенцију.

На основу опсежног прегледа релевантне академске литературе, можемо рећи да је број радова који се баве радном експлоатацијом знатно мањи него што је то случај са сексуалном експлоатацијом. Малобројна истраживања су показала да је овај тренд у

порасту и да је потражња за јефтином радном снагом све израженија, а последице могу бити веома озбиљне. Отуда се намеће потреба да се истраживачки напори усмере ка овом виду трговине.

Трговина органима као облик трговине људима

Илегална трговина органима почиње да се интензивно развија 90-их година прошлог века, тачније, од периода када долази до наглог развоја трансплантације органа као метода лечења³⁰. У том периоду је јаз између потребних органа и оних који се могу набавити легалним путем почео да бива све већи. Труонг (Truong, 2001), користећи податке о трансплантацијама свих врста извршених у периоду од 1978. до 1994. године, примећује да је широм света у том периоду било око 300.000 трансплантација, при чему су САД предњачиле по броју трансплантација. Према неким проценама, потражња за органима расте сваке године, у просеку 15%, а број донација органа не бележи готово никакав раст (Bagheri, 2016). Дакле, потражња расте, а понуда остаје иста или се смањује, због чега се интензивно развија илегално тржиште људских органа. „Само у САД-у је потражња органа повећана за 45% у периоду од четири године“ (Harrison, 1999: 25, према: Truong, 2001: 2).

Трговина људима у сврху узимања органа или делова тела постоји у три случаја: 1) принудом или преваром од жртава се узимају органи; 2) жртве су се сагласиле да продају орган(е) али су преварене у погледу плаћања – није им уопште плаћено или је исплаћена сума мања од иницијално договорене и 3) без знања жртве органи су извађени приликом операције која је била неопходна (или пак није) ради решавања здравствених проблема (а који можда уопште нису ни постојали) (Frangjež & Vučar Ručman, 2017: 3). Продаја органа је изузетно уносан посао, а избеглице и мигранти су препознати као посебно угрожена категорија, нарочито радници, затим бескућници, слабо писмени људи, деца (Bagheri, 2016).

Црно тржиште се органима снабдева из различитих извора, као што су жртве ратова, отмица, саобраћајних несрећа, природних непогода, затвореници осуђени на смрт, жртве медицинских злоупотреба (Томашић, 2003; Yousaf & Purkayastha, 2015). Сиромашни и рањиви људи представљају главни извор снабдевања црног тржишта органа, а деца су препозната као посебно угрожена категорија будући да је велики број нестале или отете деце која су накнадно пронађена мртва без неких органа (Bagheri, 2016). Истраживања показују да постоје одређени обрасци и правилности када је реч о функционисању

---

³⁰ Откриће циклоспорина 1983., имуносупресивног средства који у великој мери решава проблем одбацивања транспланта од стране организма примаоца, допринело је напретку на пољу трансплантације органа (Томашић, 2003: 49).

поменутог црног тржишта органа, те путеви трговине иду од сиромашних земаља Југа и земаља у развоју ка богатом Северу.

Иако је пракса насилног узимања органа препозната као посебно заступљена у периодима конфликта и повећане политичке нестабилности, у литератури се највише истражују они случајеви када постоји извесна акција од стране донатора, односно, доношење одлуке да се прода орган. Економски разлози се наводе као кључни за доношење такве одлуке а у већини случајева је присутан неки вид преваре у односу на иницијални договор. Како аутори примећују, трговци (посредници) од крајњих корисника органа добијају значајне суме новца, а особе чији се положај рањивости користи не добију ни пар процената те суме, ако уопште и добију новац (Yousaf & Purkayastha, 2015). У Индији се цена бубрега креће око 25.000 америчких долара, а жртве трговаца од тог новца приме између 1.250 и 2.500 америчких долара (Budiani-Saberi, Raja, Findley, Kerketta & Anand, 2014). У средишту дебата о статусу жртве налази се питање *избора*: с једне стране су они аутори који сматрају да они који продају органе праве избор, док су са друге стране аутори који указују на изостанак истог и да нема сумње да су ти људи жртве трговаца који су злоупотребили њихов положај рањивости (Budiani-Saberi & Columb, 2013). Жртве су углавном екстремно сиромашне, а на тај чин продаје одлучују се пре свега мушкарци. Истражујући трговину органа као вида трговине људима у Пакистану, аутори се ослањају на приступ политичке економије, али на овај проблем гледају и кроз родне „наочаре“ (Yousaf & Purkayastha, 2015). Аутори одлуку мушкараца објашњавају тиме да су они тим путем хтели да остваре своју улогу главе породице која обезбеђује својој породици хлеб. Ту се може видети присутност родних улога. Већина њих је била у дужничком ропству према локалним земљопоседницима те су трговци искористили њихов положај рањивости. Ова студија случаја је од значаја будући да је Пакистан према истраживањима различитих аутора једна од водећих држава по питању трговине органа (Budiani-Saberi & Columb, 2013; Schepers-Hughes, 2006).

С тим у вези је и поларизована дебата око начина на који се може утицати на смањење експлоатације људи овим видом трговине. Једна група аутора се залаже за легализацију продаје, односно, куповине органа (по принципу свако је власник свог тела и може располагати својим органима како жели). На тај начин би се успоставио баланс између понуде и потражње који би експлоатацију људи свели на минимум (нпр. преваре у погледу плаћања за орган) (Barnet & Salleba, 2004; Clay & Block, 2002). С друге стране се налазе они аутори (Budiani-Saberi & Columb, 2013; Cohen, 1999; Zutlevics, 2001; Schepers-Hughes, 2006) који сматрају да би то произвело развој тржишта органа, „што би довело до комодификације људских бића и њихових тела, где би сиромашни људи били пре

доживљени као складиште резервних делова него као људска бића са достојанством” (Yousaf & Purkayastha, 2015: 640).

Уколико пођемо од сличне дебате која се тиче питања легализације проституције као одговора на трговину људима у циљу сексуалне експлоатације, онда можемо рећи да друга група аутора има јаче аргументе. Наиме, већина емпиријских студија показује да легализација проституције води већој експлоатацији жртава, односно повећању трговине људима. Уколико пођемо од те претпоставке у случају трговине органима, долазимо до логичног закључка да би легализација тржишта органа водила повећању трговине.

Остали облици трговине људима и њихов утицај на људе

Поред сексуалне и радне експлоатације, у литератури су идентификовани и други облици експлоатативних пракси које спадају у трговину људима, а које су у порасту у многим деловима света. У даљем тексту, биће више речи о тим облицима, пре свега, трговини децом ради усвојења, трговини ради просјачења и/или вршења криминалних активности, трговини људима ради склапања брака, трговини децом ради учествовања у оружаним сукобима.

Трговина децом је почела да се интензивније развија у условима повећане потражње деце ради усвојења. Криминалне групе су у томе препознале шансу за бизнис будући да овај вид трговине доноси огромне зараде онима који су укључени у реализацију ових илегалних активности (Aronowitz, 2009; Smolin, 2004, 2006). С тим у вези, продаја деце се објашњава потрошачким менталитетом и чињеницом да је укључен огроман профит. Такође, различите су методе путем којих трговци могу доћи до деце за усвојење, али аутори овај проблем најчешће испитују у контексту међународних усвојења. Истражујући повезаност међународних усвојења и трговине децом, Џудит Гибонс (*Judith Gibbons*) примећује да питање међународног усвојења прати поларизована дебата о „спасу деце кроз усвојење“ спрам „трговине децом“ (Gibbons, 2016). И док заговорници међународног усвојења сматрају да је то најбоље решење за милионе сирочади које ће допринети њиховом психосоцијалном напретку и благостању, противници изражавају сумњу у успешност реализације међународних усвојења у условима све већег јаза између богатих и сиромашних и потрошачке културе која промовише материјализам (Smolin, 2006). Такође, трговина децом ради илегалног усвојења у већини исламских земаља Блиског истока није предвиђена као облик трговине људима будући да институција усвајања није у скалду са Кураном, али је зато присутан систем старатељства, Кафала, који подразумева смештање деце из сиромашних породица у богатије хранитељске породице, где се она често експлоатишу (Mattar, 2003: 727).

Дакле, комерцијализација и комодификација деце зависи од односа понуде и потражње. Потражња за децом је све већа, а (лажно) усвојење је један од начина да се обезбеди *роба* која се потражује³¹. Најчешће су мета деца без родитељског старања, али није занемарљив број тек рођених беба које су украдене по рођењу (Aronowitz, 2009). У пракси су забележени случајеви продаје деце од стране родитеља који не могу да их издржавају или пак давање деце на усвојење не знајући да ће бити продата, као и крађа деце по рођењу. Крађа деце је посебно распрострањена током кризних ситуација, као што су политичка нестабилност и рат, природне несреће. Након земљотреса на Хаитију, забележена је повећана активност трговаца, а спречени су неки покушаји продаје деце са Хаитија у Доминиканску републику и земље у региону (Gibbons, 2016).

Поред трговине децом ради усвојења, у литератури се наводи и један новији облик, а реч је о трговини женама ради рађања деце. Углавном су жртве млађе девојке које присилно остају трудне а након рођења бебе им се одузимају и продају имућним паровима који немају деце. Ова илегална активност несумњиво „дехуманизује и еродира људско достојанство“ (Duong, 2014: 789). Такође, трговци могу искористити положај рањивости трудне жене (историја породичног насиља, екстремно сиромаштво) како би узели дете по рођењу (Farka, 2011). У истраживању трговине људима у Нигерији, аутор се посебно фокусира на тзв. фабрике беба (*baby factories*)³² као претњу животу, здрављу и достојанству људи (Onuoha, 2014). Појам се односи на локације где се принудно или искоришћавањем положаја рањивости доводе младе девојке како би рађале децу, при чему се локације представљају као легалне установе, рехабилитациони центри. На тај начин обезбеђује се константно снабдевање потражилаца. Како аутори примећују, овај софистицирани вид трговине је у порасту (Huntley, 2013; Onuoha, 2014), али на основу оскудних података и готово непостојећих истраживања, не можемо говорити о природи и распрострањености овог проблема у другим регионима.

Значајан број жена изложен је трговини ради склапања брака. Овај тренд је нарочито изражен у неким деловима Азије, а посебно у Кини (Aronowitz, 2009; Лалић, 2007; Zhao, 2003). С тим у вези, у периоду од 1991-1999 преко 22.000 жена и девојчица је продато из

---

³¹ Истраживање које се бавило украденим бебама у Шпанији током Франкове владавине, показује да постоји снажна спрега између корумпираних политичара, лекара, свештеника и часних сестара, који су учествовали у крађи и продаји деце ради усвојења. Записи о рођењу и смрти деце су неконзистентни, а есхумација наводних гробова беба је показала да су гробови празни или да се у њима налазе остаци животиња или одраслих људи. Како ауторка примећује, не може се са сигурношћу рећи колико деце је продато у периоду од 40-их до 90-их година прошлог века, али грубе процене упућују да тај број прелази 300.000 деце (Josephson, 2013). Како Фарка (Farka) примећује, остаје спорно да ли се трговина бебама може сматрати обликом трговине људима будући да је потребно утврдити да ли је циљ продаје илегално усвојење или стављање у неку експлоатативну ситуацију касније (Farka, 2011).

³² Паралелно са овим термин, у употреби су и *baby farming* и *baby harvesting*.

Вијетнама у Кину будући да је потражња за њима била повећана, а у сврху принудног брака (Duong, 2014: 796). Принудни бракови су углавном присутни у оним регионима где постоји изразита диспропорција у уделу мушког и женског становништва у корист мушкараца (Zhao, 2003). Често се лажни бракови користе као параван за проституцију (Ghosh, 2009).

Трговина људима ради просјачења такође је заступљена, нарочито у европским земљама, а жртве су најчешће особе млађе од 18 година, а често и оне особе које имају неки физички недостатак или пак менталне проблеме (Cherneva, 2011). Они се врло често премештају и селе како не би изазвали сумњу полиције (Smit, 2011). О мери у којој трговци имају контролу над децом сведочи и чињеница да та деца избегавају било какав контакт са полицијом и властима (Smit, 2011). Бројна истраживања су препознала Роме као популацију која је диспропорционално изложена овом виду трговине (Николић-Ристановић и сар., 2004; Rouски, 2012; Rouски & Вryan, 2014). Уколико се деца повреде не указује им се помоћ јер изазивају веће сажаљење а самим тим и већи број људи ће им уделити новац (Николић-Ристановић и сар., 2004). Поред језичких баријера, деца себе често не виде као жртву, посебно ако су родитељи умешани. Људи су осетљивији на жене и децу отуда они доминирају као жртве просјачења (Николић-Ристановић и сар., 2004). Истраживања показују да су жртве просјачења, углавном деца, вишеструко виктимизоване (Cherneva, 2011). Често се деца као мала користе за просјачење, а касније се сексуално експлоатишу (Cherneva, 2011; Николић-Ристановић и сар., 2004).

Жртве се такође користе за вршење других криминалних активности (крађа, трансфер дроге, рад на местима где се узгајају наркотици и слично). Како истраживачи примећују, жртве се иницијално експлоатишу кроз један од до сада поменутих облика трговине људима, а временом бивају поново продаване у друге сврхе (Aronowitz, 2009, 2015). Такође, у порасту је тренд насилног регрутовања деце за учешће у оружаним сукобима, посебно у Африци (Aronowitz, 2009).

Иако се остали видови трговине људима којима су људи изложени све више препознају као веома значајни у погледу угрожавања благостања и живота појединца, у академским радовима су ови облици, осим трговине људима ради сексуалне експлоатације, знатно мање обрађени и разматрани. На основу свеобухватног прегледа литературе која се бави облицима експлоатације, односно виктимизације жртава трговине, можемо закључити да највећи број аутора препознаје и успутно наводи све овде наведене облике трговине људима, при чему изостаје дубља анализа тих облика и њихов утицај на појединце. Изузетно мали број академских радова се темељно бави и осталим облицима трговине. Иако њихови налази могу бити од великог значаја за дубље разумевање комплексности

трговине људима и сходно томе различитим утицајима на људе, постојећа грађа није довољна за доношење неких дубљих закључака.

4.2.2. Здравствена безбедност жртава трговине људима

Веза здравствене безбедности људи и трговине људима је изузетно значајна, а ово питање је препознато као једно од веома важних на међународном плану. Проблем здравља и здравствених последица трговине људима у последњој деценији све више постаје питање од интереса истраживача. Међутим, досадашњи истраживачки напори углавном су били усмерени на здравствене последице и проблеме жртава сексуалне експлоатације, чиме су занемарени остали видови злоупотребе људи у процесу трговине. Такође, овај проблем је истраживан са готово искључивим фокусом на жене, па се може рећи да свега пар (академских) студија узима у обзир и утицај на мушкарце. У овом делу, биће приказани резултати истраживачких студија које су имале за циљ да утврде утицај трговине људима на здравствену безбедност жртава.

Први значајнији истраживачки напори у академској заједници усмерени на испитивање везе између здравља људи и трговине људима начињени су почетком 21. века. Најрелевантније и најцитираније студије јесу оне које је, са различитим сарадницима, од 2001. године па до данас спровела Кети Зимерман (*Cathy Zimmerman*) са Лондонске школе хигијене и тропске медицине (*The London School of Hygiene and Tropical Medicine*)³³. Године 2001. ауторка је са већим бројем сарадника започела истраживање о женама и адолесцентима који су били жртве трговине људима ради сексуалне експлоатације и принудног рада у домаћинствима (*Zimmerman et al., 2003*). Ова прва експлоративна студија заснована је на моделу који је трговину посматра као вишефазни процес (објашњен у поглављу два).

Ово двогодишње (2001-2003) квалитативно истраживање засновано је на интервјуисању 28 жена које биле жртве трговине људима (намерни узорак) и 109 информаната/експерата из различитих државних и невладиних организација (полицијски службеници, запослени у имиграционој служби, НВО, као и сви они који су учествовали у пружању услуга жртвама – социјални радници, лекари). Интервјуи су спроведени у неколико европских земаља и све жртве су млађе од 30 година, при чему је најмлађа у тренутку када се нашала у ланцу трговине људима имала само 11 година. Циљеви овог

---

³³ Лондонска школа хигијене и тропске медицине је један од водећих светских центара за истраживање глобалних здравствених ризика и претњи и проблема јавног здравља. Највећи број студија релевантних за предмет рада реализован је заједно са истраживачима са Универзитета у Лондону „Краљица Мери“.

експлоративног истраживања били су, пре свега, развој одговарајућег концептуалног оквира за анализу трговине људима као претње здрављу жртава, мапирање различитих здравствених ризика по жртве, идентификовање последица трговине по здравље, као и долажење до сазнања на који начин жртве доживљавају своју ситуацију и здравствене проблеме. Истраживање које су спровели Зимерманова и сарадници је било прво значајно истраживање које, како сами аутори наводе, није имало за циљ посматрање националног нивоа, већ индивидуалног – трговина људима не као претња држави, већ као претња појединцу и његовом здрављу (Zimmerman et al., 2003). Отуда потреба да се наведеном истраживању посвети највише пажње у овом делу рада. С друге стране, и наведена студија има своја ограничења: фокус је искључиво на трговини која се одвија ка и у Европској унији, дакле, није узета у обзир унутрашња трговина, а која је у многим деловима света интензивнија од међународне, те отуда потреба за истраживањима која покривају и овај аспект трговине људима. Такође, узорак чине искључиво сексуално експлоатисане жене због чега је проблематична генерализација налаза на остале групе жртава које су преживеле други вид експлоатације. Ипак, наведени модел и налази истраживања послужили су другим ауторима као полазна основа за каснија сопствена истраживања будући да су указали на потребу да се у обзир узму кумулативни ефекти различитих фаза у процесу трговине (видети, на пример, Le, 2014).

Насиље којем су жртве изложене у различитим фазама процеса трговине, као и присилна употреба наркотика и/или алкохола, социјална изолација, значајно утичу на физичко, репродуктивно и ментално здравље жртава (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015; Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000; Muftić & Finn, 2013; Patel, 2013; Turner-Moss et al., 2012). У истраживању утицаја трговине на здравље аутори полазе од великог броја радова који су тематизовали и истражили здравствене последице различитих видова насиља, затим здравље миграната и маргинализованих група будући да се полази од тезе да жртве трговине испољавају сличне симптоме као и наведене групе.

Још током транспорта, жртве се често налазе у вискоризичним ситуацијама, изложене насиљу, повредама, везивању, па и смрти (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011). Приступ здравственој нези не постоји, а жртве у овој фази могу испољавати симптоме иницијалне трауме у виду екстремне анксиозности (Zimmerman et al., 2003), што се у великом броју случајева касније манифестује потискивањем свега проживљеног, а што је с друге стране значајно и за истраживаче и за представнике власти.

Зимерманова и сарадници закључују да су здравствени проблеми жена жртава трговине, укључујући и (ограничени) приступ здравству, донекле слични проблемима с којима се сусрећу друге маргинализоване групе, као што су жене које су преживеле

породично и/или сексуално насиље, жене које се баве проституцијом, жене мигранткиње, као и оне жене које су радно експлоатисане (Zimmerman et al., 2003: 2). До тог закључка долазе и други аутори (Buller et al., 2015; Oram et al., 2012). С друге стране, иако се здравствени проблеми испољавају на сличан начин као и код других маргинализованих група, здравствене потребе жртава трговине су далеко комплексније, а траума се може испољити и неколико месеци по изласку из експлоативне ситуације. Здравствене последице су дуготрајније и често озбиљније (посебно психичке) код оних жртава које су пре него што су се нашле у ланцу трговине искусиле различите видове насиља (Muftić & Finn, 2013). Те особе су изразито подложне ризичном понашању, попут конзумирања алкохола, наркотика (Acharya, 2015; Hughes, 2000; Patel, 2013).

Озбиљни здравствени проблеми испољавају се у фази експлоатације, а како налази показују, готово су све жртве изложене значајним проблемима који се односе на физичко здравље, а што је последица намерног повређивања, нетретиране болести, злостављања, различитих облика депривације (сна, хране, изолације) (Acharya, 2014, 2015; Patel, 2013). Губитак свести, главобоље, висока температура, дерматолошки, гастроинтестинални и стоматолошки проблеми, нагли губитак килограма неке су од најчешће навођених здравствених последица (Acharya, 2014, 2015; Hughes, 2000; Oram et al., 2012; Zimmerman et al., 2003: 4). Полазећи од тога да је трговина људима значајна претња здравственој безбедности људи, Худа (Huda, 2006) наводи бројне здравствене проблеме жртава, међу којима и хепатитис, туберкулозу, сексуално преносиве болести, нежељене трудноће, присилне абортусе и с тим повезане компликације, суицидалне тенденције, ноћне море, зависност од различитих супстанци (алкохол и наркотици).

Када је у питању радна експлоатација жртава, готово да нема студија које су анализирале утицај експлоатације рада и пратеће услове у односу на здравствене последице по те људе. Физичке повреде настале приликом обављања тешких послова у неадекватним радним условима и без заштитне личне опреме, изложеност токсичним супстанцама, анксиозност само су неке од последица радне експлоатације, а такве околности могу да се одразе у значјној мери на касније понашање жртве, у смислу одавања алкохолу или конзумације наркотика (Buller et al., 2015; Turner-Moss et al., 2013; Smit, 2011). С друге стране, многи аутори се слажу да је медицинска помоћ која је намењена жртвама трговине, заправо, помоћ обликована према потребама жена које су сексуално експлоатисане, док за мушкарце који су жртве радне експлоатације готово да нема адекватних механизма помоћи (Allais, 2013; Smit, 2011; Vijayarasa, 2010).

У истраживању које испитивало утицај трговине у циљу радне експлоатације на здравље жртава, аутори су вршили компарацију здравствених последица између жртава и

илегалних миграната који нису били жртве трговаца (Buller et al., 2015). Налази показују да су изложени сличним проблемима услед услова рада, пре свега физичким повредама и респираторним проблемима. Међутим, жртве су изложене и честом физичком насиљу и претњама због чега је њихово ментално здравље далеко озбиљније угрожено (Le, 2014). Такође, депривација сна и хране има значајне последице у виду исцрпљености. Ипак, потребно је више оваквих истраживања где је могуће поредити искуства жртава са искуствима одабране контролне групе како би се изоловане последице које на здравље има конкретан вид експлоатације.

Жртве које су експлоатисане на опасним и тешким пословима изложене су различитим болестима и здравственим проблемима. Експлоатативни услови рада који укључују прекомерно време рада у несанитарним и опасним срединама, изложеност токсичним супстанцама, канцерогеним материјалима могу имати смртне последице по жртве (Omole, 2016; Turner-Moss et al., 2013). Кардиоваскуларни и респираторни проблеми, оштећења вида и слуха, канцер, само су неке од здравствених последица (Steele, 2013). Поред опасности по физичко здравље и живот, такви услови, уз претње и насилни третман имају и озбиљне последице по ментално здравље тих жртава, као што су поремећаји спавања, посттрауматски стресни поремећај, напади панике, фобије, анксиозност, депресија (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011; Muftić & Finn, 2013; Patel, 2013).

Последице по репродуктивно здравље сексуално експлоатисаних жртава су озбиљне будући да се жртве, без обзира на основну сврху у коју се продају (нпр. рад на фарми, у домаћинству), истовремено и сексуално злостављају од трговаца, њихових пријатеља, сарадника, клијената, при чему већина буде приморана на незаштићени сексуални однос (Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015). У вези са наведеним, већи број аутора указује на бројне негативне последице сексуалног насиља, посебно нежељене трудноће жртава (Acharya & Clark, 2010; Hughes, 2000). Жртве су често приморане на абортус, у ужасним несанитарним условима и углавном ван клиника, због чега се налазе у животной опасности. Истраживања показују да су жртве изложене вишеструким абортусима, а многе жртве су изразито младе (13-14 година), што оставља озбиљне последице на њихово репродуктивно здравље, између осталог, стерилитет (Acharya, 2014, 2015). Трошкови абортуса додају се на *дуг* који жртва има према трговцима (Zimmerman et al., 2003). Све наведено у виду има значајне последице по здравље тих жена и неретко озбиљне компликације будући да нема времена за опоравак и оне већ наредног дана морају да раде.

Није реткост да жене по изласку из ланца трговине установе да су у другом стању, а деца су по рођењу патила од различитих болести (Zimmerman et al., 2003). С тим у вези, веома мали број радова се бави децом која су се родила као последица сексуалног

експлоатисања жена током процеса трговине. Суртисова (*Surtees*) је једна од ретких која је истраживала овај аспект утицаја трговине људима на благостање људи (*Surtees, 2017*). Она је интервјуисала жене које су родиле децу док су биле у ланцу трговине, као и оне које су децу родиле након што су побегле или спашене од стране полиције. У првом случају, деца су углавном изложена експлоатацији и насиљу, заједно са својим мајкама, што се одражава на њихов целокупни развој. Већина деце је, како Суртисова примећује, физички слаба, неухрањена, без адекватне медицинске помоћи када је потребно. Живе у нехигијенским условима који су испод сваког стандарда. Када је реч о другој категорији, деци која су рођена по изласку из ланца трговине, важно је указати на то да иако нису директно изложена експлоатацији, њихово здравље је по рођењу угрожено као последица експлоатације и депривације којима су њихове мајке биле изложене док су биле трудне и у рукама трговаца (*Surtees, 2017*). Углавном је реч о менталном, али и физичком заостајању у развоју. Томе такође треба придодати однос мајки будући да су деца нежељена и рођена у изузетном тешким и стресним ситуацијама за жену. Многе жене су изнеле трудноћу до краја јер нису имале алтернативу – трудноћа је већ подмакла или пак нису имале новца за абортус (*Surtees, 2017*). Ипак, овај аспект је неистражен.

Гинеколошке компликације су најчешће пријављиван проблем, нарочито због принудних абортуса и сексуално преносивих болести, као и због великог броја клијената и насиља којем су биле изложене (*Acharya, 2014, 2015; Zimmerman et al., 2003*). Худа надаље наводи да је у јужној Азији изражен тренд трговине веома младих девојака будући да постоји веровање да невине девојке могу излечити сексуално преносиве болести и ХИВ (*Bagchi & Sinha, 2016; Huda, 2006*). Отуда се заштита приликом односа не користи, а највећи број тих девојчица и жена бива заражен ХИВ-ом и другим сексуално преносивим болестима (*Poudel & Carryer, 2000*). Орам и сарадници (*Ogam et al., 2012*) су спровели преглед 19 истраживачких студија које су испитивале распрострањеност и ризик од насиља током процеса трговине људима, као и распрострањеност и ризик различитих здравствених последица (укључујући ХИВ) у популацији жртава трговине. Налази тих студија, у којима су узорак чиниле жене које су се обратиле за помоћ одговарајућим установама након трговине људима у Непалу и Индији, показују да је 31,9% њих заражено ХИВ-ом (*Ogam et al., 2012: 1*). Аутори закључују да, иако су емпиријске студије ретке, насиље и озбиљни здравствени проблеми су пратиоци сексуалне експлоатације. Као главна ограничења анализираних студија, издвајају се методолошке слабости и немогућност генерализације налаза, као и недостатак студија које се баве мушкарцима као жртвама и другим облицима експлоатације.

Када је реч о менталном здрављу, жртве испољавају бројне негативне психичке симптоме. Трговци примењују различите технике манипулације и контроле како би створили осећај безизлазности ситуације, неизвесности даљег живота, бесмислености противљења и сопствене безвредности, што повлачи са собом бројне негативне психичке симптоме које жртве испољавају (Acharya, 2014, 2015; Baldwin, Fehrenbacher & Eisenman, 2015). Промене у понашању (депресивност, агресивност, покушај самоубиства, фобије), дезоријентација, губитак памћења, психосоматски симптоми (ноћне море, слабост, дрхтавица, болови) повезани су управо са великим стресом којем су жртве изложене (Buller et al., 2015; Hughes, 2000; Patel, 2013). Налазећи се у различитим експлоатативним ситуацијама, које са собом повлаче несигурност, страх, жртве се налазе у константном грчу.

Анксиозност, депресија и посттрауматски стресни поремећај заступљени су у значајној мери код жртава трговине људима (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011; Le, 2014; Oram et al., 2012). Проблеми са сећањем и главобоље такође су често пријављивани проблеми (Oram et al., 2012). Један број аутора указује на значај укрштања варијабле која се односи на дужину трајања укупне експлоатативне ситуације мерене у месецима и варијабле која се односи на испољене психичке симптоме и менталне поремећаје (Le, 2014). Истраживања показују да су дужина трајања процеса трговине и изложеност насиљу у снажној позитивној корелацији са менталним поремећајима (Acharya, 2014, 2015; Le, 2014; Oram et al., 2012). Што је дужа експлоатација, односно, што је већи интензитет насиља, израженији су психолошки симптоми и стања која указују на дубоку менталну нестабилност. Жртве су изложене различитим видовима злостављања, а налази једне од студија указују на значај оних видова злостављања који нису екстензивно или нису уопште истраживани у постојећим истраживањима, попут намерне драматичне промене физичког изгледа (Le, 2014), што се одражава на самопоуздање и психу жртава. С друге стране, проблематична је операционализација варијабле дужине трајања. Неки аутори као меру користе број месеци током којих је жртва била изложена експлоатацији у месту дестинације, док други користе број месеци који обухвата период целокупног процеса трговине – од врбовања, преко транспорта и експлоатације до изласка жртве из ланца трговине.

Различити облици психофизичког насиља и услови рада утичу на повећану анксиозност, самодеструктивност, те је идеја о самоубиству идентификована као веома честа код жртава у ситуацији експлоатације, а код неких и касније (Muftić & Finn, 2013). Насиље, експлоатативне праксе дехуманизују особу и у великој мери утичу на њихову перцепцију себе, па је њихов идентитет озбиљно пољуљан (Abu-Ali & Al-Bahar, 2011; Acharya, 2015; Bertone, 1999). Жртвама је тешко да се идентификују са оним што су постале и да се повежу са оним што су биле код куће (Zimmerman et al., 2003: 54). У студији

Зимерманове и сарадника (2003: 54) близу 70 % испитаница је на питање које се односи на перцепцију себе и своје вредности одговорило да себе сматра мање вредном од осталих, „нормалних“ људи.

Када је реч о употреби наркотика и алкохола, жртве су врло често приморане да их конзумирају како би боље и лакше обављале задати посао, при чему се наведено највише односи на сексуалну експлоатацију (Hughes, 2000; Miller-Perrin & Wurtole, 2017; Muftić & Finn, 2013). С друге стране, нису ретке ни ситуације где жртве самоиницијативно почињу да конзумирају доступне супстанце како би се лакше избориле са ситуацијом (Zimmerman et al., 2003).

Социјална изолација, укључујући и држање у одређеним просторијама и константно надгледање од стране чувара, додатно утичу на њихово психосоцијално стање. Слобода кретања је изузетно ограничена, те у случајевима када жртве испољавају озбиљне здравствене проблеме, адекватна здравствена нега изостаје будући да трговци нису спремни да ризикују одвођењем жртава у болницу (Acharya, 2015). Жртве које су експлоатисане у домаћинствима и путем принудних брака су више изоловане од осталих што се значајно одражава на њихово ментално здравље. Студије показују да је код тих жртава присуство менталних поремећаја израженије него код осталих (Le, 2014).

Већина жртава живи, спава и једе на истом месту где и ради. Услови где жртве живе и раде су у постојећим студијама означени као посебно штетни за жртве, посебно њихово здравље будући да су ти простори углавном несанитарни, са слабом вентилацијом, изостанком грејања, без пуно природне светлости, а посебно да јер у њима борави велики број жртава (Buller et al., 2015; Patel, 2013). У студији Зимерманове и сарадника (2003) већина испитаница је простор где су живеле и радиле окарактерисала као ужасан.

Здравље жртава је по изласку из ланца трговине често значајно погоршано због стресова приликом контакта са полицијом, правосуђем, услед притисака са којима се сусрећу, као и због неадекватне идентификације и приписивања етикете преступника уместо третмана жртве (Kloric, 2004; Zimmerman et al., 2003). Осим тога, кривично гоњење починилаца се показало као фактор који инхибира психосоцијални опоравак жртве будући да је (углавном реални) страх од освете трговаца изузетно присутан (Le, 2014).

Будући да експлоатисане особе у највећем броју случајева немају приступ здравственој нези и установама, њихови здравствени проблеми се додатно продубљују. Уколико се жртве врате својим домовима а (заразна) болест је остала неизлечена и медицински нетретирана, постоји опасност да и чланови породице и шира заједница буду изложени здравственом ризику (Steele, 2013).

На крају, треба имати у виду да различити видови насиља којима су жртве изложене стварају „нерешиви лавиринт физичких и психолошких ризика“ (Zimmerman et al., 2003: 24). Имајући у виду да је трговина људима процес, насиље и различити облици злоупотребе људи се стално понављају. Као такви, ти ризици делују кумулативно на здравље људи. У којој мери ће здравствена безбедност жртава бити угрожена, зависи од више фактора, између осталог, зависи од интензитета и трајања експлоатативне ситуације, као и од (менталне) способности и снаге особе да се избори са ситуацијом.

Постоји озбиљна празнина у истраживању здравствене безбедности мушкараца и деце, као и жртава радне експлоатације. Такође, будућа истраживања би требало да идентификују сличности и разлике у здравственим проблемима жртава и оних који то нису како би се издвојили специфични штетни утицаји који се могу приписати само ситуацији карактеристичној за трговину људима.

4.2.3. Безбедност исхране

Кад је реч о овој димензији људске безбедности, нема академских студија које се примарно баве утицајем трговине људима на безбедност исхране. Подаци који су доступни резултат су емпиријских студија које су испитивале различите видове експлоатације којима су жртве биле подвргнуте или пак (здравствене) последице трговине људима.

На основу изнетих искустава жртава, може се рећи да је већина изложена депривацији хране и сна. Нередовно давање хране, мале порције, слаба нутритивна вредност хране идентификовани су у различитим истраживањима (Acharya, 2015). Депривација хране, нарочито као метод контроле и кажњавања за опажену непослушност жртве, врло се често примењује (Baldwin et al., 2015). Налази емпиријских студија које су се бавиле различитим видовима експлоатације и насиља којем су жртве изложене показују да је већина жртава константно гладна, што за последицу има значајан губитак килограма, у неким случајевима 10-20 килограма (Zimmerman et al., 2003). Неки жртве се намерно изгладњују, попут дечака експлоатисаних за потребе цокеја камила јер је потребно да буду што лакши. Многи дечаци су због тога умрли (Mattar, 2003). Недовољном, нередовном и неквалитетном исхраном угрожено је и здравље жена које су трудне, као и њихове деце која су рођена у процесу трговине људима (Surtees, 2017).

Имајући у виду да је овај аспект угрожавања људске безбедности прилично запостављен, намећу се бројна питања која треба имати у виду приликом будућих истраживања. У малобројним радовима који су испитивали и овај аспект угрожавања, осим закључка да је приступ храни ограничен и да зависи од трговаца, као и да је храна оскудна како у погледу количине тако и у погледу хранљивости, нема значајнијих анализа које би

требало и да обухвате у којој мери нутритивна вредност оброка одступа од препоручених енергетских вредности за сваку од категорија жртава, колико оброка дневно имају, колико су оброци редовни, исправност хране која се даје жртвама трговине, околности у којима се та храна припрема и конзумира.

Нередовна исхрана, оскудна храна како у квалитативном тако и у квантитативном погледу, физичко-хемијски неисправна, припремљена и конзумирана у нехигијенским околностима може имати озбиљне последице по здравље и квалитет живота жртва уопште, те и ова питања заслужују посебну пажњу истраживача који истражују трговину као претњу људској безбедности.

На самом крају, ваља напоменути да се термин *food security* преводи на српски као *безбедност исхране, безбедност хране, безбедан приступ храни*, те та разноликост превода резултује термилошким нејасноћама. У овом раду користимо термин *безбедност исхране* као термин који се најчешће користи у релевантној литератури о људској безбедности на српском језику (видети, на пример, Ђорђевић, 2013).

4.2.4. Економска безбедност жртава трговине људима

Трговина људима значајно утиче на економску сигурност жртава будући да експлоатативна ситуација којој су жртве изложене током трговине ствара економску зависност жртава од трговаца. С друге стране, жртве се по изласку из ланца трговине сусрећу са бројним финансијским проблемима, што може имати значајне импликације по њихов опоравак и реинтеграцију у друштво. Овим аспектима ће бити посвећена пажња у наставку. Важно је напоменути да су како теоријски тако и емпиријски радови који анализирају ову димензију малобројни.

4.2.4.1. Економска зависност жртава у процесу трговине људима

Економско благостање жртава је у потпуности нарушено од тренутка када су врбоване (Aronowitz, 2001, 2009; Hughes, 2000). Као што је већ речено, значајан, ако не и највећи број жртава бива преварен и то понудом за посао. Жртве које прихватају понуђени посао, а који је параван трговаца, плаћају одређену суму новца за пут и обећани посао. Оно што је започело као добровољна (илегална) миграција трансформише се у ситуацију у којој је првобитни пристанак на илегално прелажење границе поништен употребом преваре и/или принуде. Нарочито су погодни они људи који су дали само један део новца за путовање (Aronowitz, 2001). Углавном се по поласку из матичне земље (у неким случајевима и по доласку у земљу дестинације) жртвама саопштава да тај новац више није довољан и да морају да раде да би отплатиле свој дуг, те оне падају у *дужничко ропство*

(Bertone, 1999; Brunovskis & Surtees, 2012; Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000; Piper, 2005). Дакле, да би отплатиле дуг који се константно увећава, жртве морају да раде оно што се од њих тражи – принудно проституисање, рад на фармама, домаћинствима, просјачење и друго. У дуг су укључени и други трошкови који испрва нису поменути (трошкови хране, смештаја, мита, трошкови који се тичу њихове *куповине*), а трошкови се стално додају, укључујући и камате, те се тако жртва доводи у ситуацију да не може исплатити дуг.

Од значаја за заснивање дискусије о економској зависности и небезбедности миграната – жртава трговине, јесу и економски модели које су аутори развили у последњој деценији. Теоријски модел Фрајбела и Гурјева (Friebel & Guriev, 2006) испитује однос између миграната и кријумчара при чему аутори полазе од тезе да се мигранти који не поседују довољно новца да плате илегалну миграцију обавезују према кријумчарима уговором о дуговању³⁴. На основу тога, мигранти су у обавези да раде за кријумчаре по доласку у земљу дестинације док не исплате дуг, при чему могу радити како у илегалном, тако и у легалном сектору, где ће кријумчарима бити теже да обезбеде враћање дуга. Иако је очигледно да се наведени модел односи на добровољну миграцију и ситуацију кријумчарења, свакако је значајан за развијање модела који се тиче трговине људима.

У једном од скоријих истраживања, аутори (Joarder & Miller, 2013) развијају економски модел који испитује везу између уговора о дуговању којим се мигранти обавезују и трговине људима и то полазећи од налаза претходних теоријских радова и емпиријских истраживања који су се бавили везом миграција и трговине људима (видети, на пример, Friebel & Guriev, 2006; Mahmoud & Trebesch, 2010; Wheaton, Schauer & Galli, 2010). Разлика у односу на друге, поменуте моделе јесте та што аутор полази од тезе да кријумчар (у овом случају и трговац) настоји максимално да искористи мигранта који нема довољно новца да покрије трошкове кријумчарења и стога се обавезује уговором о дуговању. Максимални профит је циљ трговца те у складу с тим, он може модификовати одредбе уговора, односно додати на дуг додатне суме новца. Надаље, аутори су применили свој модел на случају Бангладеша (Joarder & Miller, 2014), држави где цена кријумчарења премашује БДП по глави становника. Налази до који су дошли, између осталог, показују да су жене далеко спремније да се обавежу поменутиим уговором него мушкарци, што се може објаснити трендовима феминизације миграција. Уговори су заступљени у оним случајевима када мигранти немају новца за илегалну миграцију, односно када је цена илегалне миграције висока, што је додатна емпиријска потврда модела који су развили

---

³⁴ Како аутори наводе, цена кријумчарења на релацији Кина – САД се креће између 40.000 и 50.000 америчких долара.

Фрајбел и Гуријев. Управо је у тим случајевима експлоатација кроз трговину људима највероватнија, а жртва пада у дужничко ропство.

Новац који зараде у целости или скоро у целости иде трговцима, а неке жртве и не знају колико су зарадиле (Hughes, 2000, Laczko & Gramegna, 2003; Miller-Perrin & Wurtele, 2017; Zimmerman et al., 2003). Истраживања показују да је дужничко ропство адекватна стратегија манипулације и зависности, те према тим жртвама нема потребе примењивати већи степен насиља (Aronowitz, 2009). Жртве ретко могу да приме адекватну лекарску помоћ у некој од болница, али уколико је то нужно, као у неким случајевима екстремне исцрпљености или због абортуса када је трудноћа у поодмаклој фази, трошкови лечења се додају на дуг (Acharya, 2015; Zimmerman et al., 2003). Такође, свака непослушност жртве (стварна или измишљена од стране трговца) доводи до тога да за казну дугује још више новца. Како би исплатиле новац, жртве су под сталним притиском у крајње експлоатативним околностима. Жртвама се говори да могу ићи и да су слободне чим исплате свој дуг. Истраживања показују да је то само начин да се жртве мотивишу да боље раде, односно, зараде више новца. Међутим, жртве и када отплате свој дуг трговцу могу бити препродате другоме, што је и најчешћи случај, те започиње нови циклус дужничког ропства и отплате дугова, па је излазак готово немогућ. Сам чин *продаје* људи је веома дехуманизујућ. Већина жртава је више пута препродавана. Дехуманизација жртава се ту не зауставља, јер су неке жртве продате, односно, купљене, као објекти на аукцији на тзв. пијацама (нпр. пијаца Аризона, БиХ) (Fitzgibbon, 2003; Hughes, 2000; Лалић, 2007).

Жртве се држе у готово потпуној финансијској зависности од трговаца, макроа, власника јавне куће или објекта где су радно експлоатисане (Bélanger, 2014; Miller-Perrin & Wurtele, 2015). Уколико и добијају нешто новца, то је довољно да купе кафу, цигарете. „Финансијска зависност жена јача подређеност створену других облицима принуде. Њено ослањање у целости служи да се ојача уверење да је она као роба, немоћна да контролише догађаје у свом животу или да се сама избори за себе“ (Zimmerman et al., 2003: 60).

4.2.4.2. Економска несигурност жртава по изласку из ланца трговине

Жртве трговине људима се по повратку сусрећу са бројним изазовима финансијске природе. Осим тога, „финансијски притисци, који су допринели иницијалној рањивости жртве на трговину људима, углавном су и даље присутни и по њиховом повратку“ (Tsai, 2017a: 1). Имајући у виду да је трговина људима готово нераскидиво повезана са стигмом, жртве се сусрећу са бројним проблемима по повратку кући, укључујући проблем налажења посла (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015). Наведено доприноси продубљивању менталних проблема, а долази и до изолације у односу заједницу, као и на остале чланове породице,

који могу бити негативно расположени према жртви, кривећи је за оно што се догодило и за финансијске проблеме породице (Brunovskis & Surtees, 2012; Zimmerman et al., 2003). Жене које су се вратиле са децом или их родиле по доласку такође су веома изложене економском притиску и проблемима издржавања детета, односно деце, уколико је жена пре мигрирања оставила децу својој породици (Surtees, 2017). Како Суртисова наводи, неиспуњена очекивања породице у погледу финансијског доприноса појединца (жртве) који је мигрирао, доводе до тога да жртве често нису добро примљене по повратку, а нарочито ако са собом доводе децу. Уместо финансијског бољитка, жртва доноси финансијске проблеме, те се на њу (и њену децу уколико их има) гледа као на додатни финансијски терет (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015; Surtees, 2017: 89).

Малобројне студије показују да жртвама економски опстанак породице, нагомилани дугови и изостанак уштеђевине теже падају од личне трауме које су преживеле током периода експлоатације (Tsai, 2017a). Такође, породица, често не знајући да је њен члан био жртва трговаца, врши честе притиске како би он/она обезбедио/ла породицу у финансијском погледу, тип пре што његово/њено одсуство није произвело никакав економски бољитак за породицу, а што је био иницијални разлог миграције. Како аутори примећују, жртве се посматрају као неуспешни мигранти³⁵ (Brunovskis & Surtees, 2012).

Социјалне службе настоје да допринесу економском оснаживању жртава кроз различите тренинге, обуке и програме (за кување, шивење). Међутим, ти родно обојени програми не могу помоћи жртви да постане конкурентна на засићеном тржишту рада (Crawford & Kaufman, 2008; Lanberg, 2005; Tsai, 2017a: 2).

Како жртве трговине тако и економски мигранти по повратку у своју земљу сусрећу се са готово истим економским проблемима и ограниченим могућностима за рад (Tsai, 2017a). Истраживања показују да је незапосленост жртава кључни фактор који их онемогућава да обезбеде како своју тако и породичну економску сигурност (Tsai, 2017a; 2017b). Налази студије која је настојала да утврди начине на које жене са Филипина које су биле жртве трговаца управљају економским проблемима у оквиру породице по свом повратку, упућују на то да ове стратегије варирају од особе до особе, али првенствено у односу на улогу коју жена има у породици – ћерка, супруга, мајка, носилац више улога (Tsai, 2017b). Лоша економска ситуација којој се жртва враћа може негативно да се одрази на њен опоравак, посебно због ограничених могућности приступа тржишту рада, што је чини рањивом на поновну виктимизацију трговином људима. У недостатку посла и стигме која прати њену ситуацију, жртва се може одлучити на проституцију као једину доступну

---

³⁵ Наведено је нарочито изражено у оним земљама, нпр. на Филипима, где се економска стабилност породице гради на новцу који шаљу они чланови који су из економских разлога емигрирали.

опцију и стратегију преживљавања. Све наведено може имати озбиљан утицај на породичну кохезију. Имајући у виду експлоративни карактер досадашњих малобројних студија, не може се са сигурношћу говорити о снажној и директној каузалној вези између трговине људима и економским проблемима са којима се сусреће жртва. Потребна су додатна истраживања која емпиријски могу да подупру наведену тезу.

Готово да нема студија које се баве економском безбедношћу жртава по изласку из ланца трговине, што представља значајну празнину у постојећој литератури, па би будућа истраживања требало да испитају и ову димензију, која се може посматрати и као индиректна последица трговине људима, а од изузетног је значаја за оснаживање жртава (*empowerment*) и обезбеђивање људске безбедности.³⁶

4.2.5. Безбедност заједнице

Поред утицаја на личну, здравствену, економску безбедност, трговина људима производи значајне социјалне импликације како по жртву, тако и по њену најближу околину, па и заједницу у целини. Отуда ће у наставку укратко бити размотрен тај утицај са посебним освртом на проблем социјалне изолације жртве, стигматизације од стране друштва са којом се жртва сусреће по изласку из ланца трговине људима, као и различите чиниоце који могу допринети или пак инхибирати опоравак и реинтеграцију жртве у друштво.

4.2.5.1. Социјална изолација жртве

Изолација жртава директно утиче на све аспекте њихове безбедности, понајвише на психичко здравље и социјално благостање (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015). Жртве су често затворене у собама или за то предвиђеном простору. Слобода кретања је минимална и увек има чувара који их надгледају како не би побегле и потражиле помоћ. С друге стране, посебно када су у питању жртве међународне трговине, изолација је и резултат непознавања језика и других социјалних баријера, као и (често) илегалног статуса (Bertone, 1999; Кјорсић, 2004). Жртве углавном немају контакте са осталим члановима заједнице, осим са онима које упознају кроз посао. Уколико и буде покушаја неког зближавања међу самим жртвама или пак са неким клијентом, те везе се прекидају пресељењем жртава на друго место или се тим везама манипулише по жељи трговаца, макроа, власника јавних кућа. Како Зимерманова и сарадници (2003) наводе, охрабрује се надметање између девојака које раде у јавним кућама кроз успостављање односа подређености и надређености

---

³⁶ За разлику од академске литературе, извештаја међународних и невладиних организација који се баве овим аспектом има све више.

између њих, а само надметање има за циљ да једна од њих постане омиљена, односно, привилегована, што подразумева одавање тајни осталих, лојалност власницима, чиме се потенцијалне везе између самих жртава у старту прекидају. Било какво повезивање са другима јесте потенцијална претња за трговце будући да се на тај начин код жртава смањује осећај изопштености и изолације, као и зависност од трговца.

Зависно од типа експлоатације, зависиће и степен социјалне изолације (Le, 2014). Људи који су радно експлоатисани, нарочито у домаћинствима, имају далеко мање шансе да остваре социјалне контакте, што може додатно повећати осећај небезбедности и коначности ситуације. Осим тога, људи се увек пореде са другима, те они који нису сасвим изоловани, као на пример жене које се приморавају на проституцију, лакше подносе своју ситуацију знајући да нису једине, па осећај кривице за тренутни положај може бити мање изражен него код жртава које су потпуно изоловане.

Непознавање језика може додатно утицати како на изолацију жртава тако и на повећање насиља према њима. Већина жртава не говори језиком средине у којој се налази због чега не може да разуме шта од ње клијенти и/или послодавци желе, што је случај и код сексуалне и код радне експлоатације, због чега је већина изложена физичком и/или сексуалном насиљу (Klorcis, 2004). Такође, немогућност споразумевања са осталима у заједници утиче на њихове могућности да траже помоћ и излаз из ситуације у којој се налазе. Истраживања показују да чак и оне које потраже помоћ од клијента или се пак домогну телефона, не могу да објасне другој страни да су присилно доведене, експлоатисане и да им треба помоћ управо због непознавања језика.

Све то утиче на то да и по изласку из ланца трговине (бекством, захваљујући полицији) жртве не могу да успоставе ближе контакте са околином, при чему је већина стигматизована од остатка заједнице, како у земљи у којој се нашла, тако и по повратку у своју (уколико је међународна трговина у питању). Изгубљено поверење у људе има значајне здравствене и социјалне последице, пре свега, емоционалну несигурност.

4.2.5.2. (Ре)интеграција жртава трговине људима

Препознавање жртве трговине људима је преломни тренутак који омогућава да се жртвама благовремено укаже потребна помоћ (Meshkovska et al., 2015) чиме започиње процес реинтеграције особе. Реинтеграција жртава трговине људима подразумева „процес опоравка и социо-економске инклузије након искуства трговине; укључује настањивање у сигурној и заштићеној средини, приступ одређеном разумном стандарду живљења, ментално и физичко благостање, прилике за лични, социјални и економски развој, као и приступ социјалној и емоционалној подршци“ (Meshkovska et al., 2015: 390). Сам појам

реинтеграција упућује на поновно интегрисање жртава у друштво, што подразумева да је појединац пре искуства трговине био интегрисан у друштво. Међутим, студије показују да је већина жртава пре него што је ушла у ланац трговине људима била социјално и/или економски маргинализована (Surtees, 2017). Отуда потреба да се поред реинтеграције, говори и о интеграцији жртава. Међутим, овај аспект је запостављен и недовољно истражен (Surtees, 2017; Vijayerasa, 2010).

Сам процес је веома сложен и обухвата низ корака (Meshkovska et al., 2015; Vijayerasa, 2010). Први корак јесте адекватна здравствена заштита и нега усмерена на здравствене последице трговине људима. Страх и срамота због преживљеног чини жртве изузетно рањивим због чега је веома значајно да им се укаже адекватна психолошка помоћ и подршка кроз саветовање и консултације са стручним лицима. Те основне потребе се настоје задовољити у посебним центрима – склоништима намењеним жртвама трговине људима (Le, 2014). Међутим, како Мешковска и сарадници (2015) истичу, та склоништа су пре предмет критика него похвала будући да имају негативне последице по саме жртве. У том духу и други аутори попут Вијејарасе (Vijayerasa, 2010) и Бруновскис и Суртис (Brunovskis & Surtees, 2012) наводе да се жртвама ограничава слобода и оставља мало простора за приватност, при чему третман мушкараца и жена није подједнак. Међутим, нејасно је да ли смештај жртава продубљује стигму, јер како аутори истичу, мали број жртава се опредељује за боравак у њима. Отуда се може поставити питање за будућа истраживања: да ли и у којој мери приступ провајдера безбедности/ социјалне и/или здравствене заштите продубљује стигматизацију жртве?

Када је реч о жртвама међународне трговине људима, оне се, након указане помоћи, најпре враћају у земљу порекла. Међутим, у неким случајевима бивају одмах депортоване уколико је изостао процес адекватне идентификације жртава (Klopčič, 2004; Meshkovska et al., 2015). Након пружања основне здравствене и психолошке помоћи, следи процес постизања економске безбедности и независности у погледу прихода, као и дуг и тежак процес ресоцијализације (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015). Сам процес реинтеграције не може бити потпун без социјалне компонентне, односно, поновног окупљања породице и прихватања члана који је био жртва трговаца људима (Vijayerasa, 2010). Такође, поновно укључивање у активности и живот заједнице саставни је део процеса, али са собом носи значајне изазове који се огледају у стигматизацији и одбацивању жртве, што може довести до поновног уласка у мрежу трговаца људима.

Досадашња истраживања указују на то да утицај породице и заједнице на (ре)интеграцију жртве може имати како позитиван предзнак, у смислу олакшавања читавог процеса, тако и негативан предзнак, односно, могу значајно успорити па и зауставити

процес (ре)интеграције (Brunovskis & Surtees, 2012; Crawford & Kaufman, 2008; Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015; Surtees, 2017; Vijayerasa, 2010). На основу резултата студије која се бавила испитивањем искустава жртава које су се вратиле у Молдавију након бега из ланца трговине људима, Бруновскис и Суртис (2012) примећују да се породични односи компликују услед финансијских проблема и етикетирања конкретног члана породице. Аутори надаље наводе да се ти односи у породици додатно погоршавају уколико изостане адекватна подршка укућана, односно, уколико жртва има такав осећај (Brunovskis & Surtees, 2012; Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015). Проблеми са партнером и децом која се могу осетити запостављеном и напуштеном од стране родитеља који се нашао у ситуацији да буде жртва трговаца такође су препознати као битни чиниоци који могу значајно допринети изолацији тог појединца, што у крајњем може довести до терцијарне виктимизације, односно, поновног уласка у мрежу трговине људима (Zimmerman et al., 2003).

Породична динамика, број чланова, постојање развода, однос између броја мушке и женске деце и друге варијабле повезане са породицом могу бити значајне не само с аспекта утврђивања степена рањивости појединца на трговину, о чему је било речи, већ и у погледу утицаја на опоравак и реинтеграцију жртве, те би будућа истраживања требало да се усмере на емпиријско утврђивање ове везе, што може имати и значајне практичне импликације.

Пол и узраст жртве јесу варијабле које свакако треба имати у виду када је реч о рањивости, али и када је реч о степену успешности реинтеграције. Иако су жртве истог узраста ушле у ланац трговине, услед различите дужине трајања процеса трговине, по изласку се могу разликовати доступне прилике у друштву од значаја за реинтеграцију. Такође, брачни статус је варијабла која може утицати на опоравак жртве или пак продубљивање њених психосоцијалних проблема. Како су готово сва истраживања показала, већина жртва није имала брачног партнера пре уласка у ланац трговине. Жена која је била сексуално експлоатисана по изласку добија етикету проститутке, што утиче и на могућност успостављања социјалних и емотивних веза (Crawford & Kaufman, 2008). Ово питање је тесно повезано са социјалним вредностима и културно је специфично.

Готово да нема радова који се баве децом жена жртава трговине, која су рођена у процесу трговине, односно, након изласка жена из ланца трговине људима. Још мање је радова који разматрају проблем њихове интеграције. С тим у вези, Суртисова (2016) испитује ризике повезане са интеграцијом деце и (ре)интеграцијом њихових мајки на четири нивоа: а) кроз интеракцију мајки са децом; б) кроз односе са осталим члановима породице; в) кроз интеракцију са осталим члановима заједнице; г) кроз њихово уклапање у друштво као систем. И док је неким жена тешко да развију мајчински осећај према деци рођеној у таквим околностима, друге су изузетно везане за њих. Има и случајева када су

трговци одузели децу мајкама, након чега се о њима ништа више није могло сазнати (2016: 82).

Деца рођена у тим околностима често су веома везана за мајку као једино сигурно уточиште. Отуда, немогућност неких жена да се повежу са њима има много шире импликације по њихов развој и различите аспекте њихове безбедности. Малобројна истраживања показују да жене по повратку у своју заједницу, породицу, испољавају различита негативна осећања и тада су деца посебно изложена трауматичним ситуацијама будући да њихове мајке у њима виде оне који су их злоупотребили (Surtees, 2017).

Као што је већ речено, однос са осталим члановима породице је изузетно значајан за опоравак жртве. Међутим, често се дешава да жртве по повратку не наиђу на подршку, већ на осуду, нарочито жене које су се вратиле трудне или са децом (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015). Управо због тог иницијалног одбијања, многе жртве не откривају своје негативно искуство и чињеницу да су жртве трговине људима (Brunovskis & Surtees, 2012; Sarkar, 2016; Vijayerasa, 2010), због чега су симптоми посттрауматског стресног поремећаја још израженији.

Разматрање и овог аспекта је значајно, јер се с једне стране указује на последице трговине људима по социјално благостање жртава, односно, њихову ресоцијализацију, а с друге стране, може се говорити и о повратном утицају неуспешне (ре)интеграције на ризик поновне виктимизације трговином. Деца која пролазе кроз те трауматичне ситуације нарочито су изложена ризику да у току живота, нарочито периода адолесценције постану жртве трговине. Неприхватање од стране најближих, као и неуспешна примарна социјализација утичу на њихово самопоуздање и стил живота, те се може рећи да су она подложна тактикама трговаца, нарочито оним које се заснивају на емоционалној манипулацији, будући да је потреба за сигурношћу и љубављу код њих веома изражена. С тим у вези, социо-еколошки модел који је представљен у оквиру теоријско-појмовног оквира представља адекватно теоријско утемељење за истраживање наведеног аспекта овог комплексног феномена. Ипак, недостатак лонгитудиналних студија које би омогућиле праћење процеса реинтеграције и испитивање дугорочних здравствених, социјалних и економских последица трговине по људе не дозвољава изношење преурањених закључака који се темеље на ограниченим подацима и малобројним студијама. Отуда, на основу екстензивног прегледа литературе, Мешковска и сарадници (Meshkovska et al., 2015: 390) указују на значај отварања нових питања у истраживању овог проблема.

4.2.5.3. Стигматизација жртава – могућност ревиктимизације

Негативан однос заједнице идентификован је као веома значајан чинилац који инхибира (ре)интеграцију жртава и доприноси ризику поновне виктимизације (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015; Poudel & Carryer, 2000; Vijayerasa, 2010). Како истраживања показују, неретко се дешава да су жртве прихваћене од стране своје породице, али не и од средине (Hennink & Simkhada, 2004). Чланови породице су забринуте како ће се остатак заједнице односити не само према жртви, већ према целој породици. Присутан је страх да ће сви чланови породице бити стављени на стуб срама и бити одбачени од осталих. Ригидне социјалне норме и устаљени обичаји и веровања снажно обликују живот заједнице, посебно у руралним и традиционалним крајевима (Poudel & Carryer, 2000; Vijayerasa, 2010). С тим у вези, када је брачни статус жртава у питању, истраживања показују да је већина у ланац трговине ушла пре заснивања брака. Отуда се жртва по повратку са дететом, нарочито у затвореним срединама, жигоше. Како Бруновскис и Суртис (Brunovskis & Surtees, 2012) истичу, чак и када околини није позната ситуација жртве, присутно је нагађање, нарочито уколико је жена кући дошла трудна или са дететом. Жртва се на самом почетку етикетира, углавном као проститутка или као жена лаког морала, не узимајући притом у обзир могућност да је она на проституцију била принуђена (Crawford & Kaufman, 2008). Управо такве гласине доводе до стигматизације од стране читаве заједнице, због чега је жртва изложена дискриминацији. Уколико су жртве заражене ХИВ-ом или заједница тако претпоставља, изопштеност и стигматизација се вишеструко мултипликују (Huda, 2006; Vijayerasa, 2010; Poudel & Carryer, 2000). „Многе антитрафикинг кампање усмерене на подизање свести ненамерно преносе поруку уплашеним заједницама да су све жртве трговине људима заражене болестима (ХИВ/АИДС) што води даљој стигматизацији свих жена које се враћају у своје заједнице“ (Danailova-Trainor & Laczko, 2010: 59).

Осим тога, налази студија упућују на закључак да су жртве трговине које су биле сексуално експлоатисане изложене истој дискриминацији и маргинализацији као и проститутке (Vijayerasa, 2010). С друге стране, жртва није изложена само увредама, понижавањима, односно психичком насиљу, већ постоји могућност наставка циклуса физичког и сексуалног насиља од којег је жртва побегла. Наиме, како Суртисова истиче, жртве трговине људима које су етикетиране као проститутке, изложене су сексуалном и физичком насиљу оних који полазе од тога да ако су се бавиле проституцијом у туђој земљи, могу и у својој, због чега су неке жртве накнадно и силоване од мушкараца у својој

заједници (Surtees, 2017: 91). Медији својим извештавањем могу додатно утврдити постојеће стереотипе и предрасуде и тиме допринети терцијарној виктимизацији³⁷.

Негативна социјална атмосфера се одражава и на децу будући да родитељи вршњака не желе да њихова деца иду са децом *проститутки* у исти вртић/школу и да се друже с њима (Brunovskis & Surtees, 2012). Та деца која су производ експлоативне ситуације у којој се наша жртва и која су прве године живота провела у атмосфери понижавања, насиља, страха и трауме, по доласку у средину одакле потиче мајка, бивају стигматизована и дискриминисана (Surtees, 2017). Такође, имајући у виду социјалну изолацију којој су била годинама, интеракција са другом децом често им представља проблем, као и понашање са успостављеним социјалним нормама и обичајима заједнице будући да је адекватан процес социјализације код те деце изостао. Уколико дете не говори језик заједнице или има другачију боју коже од осталих, дискриминација је још израженија, а тиме је знатно отежан процес интеграције деце у заједницу и друштво у целини. Чланови заједнице ту децу доживљавају као *туђе*, као *странце*, нарочито затворене заједнице.

Рањивост којој су ова деца изложена, као индиректна последица трговине људима, очигледно није препозната будући да готово да нема истраживања о њима. Изазови са којима се жртве и њихови ближњи сусрећу у покушају да превладају стигму друштва, као и могућност ревиктимизације трговином људима, заслужују посебну пажњу академских истраживача.

Такође, како заједница утиче на појединца који је преживео трговину, тако и тај појединац може утицати на заједницу, посебно у погледу повећања субјективног осећаја небезбедности. Полазећи од тезе да у њиховој заједници постоје људи који су били жртве трговине и да та трговина не погађа људе који су негде далеко од њих, већ у њиховој околини, људи се могу осећати угрожено, због чега могу предузимати активности које иначе не би или пак могу променити своје понашање (нпр. неповерење у људе из околине будући да се трговина заснива на социјалним везама и да су регрутери углавном људи којима особа верује). Ипак, овај аспект у литератури није довољно истражен, иако може бити од великог значаја за перцепцију трговине људима као претње људској безбедности, те сматрамо да будућа истраживања треба емпиријски да потврде или пак оповргну наведену претпоставку.

На крају, све наведено нас наводи на закључак да ако су као кључни индикатори повећаног ризика од трговине људима идентификовани, између осталог, сиромаштво,

---

³⁷ Ову тему би требало обрадити у оквиру посебног рада, будући да овде нисмо у могућности да обрадимо све аспекте проблема.

социјална искљученост, маргинализација, постоји добра основа да се сматра да ови фактори могу допринети и ревиктимизацији, односно поновном уласку у ланац трговине људима.

4.2.6. Политичка димензија безбедности жртава трговине људима

Политичка димензија је у овом контексту операционализована кроз варијабле које се односе на правни статус жртве и њена права која су јој загарантована најзначајнијим правним актима. У овом делу биће приказана људска права која су угрожена у процесу трговине, проблем (не)идентификације и неадекватног третмана од стране органа формалне социјалне контроле са којима жртва долази у контакт, као и несигурност жртава услед њиховог положаја.

4.2.6.1. Кршење људских права у процесу трговине људима

„Као акутан проблем угрожавања људских права, трговина људима лишава милионе мушкараца, жена и деце њихових основних права на људско достојанство и личне слободе“ (Reid, 2012: 258). Поред живота, слободе и достојанства, трговина људима угрожава, између осталог, слободу кретања и слободу избора, интегритет људи, њихову безбедност (Sarkar, 2016). Трговином људима су угрожена основна људска права, која су људима загарантована међународним инструментима као општа и неотуђива, а која су нарушена трговином људима (Meshkovska et al., 2015; Sarkar, 2016). Такође тим инструментима су прокламована права која жртве трговине људима треба да уживају, попут заштите, недискриминаторног третмана надлежних органа власти, здравствене помоћи (Jordan, 2002; Sarkar, 2016) а посебно се истиче већ поменути Протокол из Палерма. Имајући у виду обим рада, у овом делу биће учињен кратак осврт само на одређена права.

Без обзира са ког становишта разматрају проблем угрожавања безбедности људи трговином људима, сви аутори полазе од тога да трговина људима представља озбиљно кршење људских права, која су универзална и неотуђива, инхерентна сваком човеку по рођењу. У том смислу, неки од најзначајнијих међународних аката од значаја за заштиту права људи јесу Универзална декларација о људским правима (1948), Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950), Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979), Конвенција против мучења и других окрутних, нечовечних и понижавајућих поступака или казни (1984), Конвенција о правима детета (1989), Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (2008). Такође, значајне су и конвенције Међународне организације рада, затим Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965), као и међународни пактови, Међународни пакт

о грађанским и политичким правима (1966) и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966).

Најбољи показатељ да трговина људима представља претњу различитим димензијама људске безбедности јесте довођење у везу штетних последица трговине са злоупотребама и кршењима људских права садржаним у најзначајнијим међународним актима.

Право на живот је једно од фундаменталних људских права које је угрожено трговином људима. Најзначајнији међународни инструменти истичу да „свако људско биће има инхерентно право на живот“ (Zimmerman et al., 2003: 103). То право може бити угрожено како директно тако и индиректно. У експлоатативним ситуацијама, жртве су директно изложене различитим облицима физичког насиља (нпр. убиство, повређивање са или без предмета, мучење попут гашења цигарета по телу или стављања соли на ране, држање у ланцима, везивање конопцима), док индиректно право на живот може, између осталог, бити угрожено као последица болести, заразних инфекција, ускраћивањем хране, непружањем медицинске помоћи или обављањем нестручних абортуса (у случају сексуалне експлоатације жена) у нехигијенским условима.

Право на здравље је изузетно значајно право које угрожава трговина људима. Као што се могло видети из анализе претходних димензија, а посебно здравствене, жртвама је у највећем броју случајева негирано право на здравље односно приступ здравственој заштити. У случајевима болести, жртвама углавном уопште није указивана помоћ, а у оним случајевима када јесте, то није била стручна лекарска помоћ, већ произвољна и неадекватна реакција трговаца, макроа или послодаваца који су по слободној процени давали жртвама лекове који су купљени по нижој цени и на сумњивим местима, а трошкове тих лекова су додавали на већ постојећи дуг жртве (Acharya, 2015). Одлазак на клинику је реткост и то се углавном дешава уколико се стање жртве погорша или због абортуса у случају поодмакле трудноће, при чему се жртве увек надгледају и плаше како не би ни покушале да траже помоћ и открију свој положај (Klorcis, 2004). Здравље жртава је такође угрожено услед нехигијенских услова у којима живе и раде.

Имајући у виду природу ове претње, жртве су под сталним надзором, често затворене у посебним просторијама, изложене различитим експлоатативним праксама. Деци и младима је ускраћеним приступ образовању, а одраслима приступ легалном тржишту рада независно од експлоатативних услова (West, 2016). Жртве, нарочито оне које су радно експлоатисане, често бивају изложене различитим опасним ситуацијама и токсичним супстанцама без икакве заштите. Све до сада наведено чини да се жртве константно осећају небезбедно и под стресом. Према томе, трговина људима крши и право

на слободу избора и слободу кретања, право на образовање, право на рад и заштиту на раду, право на безбедност (Acharya, 2015; Allais, 2013; Fitzgibbon, 2003; Mccarthy, 2014). Нека од права која су побројана у Универзалној декларацији о људским правима, а која трговина људима крши су и право на слободан избор запослења, на задовољавајуће услове рада, накнаду за рад, као и забрана држања у ропству или подвргавања понижавајућем или нечовечном поступању (Lobasz, 2009: 330).

Кршење права људи одвија се углавном у свим фазама процеса трговине људима, а не само у последњој фази експлоатације. Један од фактора који утиче на степен и обим кршења људских права јесте организација и начин рада конкретне организације или криминалне групе која учествује у трговини људима. Носиоци трговине људима могу бити појединци, мање криминалне групе, криминалне мреже и велике криминалне организације транснационалног карактера (Burke, 2013: 15). Најопасније су оне групе које остварују потпуну контролу над целокупним процесом трговине, од регрутације до експлоатације и поновне продаје људи. Међу њима се посебно истичу нигеријске криминалне групе, које су веома заступљене и у Европи, а у којима жене трговци имају неке од најважнијих функција.

Шели (Shelley, 2003) криминалне групе које се баве трговином људима анализира из перспективе криминалног предузећа које функционише као пандан легалном. У складу са тим, она разликује пет модела криминалних организација које се баве трговином људима: 1) модел природних ресурса: пост-совјетски организовани криминал; 2) модел трговине и развоја: кинески и кинеско-тајланђанске криминалне групе; 3) модел супермаркета: америчко-мексичка трговина; 4) насилни предузетнички модел: балканске криминалне групе; 5) модел традиционалног ропства са применом модерних технологија: нигеријске и западноафричке криминалне групе (Табела 4).

Табела 4. Модели криминалних група које се баве трговином људима и степен кршења људских права

Модел	Жртве	Употреба силе и других средстава	Угрожавање људских права
I	Жене у циљу сексуалне експлоатације	Насиље је присутно	Веома озбиљно кршење људских права
II	Мушкарци у циљу радне експлоатације, у мањем обиму жене у сврху сексуалне експлоатације	Насиље се примењује када жртве не плаћају своја дуговања	Кршење људских права у мањем обиму
III	Жене у циљу сексуалне експлоатације	Насиље није карактеристично за ову групу	Озбиљно кршење људских права
IV	Жене у циљу сексуалне експлоатације	Примењује се насиље високог интензитета према жртвама	Веома озбиљно кршење људских права; примена насиља током свих фаза процеса трговине чини ову групу најопаснијом
V	Жене у циљу сексуалне експлоатације ка земљама западне Европе; трговина децом ради радне експлоатације у земљама региона	Заступљено, пре свега, физичко насиље	Озбиљно кршење људских права

Извор: Модификована табела из: Shelley, 2003, према Aronowitz, 2009: 75

Табела бр. 4 приказује карактеристике модела које су од значаја за истраживање трговине људима као претње људске безбедности. За сваки модел разматра се степен угрожавања људских права, употреба силе и других средстава, као и најчешће жртве. Као што се може приметити, балканске групе су означене као изразито насилне и опасне, а трговина женама представља доминантни вид остваривања илегалног профита.

4.2.6.2. Жртве, проститутке или илегални мигранти? Неадекватан третман жртава трговине људима од стране органа формалне социјалне контроле

Како су се међународне миграције интензивирале у последњој деценији 20. века, богатије земље, настојећи да се заштите од толиког прилива миграната, поштравају граничне контроле, уводе рестриктивније имигрантске мере и политике, што се може негативно одразити на жртве трговине људима (Ризво и Мујановић, 2014), које се могу посматрати као прекршиоци закона (Hynes, 2010; Miller-Perrin & Wurtele, 2017), а не као жртве, што даље води секундарној виктимизацији услед неадекватног третмана власти.

Илегални статус жртава међународне трговине често се користи од стране трговаца као средство застрашивања и учвршћивања контроле над жртвама. Чињеницу да жртве немају никакве документе који доказују њихов идентит и легални улазак у земљу или пак да поседују лажна документа, трговци вешто користе да застраше жртву, наведу је на погрешно размишљање о последицама обраћања полицији, те се жртве некад више плаше

полиције и да ће бити затворене него самих трговаца (Klorcis, 2004; Miller-Perrin & Wurtele, 2017). Многе жртве не могу да побегну и да се врате кући услед бројних проблема, попут претњи да ће бити пријављени због кршења имиграционих закона, насиља којем су изложени, немању новца за пут, великој географској удаљености (Steele, 2013).

Изолована средина у којој се држе жртве ефикасан је механизам превенције њиховог бекства. Полицијске акције су један од најчешћих начина за остваривање првог контакта са жртвама, док је најређи случај када жртва сама дође и представи се као жртва трговине, што је последица страха да ће бити затворена као прекршилац закона, да ће јој се трговци осветити, али и да ће је осуђивати због бављења проституцијом (Klorcis, 2004). Осим тога, експлоатативни услови могу утицати на понашање жртве, која може деловати као сагласна, а не принуђена, што је често резултат страха, али и сломљеног духа и осећаја безизлазности, нарочито након вишеструког препродавања. Отуда се јавља проблем утврђивања непостојања пристанка лица који је органима формалне социјалне контроле потребан како би особу квалификовали као жртву трговине људима. Такође, такво, наизглед сагласно, понашање жртве може навести полицију да мисли да је реч о проститутки или илегалном мигранту. Такође, како неки аутори примећују, разлог томе може бити и то што неке жртве не доживљавају себе као такве, већ сматрају да су саме допринеле томе доношењем лоших одлука или је то просто њихова судбина (Miller-Perrin & Wurtele, 2017). Зимерманова и сарадници (2003) су, између осталог, интервјуисали и припаднике полиције и имиграционе службе који долазе у контакт са жртвама. Аутори закључују да је најчешћи начин на који полиција долази у контакт са жртвама преко невладиних организација којима су се жртве обратиле за помоћ (у неким случајевима, особе са којима су оствариле контакт, попут клијената контактирају НВО), као и путем акција полиције и имиграционе службе, које су услед интензивирања миграција све чешће. То може бити показатељ неповерења у полицију и државне институције. С друге стране, изостанак идентификације и пружања помоћи жртве трговине може се сматрати показатељем слабости система за заштиту од трговине људима.

С друге стране, полицијске рације у сврху откривања жртви, које се често спроводе на местима која су означена као она где се могу држати жртве трговине људима, често резултују сузбијањем проституције, а не заштитом жртава, а како неки примећују, „спасиоци“ често злостављају „спашене“ (Meshkovska et al., 2015). С тим у вези, Клаудија Арадо (*Claudia Aradau*) истиче да се експлоатисане особе неретко посматрају као оне које касније могу постати потенцијални експлоататори, те се секуритизацијом трговине људима као претње државној безбедности постиже легитимитет за рестриктивне имиграционе политике и депортацију тих особа, а све у име заштите грађана конкретне државе. На тај

начин, политика сажалења која почива на идеалној невиној и пасивној жртви полако прелази у политику ризика (Aradau, 2004).

Отуда кршењу права жртава по изласку из ланца трговине може допринети и неадекватан третман како у земљи дестинације, тако и у матичној држави, што доприноси стигматизацији жртве (Hynes, 2010; Sarkar, 2016). Истражујући проблем стигматизације жена –жртава трговине у Вијетнаму, Рамона Вијејараса (Ramona Vijayerasa) се посебно бави утицајем третмана државе и провајдера социјалних и здравствених услуга на жртве. Ауторка примећује да трговина људима у Вијетнаму није првенствено проблем угрожених људских права, већ се посматра као проблем морала, угрожених обичаја и традиције, посебно када су жртве сексуално експлоатисане. Дакле, трговина људима у циљу сексуалне експлоатације се практично изједначава са проституцијом која је окарактерисана као социјално зло (Vijayerasa, 2010). На тај начин доприноси се стигматизацији жртве и њеној даљој маргинализацији, што негативно утиче на реинтеграцију појединца у заједницу.

Дакле, третман који ће жртва имати зависи од тога како је идентификована: као жртва или као илегални имигрант, прекршилац закона. У другом случају, у законом предвиђеном року жртва бива депортована у своју земљу (Hynes, 2010). Страх од одмазде трговаца, односно, страх да ће оне бити убијене или њихови ближњи, углавном деца, чини да жртве не пријаве трговце и не открију да су жртве органима власти, већ сачекају да буду депортоване у своју земљу као илегални имигранти. Како Зимерманова и сарадници примећују, „недостатак процедура за безбедан повратак има значајне импликације по личну безбедност и здравље“ (2003: 75). Изостанак адекватне помоћи (правне, здравствене, социјалне) може условити поновну виктимизацију жртве трговином људима. Није реткост да жртву по доласку у земљу сачека неко ко је био укључен у њену регрутацију и/или експлоатацију (нпр. рођак). Жртва је незаштићена од трговаца којима и даље дугује новац, у финансијским је проблемима, те су веома велике шансе да буде поново виктимизирана трговином људима (Hynes, 2010).

Дакле, трговина људима је претња која резултује вишеструким кршењем људских права при чему се кршење права не одвија само током транспорта и експлоатације, већ врло често и након изласка из ланца трговине будући да су жртве изложене секундарној виктимизацији услед неадекватног третмана оних који имају обавезу да им пруже помоћ и да их заштите.

5. СИНТЕЗА НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ УВИДА У ИСТРАЖИВАНИ ПРОБЛЕМ

Људска безбедност је холистичка и све њене компоненте су повезане и међузависне. Као што се могло приметити на основу различитих одређења релевантних за предмет истраживања, аутори трговину људима посматрају као вид модерног ропства (Bales, 2007; Bertone, 1999; Hughes, 2000), као претњу која угрожава људска права и слободе, лични идентитет, достојанствен живот људи и која проузрокује озбиљне здравствене и социјалне последице (Acharya, 2014, 2015; Aronowitz, 2009; Gosh, 2009; Лалић, 2007; Sarkar, 2016; Turek, 2013). Увидом у различита одређења трговине људима, покушали смо да одговоримо на прво истраживачко питање које се тиче дефинисања овог појма као претње која угрожава безбедност људи.

Како је досадашња дискусија показала, трговина људима задире у све сфере живота људи угрожавајући најразличитије вредности. Дакле, последице трговине људима се не могу ограничити само на једну димензију безбедности људи, те отуда потреба да се истраживању овог феномена приступи холистички и мултидисциплинарно.

Имајући у виду природу трговине људима, јасно је да се не може говорити о конкретном профилу жртава, те отуда аутори указују на потребу истраживања чинилаца који обликују рањивост људи будући да се тако могу издвојити одређене категорије које су посебно рањиве због личних карактеристика, начина живота или пак специфичних друштвених околности и услова. Отуда, пре анализе последица трговине људима, неопходно је испитати различите чиниоце који обликују рањивост људи будући да се искоришћавањем тих рањивости реализује ова претња људском достојанству и основним људским правима. Досадашња теоријска промишљања и налази емпиријских студија упућују на снажну позитивну корелацију сиромаштва и повећаног ризика виктимизације трговином људима. Међутим, иако је ова веза теоријски и емпиријски највише испитивана, присутне су бројне дебате, понајвише о томе да ли апсолутно или пак *опажено* сиромаштво, које почива на концепту релативне депривације, има снажнији утицај (Acharya, 2010; Adesina, 2014; Bagchi & Sinha, 2016; Bales, 2007; Cho, 2015a; Huda, 2006; Hughes, 2000; Klopčič, 2004; Langberg, 2005; Mo, 2016; Piper, 2005). Ипак, сиромаштво *per se* не може проузроковати ситуацију у којој ће неко постати жртва. Рањивост људи не може да се објасни дејством једног фактора будући да сваки детерминизам и редукционизам нужно резултују смањеном вредношћу и искривљеним сазнањима о истраживаном проблему. Рањивост настаје као последица интеракције различитих микро и макро чинилаца (Duong, 2014; Sarkar, 2016; Tade, 2014). Отуда социоеколошки модел представља

адекватну теоријску основу за анализу различитих рањивости које произилазе из интеракције појединца са средином, а уједно и за вишедимензионалне последице трговине људима. Осим тога, истраживања показују да одређени начин живота (нпр. бављење проституцијом) у комбинацији са личним карактеристикама доприноси виктимизацији трговином те отуда теорије животног стила и рутинских активности имају свој допринос у проучавању овог проблема.

Са питањем сиромаштва, тесно је повезано питање глобализације и миграција. У условима глобализације јаз између богатих и сиромашних се све више продубљује због чега се многи одлучују на миграције ка *обећаним* земљама. Највећи број аутора разматра трговину људима у склопу ширих миграторних кретања будући да су истраживања показала да се путеви (и)легалних миграција и трговине људима укрштају и поклапају (Acharya & Stevanato, 2008, Bertone, 1999; Brunovskis & Surtees, 2012; Топић, 2008; Fitzgibbon, 2003; Klopčic, 2004; Laczko & Gramegna, 2003; Piper, 2005, Song, 2015). Илегално тржиште трговине људима функционише по принципу понуде и потражње, а мигранти су у највећем броју радова препознати као категорија у високом ризику будући да околности путовања, врло често илегалног, олакшавају трговцима као посредницима прибављање *робе* коју потражују крајњи корисници. Дакле, трговина људима дехуманизује човека, свдећи га на објекат који има вредност изражену у новцу. Отуда се при истраживању овог проблема морају узети у обзир и перспективе економског и миграционог приступа. У овом делу смо, пре свега, покушали да одговоримо на истраживачка питања (друго и треће) која се тичу чинилаца који обликују рањивост људи и категорија људи које се могу издвојити као посебно рањиве.

Анализа последица трговине људима на различите димензије људске безбедности од великог је значаја за идентификацију и објашњење различитих механизма путем којих ова претња угрожава вредности људске безбедности. На основу прегледа најрелевантнијих теоријских радова и емпиријских студија можемо закључити да међу ауторима готово да постоји консензус око негативних последица трговине људима на индивидуалном нивоу. Трговина људима директно угрожава живот и физички интегритет људи. Централна фаза процеса трговине јесте експлоатација у којој су жртве изложене најразличитијим видовима физичког, сексуалног и надасве психичког насиља. И док су аутори сагласни у погледу циља с којим се насиље предузима, као и о присутности истог током различитих фаза процеса трговине, неслагања се јављају у погледу учесталости и интензитета насиља (Acharya, 2015; Le, 2014; Sarkar, 2016). Налази бројних истраживања су показали да је на свакодневном нивоу било присутно психичко насиље, пре свега, претње и понижавање (Acharya 2015; Baldwin, 2015, Sarkar, 2016; Zimmerman et al., 2003). Како се показало, жртве

се држе у субмисивном положају различитим психолошким манипулацијама (Baldwin et al., 2015). Претње усмерене ка члановима породице као и претње смрћу у бројним истраживањима су препознати као пресудни чиниоци за непредузимање било каквих радњи супротстављања трговцима.

Међутим, поред овог директног и највидљивијег утицаја, неопходно је указати и на индиректне последице, које су испрва мање видљиве, али које по свом интензитету и озбиљности нису ништа мање значајне. Аутори истичу бројне здравствене проблеме жртава, међу којима и туберкулозу, хепатитис, сексуално преносиве болести, присилне абортусе (Acharya, 2014, 2015; Acharya & Clark, 2010; Buller et al., 2015; Huda, 2006; Muftić & Finn, 2013; Omole, 2016; Turner-Moss et al., 2014). Суицидалне мисли су идентификоване као честе, а такође и зависност од различитих супстанци (наркотика, алкохола) (Hughes, 2000). Обављање тешких послова у неадекватним радним условима, без неопходне заштитне опреме, уз излагање токсичним материјама само су неке од последица које прате радно експлоатисане жртве. С тим у вези, аутори се слажу да је медицинска помоћ намењена жртвама заправо обликована према потребама сексуално експлоатисаних жена (Vijayerasa, 2010).

Истраживања су идентификовала и ускраћивање хране жртвама као метод контроле и кажњавања (Acharya, 2015; Baldwin et al., 2015; Mattar, 2003; Zimmerman et al., 2003). Нередовно давање хране, мале порције или пак слаба нутритивна вредност исте за многе жртве је свакодневица, посебно за оне које се намерно изгладњују како би задовољиле захтеве посла, на пример, деца која се користе као чокеји камила.

Такође, жртве су економски зависне од трговаца, а најчешћи вид економске зависности огледа се у тзв. дужничком ропству, где су жртве приморане да отплаћују дуг који се константно увећава (Aeonowitz, 2001, 2009; Fitzgibbon, 2000; Hughes, 2000; Klopčič, 2004). С тим у вези, економисти који су се бавили овим проблемом су развили различите моделе помоћу којих је могуће предвидети вероватноћу експлоатације и пада у дужничко ропство (Joarder & Miller, 2013, 2014).

Осим тога, и социјална изолација којој су жртве изложене током процеса трговине директно утиче на различите аспекте њихове безбедности, понајвише на здравље и интерперсоналне односе. Како аутори примећују, степен социјалне изолације је условљен конкретним типом експлоатације. Поред тога, било какво зближавање међу жртвама може представљати претњу за трговце због чега се на различите начине одржава изопштеност и изолација жртава. По изласку из ланца трговине, жртве се сусрећу са бројним проблемима, посебно са стигматизацијом средине, нарочито уколико су ХИВ позитивне (Poudel & Carryer, 2000; Vijayerasa, 2010). Стигма заједнице може бити толико јака да озбиљно

инхибира опоравак и реинтеграцију жртве. Чланови породице такође могу бити негативно расположени према жртви, кривећи је за финансијске проблеме породице (Dahal, Joshi & Swahnberg, 2015). Штавише, на тај начин се ствара погодно тло за поновну виктимизацију будући да се жртва осећа изданом и изопштеном, без алтернативе и могућности запослења. Дакле, различити ризици којима су жртве изложене у различитим фазама процеса трговине делују кумулативно на живот и здравље људи, пре свега, али се одражавају и на њихову економску безбедност и могућност реинтеграције и опоравка. Томе свакако доприноси и неадекватан третман од стране оних чија је обавеза да пружи помоћ. С тим у вези, велики број аутора указује на негативне последице рестриктивних миграционих политика, које за последицу имају кршење људских права и изостанак правилне идентификације жртве, те уместо помоћи, жртве се третирају као преступници од стране органа формалне социјалне контроле (Miller-Perrin & Wurtele, 2017). Све до сада наведено представља довољан разлог за разматрање трговине људима као претње људској безбедности схваћеној у ширем смислу. Анализом последица и утицаја на људску безбедност смо покушали да одговоримо на централна истраживачка питања (четврто, пето и шесто истраживачко питање) која се тичу угрожавања различитих вредности људске безбедности и механизма којима се то чини у процесу трговине људима, као и могућности поновне виктимизације трговином људима.

Методолошки аспект истраживања трговине људима је веома значајан будући да валидност и генерализација налаза зависе од метода који су коришћени. Јасно и прецизно дефинисани појмови представљају полазну основу теоријских промишљања и емпиријских истраживања. Управо је та основа у области истраживања трговине људима прилично нестабилна. Опсежним прегледом академске литературе можемо закључити да је веома изражен проблем концептуализовања овог проблема. Непрецизне, разнолике дефиниције које варирају од аутора до аутора, као и проблем разграничења у односу на сродне појмове (кријумчарење, проституција) узрокују терминолошке забуне. Усвајањем Протокола из Палерма највећи број аутора полази од одређења трговине људима садржаном у овом акту као радне дефиниције. Међутим, присутан је проблем операционализације ове дефиниције што отежава поређење и трансферабилност резултата истраживања. Осим тога, циљеви истраживања у великом броју прегледаних радова су дескриптивни, а неретко се описи конкретних експлоатативних ситуација „преписују“ између аутора, због чега изостаје критичка компонентна. Такође, проблем одабира адекватног и репрезентативног узорка је веома изражен будући да популација жртава трговине представља тзв. скривену популацију (*hidden population*), а и тамна бројка је у овој области веома изражена. Аутори често као узорачни оквир узимају жртве трговине које су у склоништима или којима је пружена

помоћ по изласку из те ситуације. Намерни узорак у истраживању проблема оваквог типа као што је трговина људима може бити од великог значаја будући да такав узорак обухвата различита својства жртава. Међутим, један број жртава не жели да учествује у истраживањима, па истраживачи често налазе заснивају на доступном узорку. С тим у вези, присутна је опасност да добијени резултати не одсликавају ни приближно реално стање, односно, постоји опасност приказивања искривљене слике проблема. С једне стране, такви налази могу потценити одређене аспекте угрожавања проблема, односно, пренагласити друге аспекте будући да особе којима је указана помоћ могу бити оне које су биле изложене екстремном насиљу и превасходно сексуалном експлоатисању због чега се тај аспект угрожавања може учинити доминантним. С друге стране, због утврђених родних улога мушкараца и жена, мушкарци жртве трговине веома често не пријављују овај проблем због чега се стиче утисак да њих готово и да нема у овој популацији. У патријархалним срединама конструкт мушкарца као жртве је неприхватљив.

Када је реч о најчешће заступљеној техници прикупљања података, аутори се најчешће опредељују за секундарну анализу различитих извештаја међународних, владиних и невладиних организација, при чему се може уочити одсуство критичког приступа и преиспитивања позданости података. Осим секундарне анализе података, истраживачи веома често користе технику дубинских интервјуа, која може пружити веома значајне и дубоке увиде у истраживану проблематику, али са собом повлачи опасност погрешне и пристрасне интерпретације налаза будући да је сам истраживач основни инструмент.

Имајући све у виду, будући истраживачки напори би требало најпре да се усмере ка изградњи кохерентног и свеобухватног теоријског приступа овом проблему, а потом и развијању адекватног методолошког приступа за емпиријско истраживање проблема.

Надаље, неопходно је удаљити се од истраживања сексуалне експлоатације и њеног утицаја на различите аспекте безбедности жртава будући да је до сада овом облику трговине посвећена изузетно велика пажња, а што за последицу има занемаривање других видова трговине људима. Истраживања су показала да је трговина људима у сврху радне експлоатације веома раширена и да је присутан тренд њеног раста. Отуда, имајући у виду скромне доприносе досадашњих малобројних академских студија на овом пољу, сматрамо да истраживачи треба да усмере своје напоре ка расветљавању различитих аспеката овог вида трговине спрам угрожавања различитих димензија људске безбедности.

Осим тога, истраживања која су настојала да упореде искуства жртава трговине у циљу сексуалне, односно, радне експлоатације са искуствима невиктимизоване популације (жена које се баве проституцијом, односно, илегалним мигрантима који раде у различитим

секторима привреде који запошљавају нискоквалификовану радну снагу) показују да су жртве трговине изложене већем stepenu насиља него они који не припадају овој популацији. Потребно је више таквих истраживања где је могуће поредити искуства жртава са искуствима изабране контролне групе, како би се изоловале конкретне последице које се у потпуности могу приписати трговини људима будући да истраживања показују да жртве трговине сусрећу са сличним проблемима као и маргинализоване групе.

На крају, приметан је недостатак лонгитудиналних студија које би омогућиле праћење процеса реинтеграције и испитивање дугорочних здравствених, социјалних и економских последица трговине по људе, те је од изузетног значаја отварање нових питања у истраживању овог проблема.

6. ЗАКЉУЧАК

Трговина људима је мултидимензионални феномен, што смо и настојали да прикажемо у овом раду, који утиче на различите нивое безбедности, од индивидуалне до глобалне. И док је националном и глобалном нивоу посвећено доста простора у академским радовима, чини се да је знатно мањи број радова у обзир узео индивидуални ниво угрожавања овим феноменом. Сматрајући да трговина људима првенствено угрожава људски живот и благостање жртава, одлучили смо се за истраживање трговине људима као претње људској безбедности. Популаризацији трговине људима у академској заједници допринели су првенствено феминистички оријентисани аутори који су били пионири у истраживању овог проблема. Иако у оквиру феминистичког приступа егзистирају бројне, често супротстављене струје, оно што је свима њима заједничко јесте посматрање трговине као претње људима, а не држави, што је значајно допринело интензивирању истраживачких напора на овом пољу.

Реализација пројектованих циљева изложених у оквиру другог поглавља овог рада је подразумевала избор мултидисциплинарног и холистичког приступа предмету истраживања. С једне стране, опредељење за шире схватање људске безбедности, односно, уважавање утицаја различитих видова и облика трговине људима, с друге стране, омогућило нам је да дођемо до дубљих увида у истраживани проблем. Управо је та мултидимензионалност и комплексност предмета истраживања од нас захтевала и такву концептуализацију која ће уважавањем теоријских поставки различитих теоријских становишта и њиховом комплементарном применом омогућити расветљавање различитих аспеката трговине људима као претње људској безбедности. Теоријски приступи који могу допринети објашњењу угрожавања људске безбедности трговином људима су: економски приступ (теорија рационалног избора и перспектива понуде и потражње), миграциони приступ (фактори привлачења и одбијања), феминистички приступ, социоеколошки модел, теорије животног стила и рутинских активности.

На тај начин смо постигли свеобухватну анализу претње, и то узимањем у обзир различитих микро и макро чинилаца који обликују рањивост људи коју експлоатише ова претња, с једне стране, односно, анализом начина угрожавања вредности различитих димензија безбедности људи.

На крају ваља нагласити да је трговина људима тесно повезана са питањима попут проституције и миграција, те можемо закључити да је ово поље политизовано у тој мери да се налази многих истраживања могу довести у питање, нарочито оних који настоје да одреде укупан број жртава трговине.

На основу опсежног прегледа релевантне академске грађе о предмету истраживања, сматрамо да би тежишта будућих истраживања требало да буду на:

- развијању интегративног теоријског приступа проблему трговине људима у контексту угрожавања појединца,
- развијању сета индикатора који могу допринети квалитетнијим анализама и трансферабилности (преносивости) резултата а на основу образаца који се понављају у манифестацији ове претње,
- запостављеним облицима трговине, попут различитих видова радне експлоатације, посебно злоупотребе рада у домаћинству будући да је овај аспект проблема у постојећим истраживањима означен као изузетно распрострањен, а опет неистражен
- економским последицама трговине на жртве – овај аспект је недовољно истражен, а може имати изузетно велики значај у детерминисању правца опоравка жртве
- компарацији искустава жртава трговине и невиктимизоване популације као контролне групе
- планирању лонгитудиналних истраживања која ће омогућити уочавање промена у испитиваним појавама током времена, што је нарочито потребно у случају истраживања динамичних феномена попут трговине људима.

Теоријска промишљања и налази емпиријских студија указују да се ради о веома комплексном и нијансираном утицају трговине људима на људску безбедност. Трговина људима резултује комодификацијом човека и деградирањем његових вредности. Синтеза најзначајних увида у проблем истраживања упућује на закључак да су досадашњи истраживачки напори били парцијални, са ограниченим дометом налаза и немогућношћу њиховог сагледавања у односу на друге аспекте угрожавања безбедности људи. Отуда је највећи допринос овог рада управо у интеграцији изолованих и парцијалних налаза и увида, што нам је омогућило превазилажење (у одређеној мери) уочених недостатака досадашњих истраживања. Општи закључак овог рада јесте да предмет истраживања, трговина људима као претња људској безбедности, није довољно истражен, те постоји значајан простор за будућа истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- 1) Abu-Ali, A., & Al-Bahar, M. (2011). Understanding child survivors of human trafficking: A micro and macro level analysis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 791-796.
- 2) Acharya, A. K. (2010). Feminization of migration and trafficking of women in Mexico. *Revista de cercetare si interventie sociala*, 30, 19.
- 3) Acharya, A.K., & Codina, M. R. B. (2012). Poverty and trafficking of indigenous women in Mexico: Some evidence from Chiapas state. *Journal of Sustainable Society*, 1(3), 63-69.
- 4) Acharya, A.K., & Salas Stevanato, A. (2008). Algunas consideraciones teóricas acerca del tráfico de mujeres en el contexto de la globalización. *Revista de Ciencias Sociales (Ve)*, 14(2), 220-239.
- 5) Acharya, A. K. (2015). Trafficking of Women in Mexico and Their Health Risk: Issues and Problems. *Social Inclusion*, 3(1), 103-112.
- 6) Acharya, A. K. (2014). Sexual Exploitation and Trafficking of Women and Girls in Mexico: An Analysis on Impact of Violence on Health Status. *Journal of Intercultural Studies*, 35(2), 182-195.
- 7) Acharya, A. K., & Clark, J. B. (2010). The health consequences of trafficking in women in Mexico: findings from Monterrey city. *International Review of Sociology*, 20(3), 415-426.
- 8) Adesina, O. S. (2014). Modern day slavery: poverty and child trafficking in Nigeria. *African Identities*, 12(2), 165-179.
- 9) Allais, C. (2013). The profile less considered: the trafficking of men in South Africa. *South African Review of Sociology*, 44(1), 40-54.
- 10) Allred, K. J. (2006). Peacekeepers and prostitutes: How deployed forces fuel the demand for trafficked women and new hope for stopping it. *Armed Forces & Society*, 33(1), 5-23.
- 11) Ali, S. R., Muhammad, N. & Abdullah (2014). Child Trafficking: Analysis of the Leading Familial Determinants. *FWU Journal of Social Sciences*, 8(1), 36-45.
- 12) Alkire, S. (2003). *A Conceptual Framework for Human Security*. CRISE (Department of International Development, University of Oxford).
- 13) Alkire, S. (2004). A vital core that must be treated with the same gravitas as traditional security threats. *Security Dialogue*, 35(3), 359-360.
- 14) Aradau, C. (2004). The perverse politics of four-letter words: risk and pity in the securitisation of human trafficking. *Millennium*, 33(2), 251-277.
- 15) Arhin, A. (2013). Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije: struktura i dinamika pravnog okvira u Republici Srbiji. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34(2), 1019-1042.
- 16) Aronowitz, A. A. (2001). Smuggling and trafficking in human beings: the phenomenon, the markets that drive it and the organisations that promote it. *European journal on criminal policy and research*, 9(2), 163-195.
- 17) Aronowitz, A. A. (2009). *Human trafficking, human misery: The global trade in human beings*. Westport: Praeger Publishers.

- 18) Aronowitz, A. A. (2015). The Social Etiology of Human Trafficking: How Poverty and Cultural Practices Facilitate Trafficking. In *Human Trafficking: Issues Beyond Criminalization* (99-129). Vatican City: The Pontifical Academy of Social Sciences, Libreria Editrice Vaticana.
- 19) Bagchi, M. S., & Sinha, A. (2016). Human Trafficking in India: Theoretical Perspectives with special reference to the Human Trafficking scenarios in The North Eastern Part of India. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*, 6(9), 109-119.
- 20) Bagheri, A. (2016). Child organ trafficking: global reality and inadequate international response. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 19(2), 239-246.
- 21) Bajpai, K. P. (2000). *Human security: concept and measurement* (pp. 1-64). Notre Dame: Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame.
- 22) Baldwin, S. B., Fehrenbacher, A. E., & Eisenman, D. P. (2015). Psychological coercion in human trafficking: an application of Biderman's framework. *Qualitative health research*, 25(9), 1171-1181.
- 23) Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of international studies*, 23(1), 5-26.
- 24) Bales, K. (2007). What predicts human trafficking?. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 31(2), 269-279.
- 25) Barnett, W., & Saliba, M. (2004). A free market for kidneys: options, futures, forward, and spot. *Managerial Finance*, 30(2), 38-56.
- 26) Bélanger, D. (2014). Labor migration and trafficking among Vietnamese migrants in Asia. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 653(1), 87-106.
- 27) Bertone, A. M. (1999). Sexual trafficking in women: International political economy and the politics of sex. *Gender Issues*, 18(1), 4-22.
- 28) Booth, K. (1991). Security and Emancipation. *Review of International Studies*, 17(4), 313-326.
- 29) Brauch, H. G. (2009). Security threats, challenges, vulnerability and risks. In U.O. Spring (Ed.). *International Security, Peace, Development and Environment* (pp.102-140). Oxford: EOLSS Publishers, UNESCO.
- 30) Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by design and nature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 31) Bryant-Davis, T., & Tummala-Narra, P. (2017). Cultural Oppression and Human Trafficking: Exploring the Role of Racism and Ethnic Bias. *Women & Therapy*, 40(1-2), 152-169.
- 32) Brunovskis, A., & Surtees, R. (2012). Coming home: Challenges in family reintegration for trafficked women. *Qualitative Social Work*, 12(4), 454-472.
- 33) Budiani-Saberi, D., & Columb, S. (2013). A human rights approach to human trafficking for organ removal. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 16(4), 897-914.
- 34) Budiani-Saberi, D. A., Raja, K. R., Findley, K. C., Kerketta, P., & Anand, V. (2014). Human trafficking for organ removal in India: a victim-centered, evidence-based report. *Transplantation*, 97(4), 380-384.
- 35) Buller, A., Vaca, V., Stoklosa, H., Borland, R., & Zimmerman, C. (2015). *Labour exploitation, trafficking and migrant health: Multi-country findings on the health risks*

- and consequences of migrant and trafficked workers.* International Organization for Migration.
- 36) Butler, C. N. (2015). The racial roots of human trafficking. *UCLA L. Rev.*, 62, 1464-1514.
  - 37) Burke, M. C. (2013). *Human trafficking: interdisciplinary perspectives*. New York: Routledge.
  - 38) Buzan, B., & Hansen, L. (2010). Beyond the evolution of international security studies?. *Security dialogue*, 41(6), 659-667.
  - 39) Buzan, B. & Waeber, O. (2003). *Regions and Powers: the structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
  - 40) Buzan, B., Waeber, O. & De Wilde, J. (1998). *Security: A new Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
  - 41) Calandruccio, G. (2005). A Review of Recent Research on Human Trafficking in the Middle East. *International Migration*, 43(1-2), 267-299.
  - 42) Chibba, M. (2014). Understanding human trafficking: perspectives from social science, security matters, business and human rights. *Contemporary Social Science*, 9(3), 311-321.
  - 43) Clark, M. A. (2003). Trafficking in persons: An issue of human security. *Journal of Human Development*, 4(2), 247-263.
  - 44) Clark, J. B., & McArthur, D. (2014). The Political and Economic Transition from Communism and the Global Sex Trafficking Crisis: A Case Study of Moldova. *Journal of Intercultural Studies*, 35(2), 128-144.
  - 45) Cherneva, I. (2011). Human trafficking for begging. *Buff. Hum. Rts. L. Rev.*, 17, 25-74.
  - 46) Cho, S. Y. (2015a). Modeling for Determinants of Human Trafficking: An Empirical Analysis. *Social Inclusion*, 3(1). Doi: 10.17645/si.v3i1.125
  - 47) Cho, S. Y. (2015b). Human Trafficking, A Shadow of Migration—Evidence from Germany. *The Journal of Development Studies*, 51(7), 905-921.
  - 48) Cho, S. Y., Dreher, A., & Neumayer, E. (2013). Does legalized prostitution increase human trafficking?. *World Development*, 41, 67-82.
  - 49) Clay, M., & Block, W. (2002). A free market for human organs. *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*, 27(2), 227.
  - 50) Cohen, C. B. (1999). Selling bits and pieces of humans to make babies: The gift of the magi revisited. *The Journal of medicine and philosophy*, 24(3), 288-306.
  - 51) Coleman, J. S., & Fararo, T. J. (eds.) (1992). *Rational Choice Theory Advocacy and Critique*. Newbury Park, CA: Sage.
  - 52) Crawford, M. (2017). International Sex Trafficking. *Women & Therapy*, 40(1-2), 101-122.
  - 53) Crawford, M., & Kaufman, M. R. (2008). Sex trafficking in Nepal: Survivor characteristics and long-term outcomes. *Violence against women*, 14(8), 905-916.
  - 54) Cullen-DuPont, K. (2009). *Human trafficking*. Infobase publishing.
  - 55) Ћопић, С. (2008). Путеви трговине људима у Европи и позиција Србије на њима. *Темуда*, 11(4), 49-68.

- 56) Dahal, P., Joshi, S. K., & Swahnberg, K. (2015). 'We are looked down upon and rejected socially': a qualitative study on the experiences of trafficking survivors in Nepal. *Global health action*, 8(1). doi: 10.3402/gha.v8.29267
- 57) Danailova-Trainor, G., & Laczko, F. (2010). Trafficking in persons and development: towards greater policy coherence. *International Migration*, 48(4), 38-83.
- 58) Decker, M. R., McCauley, H. L., Phuengsamran, D., Janyam, S., & Silverman, J. G. (2010). Sex trafficking, sexual risk, sexually transmitted infection and reproductive health among female sex workers in Thailand. *Journal of Epidemiology & Community Health*. doi: 10.1136/jech.2009.096834
- 59) Dennis, J. P. (2008). Women are victims, men make choices: The invisibility of men and boys in the global sex trade. *Gender Issues*, 25(1), 11-25
- 60) Deshpande, N. A., & Nour, N. M. (2013). Sex trafficking of women and girls. *Reviews in Obstetrics and Gynecology*, 6(1), e22-e27.
- 61) Devon, A. (2014). Human security concept in political and academic circles. *Tehnički glasnik*, 8(3), 309-313.
- 62) Dhungel, R. (2017). A Critical Approach: A Comprehensive Analysis of Socially Constructed Factors for Trafficking of Women in Nepal. *Perspectives on Social Work*, 13(1), 31-41.
- 63) Dottridge, M. (2002). Trafficking in children in West and Central Africa. *Gender & Development*, 10(1), 38-42.
- 64) Duong, K. A. (2014). Engendering the evaluation of anti-trafficking policy: The Vietnamese National Action Programme against trafficking in women and children 2004-2010 (THE VNAP) (Doctoral dissertation). University of Waikato, Hamilton, New Zealand.
- 65) Dutta, M. (2017). Natural Disaster and Vulnerability to Trafficking of Women and Girls in India. *European Scientific Journal, ESJ*, 13(12).
- 66) Ђорђевић, И. (2013). *Људска безбедност: Глобални контекст и примена у Србији*. Београд: Институт за упоредно право, Досије студио.
- 67) Ђорђевић, И. и Кековић, З. (2011). Концепт људске безбедности - алтернатива или нужност. *Безбедност*, 53(2), 90-114.
- 68) Ђорђевић, И. и Мијалковић, С. (2011). Трговина људима као проблем људске и националне безбедности. *Годишњак Факултета безбедности*, стр. 193-213.
- 69) Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Београд: Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику.
- 70) Farka, I. (2006). Legal implications of international baby selling—Country of origin: Albania. *Agenda*, 20(70), 88-98.
- 71) Fedina, L., Williamson, C., & Perdue, T. (2016). Risk factors for domestic child sex trafficking in the United States. *Journal of interpersonal violence*. doi: 10.1177/0886260516662306
- 72) Feingold, D. A. (2017). Playing the Numbers: The spurious promise of global trafficking statistics. *Anti-Trafficking Review*. doi: 10.14197/atr.201217810
- 73) Fitzgibbon, K. (2003). Modern-day slavery? The scope of trafficking in persons in Africa. *African Security Studies*, 12(1), 81-89.

- 74) Frangež, D., & Bučar Ručman, A. (2017). Specific forms of human trafficking in Slovenia: overview and preventive measures. *Police Practice and Research*, 18(3), 230-244.
- 75) Friebel, G., & Guriev, S. (2006). Smuggling humans: a theory of debt-financed migration. *Journal of the European Economic Association*, 4(6), 1085-1111.
- 76) Fukuda-Parr, S. (2003). New threats to human security in the era of globalization. *Journal of Human Development*, 4(2), 167-179.
- 77) Gallagher, A. T. (2015). Exploitation in migration: Unacceptable but inevitable. *Journal of international Affairs*, 68(2), 55.
- 78) Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of peace research*, 6(3), 167-191.
- 79) Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of peace research*, 27(3), 291-305.
- 80) Gasper, D. (2005). Securing humanity: Situating 'human security' as concept and discourse. *Journal of Human Development*, 6(2), 221-245.
- 81) Gibbons, J. L. (2017). Human Trafficking and Intercountry Adoption. *Women & Therapy*, 40(1-2), 170-189.
- 82) Ghosh, B. (2009). Trafficking in women and children in India: nature, dimensions and strategies for prevention. *The International Journal of Human Rights*, 13(5), 716-738.
- 83) Chong, N. G. (2014). Human trafficking and sex industry: Does ethnicity and race matter?. *Journal of Intercultural Studies*, 35(2), 196-213.
- 84) Голубовић, С. и Голубовић, Н. (2011). Аналитички потенцијали теорије рационалног избора у анализи трговине људима, *Наука, безбедност, полиција – Журнал за криминалистику и право*, 16(2), 87-100.
- 85) Gupta, J., Raj, A., Decker, M. R., Reed, E., & Silverman, J. G. (2009). HIV vulnerabilities of sex-trafficked Indian women and girls. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 107(1), 30-34.
- 86) Gushulak, B. D., & MacPherson, D. W. (2000). Health issues associated with the smuggling and trafficking of migrants. *Journal of immigrant health*, 2(2), 67-78.
- 87) Gyawali, B., Keeling, J., & Kallestrup, P. (2017). Human trafficking in Nepal: post-earthquake risk and response. *Disaster medicine and public health preparedness*, 11(2), 153-154.
- 88) Hamal Gurung, S. (2014). Sex Trafficking and the Sex Trade Industry: The Processes and Experiences of Nepali Women. *Journal of Intercultural Studies*, 35(2), 163-181.
- 89) Hammerstad, A. (2000). Whose security? UNHCR, refugee protection and state security after the Cold War. *Security dialogue*, 31(4), 391-403.
- 90) Hebert, L. A. (2016). Always Victimizers, Never Victims: Engaging Men and Boys in Human Trafficking Scholarship. *Journal of Human Trafficking*, 2(4), 281-296.
- 91) Hennink, M., & Simkhada, P. (2004). Sex trafficking in Nepal: context and process. *Asian and Pacific Migration Journal*, 13(3), 305-338.
- 92) Huda, S. (2006). Sex trafficking in South Asia. *International journal of gynecology & obstetrics*, 94(3), 374-381.
- 93) Hughes, D. M. (2000). The "Natasha" trade: The transnational shadow market of trafficking in women. *Journal of international Affairs*, 53(2), 625-651.

- 94) Hughes, D. M. (2014). Trafficking in human beings in the European Union: Gender, sexual exploitation, and digital communication technologies. *Sage Open*, 4(4). doi: 10.1177/2158244014553585
- 95) Huntley, S. S. (2013). *The Phenomenon of "Baby Factories" in Nigeria as a New Trend in Human Trafficking*. International Crimes Database Brief 3.
- 96) Hynes, P. (2010). Global points of 'vulnerability': Understanding processes of the trafficking of children and young people into, within and out of the UK. *The International Journal of Human Rights*, 14(6), 952-970.
- 97) Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- 98) Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б. (2011). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- 99) Joarder, M. A. M., & Miller, P. W. (2013). A theoretical perspective on human trafficking and migration-debt contracts. *The Journal of Development Studies*, 49(10), 1332-1343.
- 100) Joarder, M. A. M., & Miller, P. W. (2014). Empirical Evidence on Human Trafficking and Migration-Debt Contracts in Bangladesh. *Journal of Development Studies*, 50(3), 399-412.
- 101) Jones, L., Engstrom, D. W., Hilliard, T., & Diaz, M. (2007). Globalization and human trafficking. *J. Sociology & Social Welfare*, 34(2).
- 102) Josephson, K. (2013). *Stolen Babies in Spain: Human Rights Abuses and Post-transitional Justice*. Carnegie Mellon University
- 103) Jordan, A. D. (2002). Human rights or wrongs? The struggle for a rights-based response to trafficking in human beings. *Gender & Development*, 10(1), 28-37.
- 104) Kane, J. (2013). Making money out of misery: Trafficking for labor exploitation. In M. Burke (Ed.). *Human trafficking: Interdisciplinary perspectives* (pp. 109-132). New York: Routledge.
- 105) Kara, S. (2009). *Sex trafficking: Inside the business of modern slavery*. New York: Columbia University Press.
- 106) Kelly, L. (2007). A conducive context: trafficking of persons in Central Asia. In M. Lee (Ed.). *Human trafficking*. (pp.73-91). Devon: Willan Publishing.
- 107) Klopčic, A. (2004). Trafficking in human beings in transition and post-conflict countries. *Human Security Perspectives*, 1(1), 7-12.
- 108) Krause, K., & Williams, M. C. (1996). Broadening the agenda of security studies: Politics and methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- 109) Koettl, J. (2009). *Human trafficking, modern day slavery, and economic exploitation* (WP). Social Protection & Labor, the World Bank.
- 110) Laczko, F., & Gramegna, M. A. (2003). Developing better indicators of human trafficking. *The Brown Journal of world affairs*, 10(1), 179-194.
- 111) Лалић, В. (2007). *Трговина људима у Босни и Херцеговини*. Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- 112) Landoll, D. (2006). *The security risk assessment handbook: A complete guide for performing security risk assessments*. Boca Raton, FL: Auerbach Publications.

- 113) Langberg, L. (2005). A review of recent OAS research on human trafficking in the Latin American and Caribbean region. *International Migration*, 43(1-2), 129-139.
- 114) Le, P. D. (2014). *Human trafficking and psychosocial well-being: A mixed-methods study of returned survivors of trafficking in Vietnam* (doctoral dissertation). University of California, Los Angeles, USA.
- 115) Leaning, J. (2004). Psychosocial well-being over time. *Security Dialogue*, 35(3), 354-355.
- 116) Limoncelli, S. A. (2009). Human trafficking: Globalization, exploitation, and transnational sociology. *Sociology compass*, 3(1), 72-91.
- 117) Липовац, М., и Глушац, Ј. (2011). Перспективе концепта људске безбедности. *Култура полиса*, 16, 57-76.
- 118) Липовац, М. (2014). Концептуална анализа безбедности. У М. Липовац и Д. Живојиновић (Ур.). *Међународна безбедност: теоријски приступи* (49-72). Београд: Иновациони центар Факултета безбедности, Академска књига.
- 119) Lobasz, J. K. (2009). Beyond border security: Feminist approaches to human trafficking. *Security Studies*, 18(2), 319-344.
- 120) Lobasz, J. K. (2012). *Victims, villains, and the virtuous constructing the problems of "human trafficking"* (Doctoral dissertation). University of Minnesota.
- 121) Lutya, T. M. (2010). Lifestyles and routine activities of South African teenagers at risk of being trafficked for involuntary prostitution. *Journal of child and adolescent mental health*, 22(2), 91-110.
- 122) Mahmoud, T. O., & Trebesch, C. (2010). The economics of human trafficking and labour migration: Micro-evidence from Eastern Europe. *Journal of comparative economics*, 38(2), 173-188.
- 123) Masud Ali, A. K. (2005). Treading along a treacherous trail: research on trafficking in persons in South Asia. *International Migration*, 43(1-2), 141-164.
- 124) Mattar, M. Y. (2003). Trafficking in persons, especially women and children, in countries of the Middle East: the scope of the problem and the appropriate legislative responses. *Fordham Int'l LJ*, 26, 721.
- 125) McCabe, K. (2013). Common forms: sex trafficking. In M. Burke (Ed.). *Human trafficking: Interdisciplinary perspectives* (pp. 133-148). New York: Routledge.
- 126) McCarthy, L. A. (2014). Human trafficking and the new slavery. *Annual Review of Law and Social Science*, 10, 221-242.
- 127) Meshkovska, B., Siegel, M., Stutterheim, S. E., & Bos, A. E. (2015). Female sex trafficking: conceptual issues, current debates, and future directions. *Journal of sex research*, 52(4), 380-395.
- 128) Мијалковић, С. (2005). *Трговина људима*. Београд: Беосинг.
- 129) Мијалковић, С., и Петровић, И. (2016). Безбедносни изазови савремених миграција. *Наука, безбедност, полиција*, 21(2), 1-18.
- 130) Miller-Perrin, C., & Wurtele, S. K. (2017). Sex trafficking and the commercial sexual exploitation of children. *Women & Therapy*, 40(1-2), 123-151.
- 131) Мо, С. Н. (2016). Perceived Relative Deprivation and Risk: An Aspiration-Based Model of Human Trafficking Vulnerability. *Political Behavior*, 1-31. doi: :10.1007/s11109-017-9401-0

- 132) Мрвић-Петровић, Н. (2002). Трговина људским бићима као специфична форма женске миграције. *Темуда*, 5(1), 25-32.
- 133) Muftić, L. R., & Finn, M. A. (2013). Health outcomes among women trafficked for sex in the United States: a closer look. *Journal of interpersonal violence*, 28(9), 1859-1885.
- 134) Nagle, L. E. (2008). Selling souls: the effect of globalization on human trafficking and forced servitude. *Wisconsin International Law Journal*, 26(1). Available at: <https://ssrn.com/abstract=1823718>
- 135) Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић-Патић, Б., & Мухић, Б. (2004). *Трговина људима у Србији*. Београд: Виктимолошко друштво Србије.
- 136) Omole, C. (2016). *Human trafficking: The health of men forced into labor trafficking in the United States* (Doctoral dissertation). Walden University, Minneapolis, USA.
- 137) Onuoha, F. C. (2014). The evolving menace of baby factories and trafficking in Nigeria. *African Security Review*, 23(4), 405-411.
- 138) Oram, S., Stöckl, H., Busza, J., Howard, L. M., & Zimmerman, C. (2012). Prevalence and risk of violence and the physical, mental, and sexual health problems associated with human trafficking: systematic review. *PLoS medicine*, 9(5).doi: 10.1371/journal.pmed.1001224
- 139) Owen, T. (2004). Human security-Conflict, critique and consensus: colloquium remarks and a proposal for a threshold-based definition. *Security Dialogue*, 35(3), 373-387.
- 140) Patel, R. (2013). The trafficking of women in India: A four-dimensional analysis. *Georgetown Journal of Gender & Law*, 14, 159-188.
- 141) Pati, R. (2014). Human Trafficking: An Issue of Human and National Security. *Nat'l Sec. & Armed Conflict L. Rev.*
- 142) Peksen, D., Blanton, S. L., & Blanton, R. G. (2017). Neoliberal Policies and Human Trafficking for Labor: Free Markets, Unfree Workers?. *Political Research Quarterly*.doi: 10.1177/1065912917710339
- 143) Piper, N. (2005). A Problem by a Different Name? A Review of Research on Trafficking in South-East Asia and Oceania. *International migration*, 43(1-2), 203-233.
- 144) Poucki, S. (2012). *The quest for root causes of human trafficking: a study on the experience of marginalized groups, with a focus on the republic of Serbia* (Doctoral dissertation). Rutgers University-Graduate School-Newark, New Jersey, USA.
- 145) Poucki, S., & Bryan, N. (2014). Vulnerability to human trafficking among the Roma population in Serbia: the role of social exclusion and marginalization. *Journal of Intercultural Studies*, 35(2), 145-162.
- 146) Poudel, P., & Carryer, J. (2000). Girl-trafficking, HIV/AIDS, and the position of women in Nepal. *Gender & Development*, 8(2), 74-79.
- 147) Rao, S., & Presenti, C. (2012). Understanding human trafficking origin: A cross-country empirical analysis. *Feminist economics*, 18(2), 231-263.
- 148) Reid, J. A. (2012). Exploratory review of route-specific, gendered, and age-graded dynamics of exploitation: Applying life course theory to victimization in sex trafficking in North America. *Aggression and Violent Behavior*, 17(3), 257-271.
- 149) Rijken, C. (2009). A human rights based approach to trafficking in human beings. *Security and Human Rights*, 20(3), 212-222.

- 150) Ризво, С., & Мујановић, Е. (2015). Трговина људима ради експлоатације радне снаге: политичке дилеме. *Криминалистичке теме*, (1-2), 39-58.
- 151) Roopnaraine, T. (2002). *Child trafficking in Kosovo*. Pristina: Save the Children.
- 152) Russell, A. M. (2014). "Victims of trafficking": the feminisation of poverty and migration in the gendered narratives of human trafficking. *Societies*, 4(4), 532-548.
- 153) Salt, J., & Stein, J. (1997). Migration as a business: the case of trafficking. *International migration*, 35(4), 467-494.
- 154) Salt, J. (2000). Trafficking and human smuggling: A European perspective. *International Migration*, 38(3), 31-56.
- 155) Sarkar, S. (2016). Trafficking of Women and Girls for Sex Trade from Nepal to India. *Challenge*, 59(5), 434-458.
- 156) Seltzer, A. (2013). Human trafficking: the case of Burmese refugees in Thailand. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 37(4), 279-293.
- 157) Scheper-Hughes., N (2006). Organs trafficking: The real, the unreal and the uncanny. *Annals of Transplantation*, 11(3): 16–30.
- 158) Shelley, L. (2003). Trafficking in women: The business model approach. *Brown J. World Aff.*, 10(1), 119.
- 159) Shelley, L. (2010). *Human trafficking: A global perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 160) Shirey, R. (2000). *Internet security glossary*. Cambridge, MA: BBN Technologies.
- 161) Siegel, D., & De Blank, S. (2010). Women who traffic women: the role of women in human trafficking networks—Dutch cases. *Global Crime*, 11(4), 436-447.
- 162) Sigmon, J. N. (2008). Combating modern-day slavery: Issues in identifying and assisting victims of human trafficking worldwide. *Victims and Offenders*, 3(2-3), 245-257.
- 163) Silverman, J. G., Raj, A., Cheng, D. M., Decker, M. R., Coleman, S., Bridden, C., ... & Samet, J. H. (2011). Sex trafficking and initiation-related violence, alcohol use, and HIV risk among HIV-infected female sex workers in Mumbai, India. *Journal of Infectious Diseases*, 204(suppl_5), S1229–S1234.
- 164) Smit, M. (2011). Trafficking in human beings for labour exploitation. The case of the Netherlands. *Trends in Organized Crime*, 14(2-3), 184-197.
- 165) Smolin, D. M. (2004). Intercountry Adoption as Child Trafficking. *Valparaiso University Law Review*, 39(2), 281.
- 166) Smolin, D. M. (2006). Child laundering: How the intercountry adoption system legitimizes and incentivizes the practices of buying, trafficking, kidnapping, and stealing children. *Wayne L. Rev.*, 52, 113.
- 167) Song, J. (2015). Redefining Human Security for Vulnerable Migrants in East Asia. *Journal of Human Security*, 11(1), 45-56.
- 168) Steele, S. (2013). Human trafficking, labor brokering, and mining in southern Africa: Responding to a decentralized and hidden public health disaster. *International journal of health services*, 43(4), 665-680.
- 169) Surtees, R. (2017). What's Home?(Re) integrating Children Born of Trafficking. *Women & Therapy*, 40(1-2), 73-100.

- 170) Tade, O. (2014). Recruitment and abuse of trafficked children in south-west Nigeria. *African Security Review*, 23(3), 264-282.
- 171) Tadjbakhsh, S., & Chenoy, A. (2007). *Human security: Concepts and implications*. London: Routledge.
- 172) Thakur, R. (2004). A political worldview. *Security Dialogue*, 35(3), 347-348.
- 173) Thomas, C., & Wilkin, P. (Eds.). (1999). *Globalization, human security, and the African experience*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- 174) Thomas, C. (2000). *Global governance, development and human security*. London: Pluto Press.
- 175) Томашић, Љ. (2003). *Трговина људским органима*. Београд: Љ. Томашић.
- 176) Truong, T. D. (2001). Human trafficking and organised crime. *ISS Working Paper Series/General Series*, 339, 1-30.
- 177) Turek, J. M. (2013). Human security and development issues in human trafficking. In M. Burke (Ed.). *Human Trafficking: Interdisciplinary Perspectives*, (pp.73-87). New York: Routledge.
- 178) Tsai, L. C. (2017a). The Process of Managing Family Financial Pressures Upon Community Reentry Among Survivors of Sex Trafficking in the Philippines: A Grounded Theory Study. *Journal of Human Trafficking*, 1-20. doi: 10.1080/23322705.2016.1199181
- 179) Tsai, L. C. (2017b). Family financial roles assumed by sex trafficking survivors upon community re-entry: Findings from a financial diaries study in the Philippines. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 27(4), 334-345.
- 180) Turner-Moss, E., Zimmerman, C., Howard, L. M., & Oram, S. (2014). Labour exploitation and health: a case series of men and women seeking post-trafficking services. *Journal of immigrant and minority health*, 16(3), 473-480.
- 181) Tyldum, G., & Brunovskis, A. (2005). Describing the unobserved: Methodological challenges in empirical studies on human trafficking. *International Migration*, 43(1-2), 17-34.
- 182) Ullman, R. H. (1983). Redefining security. *International security*, 8(1), 129-153.
- 183) Van Ginkel, H., & Newman, E. (1999). In Quest of "Human Security". *Japan Review of International Affairs*, 14(1), 59-82.
- 184) Vijayarasa, R. (2010). The State, the family and language of 'social evils': re-stigmatising victims of trafficking in Vietnam. *Culture, health & sexuality*, 12(S1), S89-S102.
- 185) Vijayarasa, R. (2016). *Sex, Slavery and the Trafficked Woman: Myths and Misconceptions about Trafficking and Its Victims*. Routledge.
- 186) Вилијамс, П. (Ур.). *Увод у студије безбедности*. Београд: Службеник гласник и Факултет безбедности.
- 187) Vindhya, U., & Dev, V. S. (2011). Survivors of sex trafficking in Andhra Pradesh: Evidence and testimony. *Indian Journal of Gender Studies*, 18(2), 129-165.
- 188) Vocks, J., & Nijboer, J. (2000). The promised land: A study of trafficking in women from Central and Eastern Europe to the Netherlands. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(3), 379-388.

- 189) Waever, O. (2004). Peace and Security: Two Concepts and Their Relationship. In S. Guzzini & D. Jung (eds.). *Contemporary security analysis and Copenhagen Peace Research* (pp. 53-65). London: Routledge.
- 190) West, A. (2016). Child Trafficking: A Concept Analysis. *International Journal of Social Science Studies*, 4(5), 50-56.
- 191) Wheaton, E. M., Schauer, E. J., & Galli, T. V. (2010). Economics of human trafficking. *International Migration*, 48(4), 114-141.
- 192) Wolfers, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- 193) Yousaf, F. N., & Purkayastha, B. (2015). 'I am only half alive': Organ trafficking in Pakistan amid interlocking oppressions. *International Sociology*, 30(6), 637-653.
- 194) Zhang, S. (2007). *Smuggling and trafficking in human beings: all roads lead to America*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- 195) Zhang, S. X., Spiller, M. W., Finch, B. K., & Qin, Y. (2014). Estimating labor trafficking among unauthorized migrant workers in San Diego. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 653(1), 65-86.
- 196) Zhao, G. M. (2003). Trafficking of women for marriage in China: Policy and practice. *Criminal Justice*, 3(1), 83-102.
- 197) Zimmerman, C., Yun, K., Shvab, I., Watts, C., & Trappolin, L. et al. (2003). *The health risks and consequences of trafficking in women and adolescents: findings from a European study. Including: human rights analysis of health and trafficking and principles for promoting the health rights of trafficked women*. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine.
- 198) Zimmerman, C., Hossain, M., Yun, K., Gajdadziew, V., Guzun, N., Tchomarova, M., ... & Motus, M. N. (2008). The health of trafficked women: a survey of women entering posttrafficking services in Europe. *American journal of public health*, 98(1), 55-59.
- 199) Zimmerman, C., & Watts, C. (2007). Documenting the effects of trafficking in women. In C. Beyrer & H. F. Pizer (Eds.), *Public health and human rights: Evidence-based approaches*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- 200) Zutlevics, T. L. (2001). Markets and the needy: Organ sales or aid?. *Journal of Applied Philosophy*, 18(3), 297-302.

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Наташа Пајић је рођена 31. августа 1992. године у Јагодини. Гимназију „Светозар Марковић” завршила је 2011. године у истом граду са просеком 5,00 као ђак генерације. Добитница је бројних награда за остварене успехе током школовања.

Основне академске студије на Факултету безбедности завршила је 2015. године са просечном оценом 10,0. Као студент генерације награђена је Повељом Универзитета у Београду за изузетан успех током студирања. Од 2013. године је члан Центра за истраживање људске безбедности при Факултету безбедности и од тада учествује у различитим активностима које Центар организује.

Школске 2015/16. године је уписала мастер студије – модул Науке безбедности на Факултету безбедности. У школској 2015/16. и 2016/17. ангажована је као демонстратор на предмету Социологија.

Током студија је похађала бројне семинаре и курсеве. Говори енглески, шпански, француски, руски и служи се италијанским језиком.